

Տ Ո Ն Ա Ս Ի Է Ն

84

Բ-16

84

uv.

20 JAN 2006

F-16

ՌԸՆԷ ՊԱԶԷՆՈ 2 NOV 2009

ԱՆԿԱՄ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՃԵՄՐԱՆԻ

Տ Ո Ն Ա Ս Ի Է Ն

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ԱՆԱՆԻՍ ԳՈՆՏԱԲՃԵԱՆ

B. TARPINIAN
BOOK STORE
2913 FULLERTON AVE.
CHICAGO, ILL

1912

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ

2575

26 .02. 2013

5223

Տ Ո Ն Ա Ս Ի Է Ն

3997

39

387
88

Տ Ո Ն Ա Ս Ի Է Ն

Ա.

ՌՈԶ ԿՐԻՅՈՆԻ ՓՈՒՐԻԿ ԿԱՂՈՒՍԾԸ

ՆՍՏԱՅ էին, այր և կին, բլրակին
գազաթը ագարակատան դրան շեմին վրայ,
զլուխնին ձեռքերնուն կոթնցուցած. նա
շատ մեծ, նէ շատ փոքր. երկուքն ալ
Պրեզոն հին ցեղէ: Մութը կոխելու վրայ
էր:

Կարմիր երիզ մը, իլիկի մը չափ նուրբ,
մզոններով երկայն, հոս հոն, գետնի հե-
ռաւոր ելևէջներու պատճառաւ, հազիւ տե-
սանելի, գուշակել կու տար անոնց դի-
մացը տարածուած հորիզոնին անհունու-
թիւնը: Սակայն զրեթէ այլ ևս լոյս չէր
սփռեր ոչ երկինքը ծածկող ցիր ամպե-
րու վրայ, ոչ Լորժի անտառին վրայ՝ ու-
րուն ձորակները և կողերը խառնիխառն

և անորոշ կոհակներու նման, աներևոյթ կ'ըլլային: Սմպերու կոյտեր՝ երկնքի երեսը, թանձրը մշուշն՝ ծառերու ճիւղերու մէջ. ամենայն ինչ մի և նոյն կողմն դարձած էր և կը քնանար: Դառն հոտ մը՝ անտառին գիշերային արտաշնչումը, կը բուրէր մերթ: Սնտառին եզերքը, տունէն երեք հարիւր մեթրոյ հեռուն, սեւ բիծի մը կը նմանէր խոպան արտ մը: Կար նաև սև ցորենի հնձուած խեղճուկ արտ մը, և, աւելի մօտը, զեղնածաղիկի թուփերով ծածկուած քարուտ բարձրաւանդակն՝ որուն վրայ կը գտնուէր Ռոզ Կրիյոնի փոքրիկ կալուածը:

Սղբատ էին: Մարդը՝ զինուորական ծառայութենէ ազատելէն վերջ, ամուսնացեր էր նաւաստիի աղջկան մը հետ որ ազախնութիւն կ'ընէր Իֆինեաքի ժողովրդապետութեան մէջ, ոչ շատ հեռու Բլէօքի ժողովրդապետութենէն: Կինն ունէր բանի մը հարիւր ֆրանք խնայողութեամբ մէկդի դրուած, շատ անմեղ և շատ վառվռուն սև աչքեր՝ արջտակ ծաղկի ձևով եզերքները վեր դարձուած զըլխարկին տակ: Մարդը բան մը չունէր. չէ՞ որ բանակէն դարձող զինուոր մըն էր: Կակայն, տարակոյս չկայ, ոչ այնչափ ունեցած զրամին համար էր որ ընտրեր

էր այդ աղջիկը, որչափ որովհետև կը սիրէր զայն: Եւ վասն զի լաւ աշխատող և չարքաշ մարդու համբաւ ունէր, յաջողեր էր վարձել չորս հարիւրակալ վատ երկիր, քսան խնձորենի, տուն մը որ ունէր ախոռ մը՝ ուր կ'ապրէր կովը, սենեակ մը՝ ուր կը քնանային մարդիկ, մէկ մեթրոյ թանձրութեամբ յարդով ծածկուած և մամուռով սեցած միկնոյն երզիքի տակ: միով բանիւ Ռոզ Կրիյոնի կալուածը: Սակայն վարձքը վճարելու մէջ ճիշտ չէր: Ամուսնութեան վեցերորդ տարին էր, երեք զաւակ ունէր որոնց վերջինը, Յովէլ, հինգ ամսկան էր: Կինը ծանր աշխատութեան օրերուն մէջ հազիւ կրնար օգնել էրկանը երկիրը փորելու, ցանելու, քաղհանք ընելու, հնձելու: Ու վարսակը զին չէր ըներ, սև ցորենը գրեթէ բոլոր, տանը համար կը գործածուէր. իսկ անտառին շուքը, կաղնիներու և փշալից թուփերու խոր արմատները արգելք կ'ըլլային հունձքերու ուռճանալուն:

Կը գուշակուէր թէ զիշերը խաղաղ և խոնաւ պիտի ըլլար, ինչպէս են սովորաբար սեպտեմբեր ամսոյ վերջին գիշերները: Ժան Լուառնի և կնոջը ետեւ, սենեակին մէջ օրօրոցի մը կանոնաւոր դնդիւնը կը լսուէր. հինգ տարեկան փո-

բրիկ աղջիկ մը՝ Նոյեմի, չուանով մը կը շարժէր զայն. գՅովէլը կը քնացնէր: Այր և կին տեղերնէն չէին շարժեր: Տարտամ աչքերը կարծես անտառին վերեւ կարմիր լոյսին երիզին նուազելը կը դիտէին: Յօղի կաթիլներ խրճիթին փողրակներուն վրայէն սահելով կ'իյնային մարդուն վզին վրայ. փոյթ չէր ըներ: Կը հանգչէին, կուրծքերնին զով զեփիւտին բացած, ուրիշ մտածմունք չունէին եթէ ոչ յամառ երազն թշուառութեան՝ որ երբ երկայն տևէ այլ եւ չհաղորդուիր ուրիշին, այլ իւրաքանչիւր ոք կը կրէ զայն լուսնային:

Օրօրոցին ճոնչիւնը դադրեցաւ, ու աղանձ կէսքուն, ճչաց: Կինը գլուխը դէպի սեւեակը դարձուց.

— Նոյեմի, չուանը քաշէ՛: Ինչո՞ւ չես օրօրեր:

Ոչ որ պատասխանեց. օրօրոցին մեղմ ձայնը վերսկսաւ: Իսկ հայրը, սթափելով երազէն՝ յորում ընկղմած էր, ըսաւ դանշաղօրէն.

— Հարկ պիտի ըլլայ ծախել կովը:

— Այո՛, — կրկնեց կինը, — պիտի ստիպուինք ծախել:

Այս առաջին անգամն չէր որ Բախտին մէջ կապուած միակ կենդանին շուկայն հանել կը խորհրդածէին, սակայն՝ երբէք

ի գործ չէին դներ խորհուրդնին, սպասելով փրկութեան ուրիշ միջոցի մը, առանց գիտնալու թէ ինչ միջոց:

— Չմտը վրայ չհասած հարկ պիտի ըլլայ ծախել զայն, — աւելցուց Լուան:

Ապա լուց: Պատիկ Յովէլ քնացեր էր: Ոչ ազարակին մէջ, ոչ չորս կողմն տարածուող ընդարձակ դաշտին մէջ աղմուկ մը չէր լսուեր: Արևմտեան աղօտ լոյսն թելի մը չափ բարակցեր էր: Ժամն էր՝ յորում գիշակեր զազանները, գայլ, աղուէս, գիշերայած աքիաներ, անտառին խորերէն դուրս ելլելով, կը հոտուքտան գիշերը ու յանկարծ ճիրանին թօթուելով, համարձակ կը սկսին վազել նրբուղիներու մէջէն:

— Բարի իրիկուն, — ըսաւ խոստով ձայն մը:

Այր և կին ընդոտ վեր ցատքեցին: Լուան ինքնաբերաբար քայլ մ'առած էր կնոջ և նորեկին մէջտեղը գտնուելու համար: Վայրկեան մը գլուխը կախած մնաց, ժայռուտ զառիվայրին ստուերին մէջ բան մը փնտուելով, թևերը մարմնոյն երկայնութեամբ կախած, պատրաստ կուռուց: Սակայն դոնէն դուրս ցայտող և մշուշին մէջ ճառագայթող լուսոյ տկար շառաւիղի մը մէջ գլուխ մ'երեցաւ, սպա մարդկա-

յին խոշոր մարմին մը՝ ընդլայնեալ բաճկոնակի մը ծալքերէն:

— Մի՛ վախնար, Լուսոն, ես եմ, նա մակ մը բերեր եմ:

— Այսուհանդերձ ճամբայ ընելու ժամ չէ այս, — ըսաւ Լուսոն:

— Շատ հեռուն կը բնակիր, — պատասխանեց ցրուիչը: — Արևն ելեր էր երբ մեկնեցայ: Ա՛ռ, ահաւասիկ:

Ազարակապետը ձեռքը երկնցուց, և տըխուր ժպիտով մը դիտեց պահարանը: Ինչ բանի կը ծառայէր, նամակ մը աւելի, նամակ մը պակաս Օրիորդ Բէնհոայի դրամահաւար Կուիյոն փաստաբանէն: Քանի որ ինքը անկարող էր վճարելու, աւելորդ էր գրելը:

— Կը հաճի՞ս ներս մտնել, — ըսաւ: — Կ'ուզե՞ս գաւաթ մը խնձորօղի խմել:

— Ոչ. այս իրիկուն չէ, ուրիշ անգամ մը:

Մարդուն բանի մը քայլ առնելէն վերջ կլոր բաճկոնակը աներևոյթ եղաւ. մշուշը կը խտանար:

— Ներս երթանք, — ըսաւ Լուսոն:

Ու մինչդեռ նա դուռը գոցելու գրադած էր, և փայտեայ պարզունակը՝ որուն ծայրը երկայն գործածութենէ կը փայլէր, կը քշէր, կինը՝ աւելի հետաքրքրելու, շիշի մը

բերանը զետեղուած ճրագը կը վերցնէր գետնէն: Սեղանին վրայ դրաւ զայն և ծռելով վառվառն աչքերով.

— Ժան, ըսէ՛ ուսկից է նամակը:

Այրը սեղանին միւս կողմը կեցած, երկու երեք անգամ ձեռքին մէջ դարձուց պահարանը, մօտեցուց ղէմքին որ երկայն, նիհար ու բոլորովին ամբլուած էր և միայն մագերուն մօտ մատ մը կողմնամօրուք կը կրէր. հասկնալով որ գրութիւնը Կուիյոն փաստաբանինը չէ.

— Ա՛ռ, կարգա՛, Տոնասիէն: Անորը չէ: Տպագրի պէս գրուած գիրը չեմ կրնար կարդալ ես:

Հիմա ինքն սկսաւ դիտել փորձրիկ Պրէզոնուհին՝ որ, տողերուն վրայէն գլուխը տանելով բերելով, արագ արագ կը կարդար, կը շիկնէր, կը դողար, ու վերջապէս, արցունքով թաց, բայց միանգամայն ժպտուն աչքերը վեր վերցնելով.

— Ձիս ստնտու կ'ուզեն, — ըսաւ:

Լուսոն տխրեցաւ: Տափակ այտերը՝ որոնք իր փորած սպիտակ գէշ հողին գոյնը առեր էին, խոտոչացան:

— Ո՞վ է ուզողը, — հարցուց:

— Չեմ ճանչնար, անունները հոս գրուած են: Սակայն բժիշկը Սէն-Պրիէօրինն է:

— Ե՞րբ պիտի մեկնիրս :

Կի՞նք գլուխը կախեց տեսնելով Լուսա-
նի չափազանց այլայլութիւնը :

— Վաղը առաւօտ : Առաջին ճեպըն-
թացը առնուլ կ'ըսեն : Ստոյգը ըսելով,
այլ ևս չէի սպասեր, սիրելիս :

Իրաւ է որ Յովելի ծնանելէն առաջ գա-
ղափար մ'ունեցեր էին թէ Տոնասիէն ,
ինչպէս ուրիշ ազգականեր կամ դրացի-
ներ, կրնար ստնտու ըլլալ , և մանկա-
մարդ կինը գնացեր էր Սէն-Պրիէօքի բը-
ժիշկը տեսնելու . սա առեր էր անունը
և հասցէն : Բայց որովհետև ութ ամիսէ ի
վեր պատասխան մը չէին ընդունած , կար-
ծեր էին թէ մոռցուեր է խնդիրը : Միայն
էրիկը , հունձքի ժամանակ , մէկ երկու ան-
գամ խօսք բացեր էր այդ խնդրոյն վրայ
ըսելով . Աղէկ որ չկանչեցին զքեզ , Տո-
նասիէն , ես մինակ ինչ պիտի ընէի :

— Չէի սպասեր , — կը կրկնէր փոքրիկ
Պրէդոնուհին՝ որուն ղէմքը կը լուսաւորէր
վարը դրուած ճրագը : Ոչ , ստուգիւ անա-
կընկալ մըն է այդ ինծի համար :

Ու , հակառակ իր կամքին , սիրտն
սկսեր էր տրոփել : Արիւնը գլուխը կը
զարնէր : Այն սպիտակ թուղթը՝ որուն
վրայ կը նայէր առանց կարդալու , շփոթ
ուրախութիւն մը կ'ազդէր իրեն վրայ և

ամօթահար կ'ընէր զինքը : Այդ թուղթը
կ'ազատէր զինքը թշուառութենէ , կ'ա-
զատէր զինքը գիւղացի կնոջ մը կենաց
մտատանջութենէն , գիւղացի կնոջ մը՝ որ
բռնազատեալ է սնուցանելու իր մարդը ,
անդուլ անդադար զբաղելու զաւակներովը
և կենդանիներովը : Քիչ մը թեթևցած կը
զգար աշխատութեան և նեղութեան բռն՝
որ զիրենք երկուքն ալ կ'ընկճէր : Խառ-
նիխուռն կ'անցնէին մտքէն Բլէօքի կնիկ-
ներու պատմութիւնները , հոն , մեծ քաղաք-
ներու մէջ ստնտուններու վայելած փայ-
փայանքները , ասեղնագործ ճերմակեղէն-
ներու , մետաքսեայ ժապաւէններու , ոսկ-
ւոյ զանիկներու վաղանցուկ տեսիլները ,
հպարտութեան մտածմունքն թէ բժիշկը
զինքը Բարիզու մեծ տան մը մէջ կը զըր-
կէր : Այլայլեցաւ , դարձաւ ղէպի կանանչ
ցփսիով վարագուրուած անկողնոյ մօտ
ըովքովի դրուած երկու օրօրոցները ու
Լուսիէնի և Յովելի սաւանները ամփոփել
կեղծեց :

— Իրաւ է որ տխուր պիտի ըլլայ ,
սիրելիս . . . : Սակայն , ինչպէս գիտես ,
այս ալ վերջ մը պիտի ունենայ :

Ոչ ձայն մը պատասխան տուաւ , և ոչ
ստուեր մը , բացի իրենինէն , շարժեցաւ
պատին վրայ : Դուրսը խրճիթին տանիքէն

քարերու վրայ կաթող ջուրի երկու կաթիլներու ձայնը միայն լսեց:

— Այս ալ կայ որ, — շարունակեց, — դրամ պիտի շահիմ ու քեզի պիտի դրուկեմ: Այդ մարդիկ հարուստ պիտի ըլլան, թերևս ինծի շապիկներ տան՝ որոնց շատ պէտք ունին պզտիկները:

Տան միակ սենեակին մէջ ընդհանուր լուսթիւնը տիրեց, վայրկեան մը նմանեցաւ մեռած բանի մը, նման սեպտեմբերի այս գիշերուան ծանր ցոյցերու տակ ջախջախուած ծառերուն, խոպաններուն: Տոնասիէն հասկցաւ որ այն տեսակ մը ուրախութիւնը՝ զոր չէր կրցած զսպել, աստիճանաբար աներեւոյթ եղած էր, և թէ դէմքին վրայ պէտք չէր գտնուեր ամուսինը վշտացընող բան մը, ու Լուսանի նայեցաւ:

Նա տեղէն չէր շարժած: Ճրագը կը լուսաւորէր անոր կապոյտ աչքերուն խորը՝ որոնք թանձր յօնքերուն տակ քիչ մը գորշագոյն մշուշի կը նմանէին. նայուածքը պղտոր էր նման ծանր անձկութեան մը տակ ընկճուած խեղճ էակի մը նայուածքին: Կը դիտէր Տոնասիէնի շարժմունքները առանց նկատելու ոչ ժպիտը, ոչ դէմքին կարմրութիւնը, ոչ օրօրոյցներու շուրջը կատարած դանդաղ գործողու-

թիւնը. չափէ դուրս յուսահատ մտածման մէջ ընկղմած կը հետևէր կնոջ շարժմանց, իբրև թէ նէ արդէն ըլլար հեռաւոր պատկեր մը, մղոններով բաժնուած իրմէ. ճիշտ այդպէս կը դիտեն նաւաստիներն ալ երբ հորիզոնին վրայ առագաստանաւ մը աներևոյթ կ'ըլլայ ծովու անհունութեան մէջ:

— Ժան, — կանչեց Տոնասիէն, Ժան Լուսան:

Նա, ստոյին չորս կողմը դառնալով, դանդաղօրէն մօտեցաւ Յովելի օրօրոցին: Հոն անշարժ կեցեր էր Տոնասիէն: Բոնեց կնոջ ձեռքը և երկուքը միասին դիտեցին ստուերին մէջ քնացող տղաքը, շէկ զլուխներ, մէկը դէպ ի միւսը դարձած և կիսով չափ բարձի ծայրերէն ծածկուած:

— Դուն ատոնց վրայ պիտի հսկես, — ըսաւ կինը: — Լուսիէն շատ չարածճի է. չես գիտեր ուսկից կ'անցնի, այնպէս որ շուտ կը վազէ. շատ անգամ ջրհորին պատճառաւ վախցեր եմ: Եկողին պիտի յանձնարարես....:

Մարդը հաստատական նշան մ'ըրաւ:

— Ճիշտ այդ բանին վրայ կը մտածէի, — յառաջ տարաւ խօսքը Տոնասիէն: — Վաղը առաւօտ կրնաս երթալ Բլէօք գիւղաքաղաքը և բերել Աննէդ Տօմէրքը: Կարծեմ պիտի հաւանի գալ իբրև աղախին: Աղէկ չէ՞ ըսածս:

Լուսան ցնցեց լայն ուսերը.

— Ի՛նչպէս կ'ուզես որ աղէկ է ըսեմ.
պիտի փորձեմ, — ըսաւ:

— Ու աղէկ պիտի ըլլայ, ապահով
եմ: Պէտք չէ այդչափ վշտանաս: Տեղույս
բոլոր կիները կ'երթան ինձի պէս: Ես
ուրիշներէն աւելի հոս մնացի...: Մտածէ
մէյ մը, քսանըչորս տարեկան:

Գեռ շատ յանձնարարական ուրիշ խօս-
քեր ըսաւ արագ արագ, գորոնք նա չհաս-
կըցաւ, համակամութեան խօսքեր, որոնք
զանիկա չմխիթարեցին: Ապա Պրէդոնի
փայլուն ձայնը նուազեցաւ, թաւշապատ
լանջապինդին տակ կուրծքը սկսաւ արագ
արագ ելլել և իջնել. հասկցաւ թէ ինչ
որ պէտք էր չէր ըսած, ու մեղմ ձայնով
մըմնջեց.

— Եւ սակայն, խնդճ ժամս:

Նա մէկ թևովը գրկեց մէջքը, և որով-
հետև, իրեն համեմատութեամբ, շատ պըզ-
տիկ էր, վերցուց տարաւ օձախին քիւրն
տակ՝ ուր ձմեռուան գիշերներուն համար
աթոռակ մը կը գտնուէր: Նստաւ աթոռա-
կին վրայ, առաւ զինքը ծունկերուն վրայ,
էնոր սիրուն գլուխը ուսերուն վրայ կը-
թընցուց, ինչպէս ըրեր էր, կը յիշէր, ա-
մուսնութեան առաջին իրիկուններէն միոյն

մէջ. գրկեց, և այն բանն՝ զոր ըսեր էր
այն ատեն իր սէրը յայտնելու համար,
կրկնեց հիմա իր վիշտը բացատրելու
համար. «Կի՛ն, կի՛ն»: Երեսը չէր համրու-
րեր, կը զգուշանար իսկ երեսը նայելէն,
միայն գրկած այն արարածը՝ որ իրենն
էր, սրտին վրայ կը սղմէր երկրագործի
հսկայ ուժովը, և սրտին մէջ կը դրօշմէր
վերջին քաղցրութիւնը երթաս բարովին՝
որուն ժամանակն չափուած էր այլ ևս:
«Ո՛վ կին» կը կրկնէր: Իր բոլոր սէրն
այդ երկու բառերուն մէջ ամփոփուած էր,
և անհանգիստ նախանձը, գորովը՝ զոր
կ'ազդէին աղօտ լուսոյ մէջ հոս հոն ցրուած
իրերն. օրօրոցներն, անկողինը, ստուը,
զգեստներու արկղը և մինչև անգամ ա-
խոռն ուսկից մերթ ընդ մերթ կը լսուէր
տախտակներու զարնուող ծանր բանի մը
շառաչը. այդ ամէնը շատ տխուր պիտի
ըլլար առանց Տոնասիէնի:

Գլուխնուն վերև կը բարձրանար օձա-
խը՝ լայն, մուրով սեցած, բաց դանդաղօրէն
իջնող մշուշին դիմաց:

Տոնասիէն փորձեր էր գրկէն բաժնուիլ.
սակայն նա չէր ուզած: Այն ատեն իր
վրան ալ տիրեց անձանթին վախը: «Եթէ
միայն կարենայի տեսնել երթալիք տեղդ»
ըսեր էր Լուսան: Երկուսն ալ չէին գի-

տեր, և բոլոր իրենց յիշողութիւնը, ինչ որ մտքերնին պահած էին զինուորանոցի խօսակցութիւններէն կամ Բլէօքի կանանց բամբասանքներէն, չէին կարող և ոչ իսկ անկատար գաղափար մը տալ այն խորհրդաւոր տեղւոյն վրայօք, ուր վաղը պիտի գտնուէր Տոնասիէն՝ Նոյեմիի, Լուսիէնի և Յովելի մայրը:

Երկայն ժամերէ վերջ ստուիւն վրայ ձգուած նամակը, բուռն հովէ մը մղուած, վար ինկաւ: Լուսան օճախին բացուածքէն տեսաւ որ երկինք մոխրագոյն էր:

— Լուսինը ծառերուն վրայէն կը բարձրանայ, — ըսաւ: — Ժամը տասը անցեր է, Տոնասիէն:

Երկուքն ալ ոտք ելան. նա հանուելու և պառկելու համար, նէ խնամելու համար պզտիկ Յովէլը՝ որ արթնցեր էր:

Ու գիշերը շուտով պատեց Ռոզ կրիտին մէջ քնացող հինգ էակները: Աստղերը մէկիկ մէկիկ անցան անտառը թըրջող մշուշին վրայէն, հնձուած արտին դիմացը գտնուող հողաբլուրին վրայէն, և գնացին դէպ ի ուրիշ արտեր, և անանուն խոպան երկիրներու մէջ կորսուած ուրիշ տուներ: Խոր գիշեր էր, ճամբաները ամայի, պատուհանները գոց. գիւղեր՝ ուր կը հասնէր կոհակներու հեռաւոր մունչիւ-

նը մինչև ցամաքի խորերը: Մարդկային բոլոր ուրախութիւնները, և մինչև իսկ բոլոր ցաւերը և հացի դառն մտատանջութիւնն կը ննջէին հոգիներու մէջ: Միայն եզերքներէն հեռուն, Պրէզոն թերակղզւոյն շուրջը, նաւերու լոյսերը մութին մէջ կը կտրէին մէկգմէկ: Երկիրը վայրկեան մը գանգատելէն դադրեր էր: Ժան Լուսանի ագարակիկը լուռ էր: Մարդը կը քնանար՝ մերթ վրդովեալ երազի սարսափէն. Տոնասիէն, անոր մօտ, տկար և վարդագոյն, և, երբ լուսնի շառաւիղ մը կը լուսաւորէր անկողինը, կը նմանէր հարսի այն պզտիկ պահուածապատանքներուն՝ զորս հոն պզտիկ խանութներու մէջ ժժմակներով կը զարդարեն:

Բ

ՄԵԿՆՈՒՄԸ

Պայծառ արշալոյս մը չեղաւ: Այլագունեցան միայն երկինքը ծածկող բօղբերը, և այնչափ քիչ որ չէր գիտցուեր թէ արևը ո՞ր կէտին վրայ բարձրացեր էր: Ժամէ մ'ի վեր Ժան Լուսան մեկներ էր դէպ ի Բլէօք գիւղաբաղաբը՝ ուր իրեն

սայլակ ժը փոխ պիտի տային և ուսկից պիտի բերէր Աննէդ Տօմէրք աղախինը: Տոնասիէն հագուեցաւ. հագուեցաւ նաև Նոյեմի որ ամէն առաւօտ մօրը օգնելու սկսեր էր: Պզտիկը՝ մագերը խառնափնդոր, նստեր էր անկողնոյ եզերքը, մագերը՝ լաւ չբացուած աչքերուն վրայ կ'իյնային. կը հագուէր գուլպաները, կը կոկէր զգեստները, ինքզինքը հաւասարակը շոտթեան մէջ կը բռնէր, քունը գլուխն էր, գլուխը դէպ ի առաջ կը խոնարհէր:

Մայրը արդէն ոտքի վրայ էր պատրաստու կը դիտէր երեք զաւակները միասին առանց բան մ'ըսելու: Մայրական գուլթը շարժեր էր առաջին խօսքին, մորմոքեր էր սիրտը երբ ըսեր էր Լուսոն. «ժամը հինգն է. առաւօտ է»: Կը ճմուռէր սիրտը երբ կը մտածէր թէ պիտի թողու լքանէ իրմէ ծնած այդ երեք էակները, մանաւանդ վերջինը՝ զոր կաթէ ալ դեռ չէր կտրած: Կը դիտէր զանոնք զաղտնի սարսափով մը այլ ևս չտեսնելու, ի դարձին մէկը պակաս գտնելու: Ո՞րը: Այդ տեսակ երկիրդ մը խոր քննելու համարձակութիւնը չունենար ոչ ոք: Ո՞ր տղուն վրայ որ կը դարձնէր աչքերը կը կարծէր թէ նա է որ զոհ պիտի ըլլայ անձանօթ սպառնալեաց: Այս մտածմամբ վերցուց պզտիկ Յովէլը և քրնացած դրաւ կուրծքին վրայ:

— Նոյեմի, — ըսաւ ապա ցած ձայնով, — գնա՛, բուռ մը խոտ տուր կովին, կը բառաչէ:

Ինքը ժպտուն ծոեցաւ դէպ ի տղան՝ որուն երեսն աներևոյթ եղեր էր մօրը սպիտակ կուրծքին և շապիկին ուռած ծալքերուն մէջ: Պզտիկին շրթունքները սկսան անյազարար ծծել կաթը, շատակերի շրնչասպառ հանգիստներով: Կ'ուզէր ըսել աւնոր ու կը մտածէր գորովանօք. «ծծէ ամբողջ, սիրուն պզտիկս: Այս իրիկուն քովդ պիտի չըլլամ: Քեզի պիտի տան քու չսիրած կաթը: Դուն իմ կաթս կը սիրես: Ծծէ կրցածիդ չափ, վերջին անգամն է»: Ու երբ Յովէլի նիրհող շրթունքները կը թողուին ստինքը և գոցուող ժժմակի մը նման մէկմէկու վրայ կ'իյնային, մայրը մատի ծայրով կը զրգուէր զանոնք, և տղան կ'արթննար կեանք ծծելու նորէն:

Օրօրօցին մէջ դրաւ նորէն. չէր կրնար բաժնուիլ ու կը դիտէր քնանալը. կը ժրպտէր հին օրերու միամտութեամբ, երբ յանկարծ միտքն ինկաւ թէ ժամանակը կ'անցնի: Նոյեմի՛ մագերը խոտով ծածկուած, ախոռին դռնէն դուրս եկաւ: Տոնասիէն աճապարանօք մօտեցաւ արկեղձ ուր կը պահէր տղայոց և իրեն ճերմակէզինները,

— կապոց մը բրդեղէն և քիչ մը խոշոր կտաւեղէն — ու աճապարանօք անձեռոցի մը մէջ դրաւ հին շրջագգեստ մը, թաշկինակ մը, շապիկ մը և երկու գլխարկ, և երկու գնդասեղով ծայրերը միացուց : Հետը տանելիքը այդչափ բան էր. զիւրացի կանայք իրեն խորհուրդ տուեր էին մնացածը տունը թողուլ, վասն զի քաղաքացիք պակասածը կու տային : Իրմէ աւելի ունեցողներն ալ այդպէս կ'ընէին :

— Մտիկ ըրէ՛, — ըսաւ ականջ դնելով :

Նոյեմի՛ որ կը վազէր, կանգ առաւ : Դէպ ի Ռոզ կրէյոն մօտեցող կառքի ձայն մը կը լսուէր : Ըսել է մարդը կ'անցնէր ճամբուն վերջերս սալերով նորոգուած մասէն, երեք հարիւր մեթրոյ հեռուն ագարակէն : Տոնասիէն զարդարուելու ժամանակ ունեցաւ : Գեղեցիկ էր բազմածալ սև ասուիէ լաւագոյն շրջագգեստովը, պարանոցին և վզին վրայ ձգուած մահեկաձև սպիտակ լանջանոցովը ու լայնեզերք զըլխարկին տակ դեղձանիկ մազերու խիտ խոպոպիկներովը :

Ներս մտաւ էրիկը, ներս մտաւ նաև տխեղձ և քիչ մը կուզ աղջիկ մը՝ որուն մարած աչքերը մորթին կարմիր գոյնը առեր էին. տասնուեօթը տարեկան էր և տասնուհինգ տարեկանէ վար ըլլալ կը ցուցնէր :

— Բարի լոյս, տիկին Լուան, — ըսաւ աղջիկը :

Տոնասիէն պատասխան չտուաւ : Արցունքի երկու խոշոր կաթիլներ լեցուեր էին աչքերուն մէջ և տեսնելու արգելք կ'ըլլային : Համբուրեց գօրվէլ՝ որ չչարժեցաւ, համբուրեց զԼուսիէն՝ որ օրօրոցին մէջ միւս կողմը դարձաւ. զրկեց զՆոյեմի՛ որ կը տեսնէր արցունքները և չէր հասկընար :

— Պատիկս, սիրուն պզտիկս, դուն ալ խնամք պիտի ունենաս եղբորդ և լրօջդ վրայ, այնպէս չէ : Անոնց հետ երբէք հեռուն մի՛ վազեր : Ես պիտի դառնամ ... : Մնաս բարով :

Գրկէն վար դրաւ աղջիկը, վերցուց զգեստներուն ծրարը և կապոյտ գոյնով բամպակէ հովանոցը, անցաւ ապուշ ազախնոյն դիմացէն ու ելաւ սայլին վրայ. Լուան ձիուն սանձէն բռներ էր :

Վայրկեան մը վերջ զատիվայրը իջեր էին : Խրճիթին վարի կողմը՝ տանը դուռը, սև ծակի մը կը նմանէր՝ որուն մէջ կըձկուած կը տեսնուէր թխագոյն փոքրիկ կերպարանք մը. տղու մը արդէն զրեթէ աներևոյթ եղող տեսիլ մը : Ճամբու դարձուածք մը շուտով ծածկեց Ռոզ կրէյոնը, և Տոնասիէն ուրիշ բան չտեսաւ բայց և

Թէ զրացիներու արտեր, ապա անծանօթներու, ապա ծառեր և փոս ճամբաներ՝ որոնց բնաւ զաղափար չունէր: Լուսոն կարծես միայն ձին կառավարելու ուշ կը դնէր: Առաւօտեան խոնաւ մշուշին մէջէն Ռոզ կրկոնի ամէնէն մօտ գտնուող Հերմիզաժի կայարանը կ'երթային. մշուշն այնչափ ցած էր որ կարծես կաղնիններու և խնձորենիններու գագաթները կը ծխային:

Պիւղաբաղաբը հասնելու բանի մը հարիւր մեթրոյ մնացած, ժան Լուսոն ծոցաւ դէպ ի իր կինը և ճակատը համբուրեց:

— Պիտի գրես ինձի որ գիտնամ թէ ո՞ւր ես: Շատ պիտի մտատանջուիմ քեզի համար, Տոնասիէն:

Մանկամարդ կինը պատասխանեց.

— Ապահով եղիր. իսկ դուն երկրին լուրերը պիտի գրես ինձի:

Կինը չհամբուրեց իր էրիկը, ըստ խիստ աւանդութեան Պրէզայնի, քաշուելով մացառներու մէջէն դիտող աչքերէ:

Սայլը կանգ առաւ կայարանին դիմաց ճիշտ այն վայրկենին երբ իննուկէսի կառախուժքը կը հասնէր Բոնդիվիէն: Հազիւ ժամանակ ունեցան վազելու դէպ ի սոմսադոնակը, մարդը՝ սպիտակ ծրարը ձեռ-

քը, կինը ջանալով բանալ մաշած պղնձազարդ զրամապանակը: Թէպէտ ոչ մէկը և ոչ միւսը բեռ ունէր ձեռքը, ասդին անդին զարնուելով արագութեամբ անցան սպասման սրահէն. Տոնասիէն երբորդ կարգի վագոն մը մտաւ որուն դուռը պաշտօնեայ մը բաց բռներ էր:

— Երթաս բարով — ըսաւ Լուսոն:

Կինը չչսեց: Լուսոն վակոնին ցոլացուցիչ ապակիին ետև տեսաւ էնոր վարդագոյն դէմքը, սեւ աչքերը, գլխարկին շարժուն եզերքները ու մնաց անշարժ դիտելով փախչող կառախուժքը որ զՏոնասիէն կը տանէր:

Գ

ԲԱՐԻՉՈՒ ԺԱՄԲԱՆ

Լուսոն մինակ ետ դարձաւ կնոջ վրայ մտածելով: Ընդհակառակն, Տոնասիէն՝ որ անկիւն մը քաշուած էր, գլուխը դէպ ի դաշտը դարձուցած, աչքերը արտասուելից, շատ շուտ մոռցաւ մտիկ ընելով չորս կողմը տեղի ունեցող, ֆրանսերէն կամ պրէզոն լեզուով, խօսակցութիւններուն, լսելով Հերմիզաժէն վերջ առաջին կայա-

բաններուն անուններն երկաթուղոյ երկայնութեան վրայ: Վակոնին մէջ կը մըտնէին մարդիկ և ինքը միշտ կը ճանչնար զանոնք քիչ մը, կամ կը զանազանէր թէ որ անհասանգէն էին, մերթ կանանց գլխարկի ձևէն գուշակելով, մերթ մարդկանց ժպտաւէններով զարգարուած կամ ասեղնագործեալ զգեստներէն: Լամպալլի գլխարկ կրող և իրեն մօտ նստող կին մը հարցուց թէ հեռուն կ'երթար արդեօք:

— Մինչև Բարիդ, — պատասխանեց Տոնասիէն:

— Թերևս ստնտո՛ւ:

— Այո՛: Թողուցի իմ զաւակներս Նոյեմի, Լիւսիէն և Յովէլ: Այդ մեծ բան մը չէ, կը համարիս անշուշտ:

Իւրաքանչիւր զաւակին վրայ խօսեցաւ կնկան՝ որ կ'արգահատէր: Հասկցող ուրիշ մօր մը հետ խօսիլ կարենալը զինքը կը մխիթարէր: Իրերու նորութիւնն ալ հետաքրքրութիւնը կը շարժէր ու զարմացում կը պատճառէր, որովհետև բոլորովին տգէտ էր և իֆինեաքի ու Բլէօքի մէկ անկիւնը միայն տեսեր էր: Նկատեց, օրինակի համար, որ որչափ կը հեռանային Ռոզ կրէյոնէն կենդանիներն աւելի խոշոր էին, կը նուազէին խոպանուկները (ajones) և փուշի մացառները կը շատ-

նային: Ռէնի կայարանը բռնադատուեցաւ երեք ժամ մնալ: Կին մը՝ տեսնելով զինքը յոգնած և վակոնի շարժումէն ապշած, առաջնորդեց կայարանի մօտ աժան գնով սրճարան մը սկահակ մը սուրճ խմելու: Զուարթադէմ, խորշոմ երես, թոնթոշիկ պառաւ մըն էր, ժողովրդական այն բարեմիտ ցեղէն որ անցորդներու երեսը նայելով միայն անմիջապէս անոնց պատուարը ըլլալուն կը հաւատայ և առանց շահու յոյս մ'ունենալու, այլ պարզ պէտք մը զգալուն համար, կ'ընէ ծառայութիւնը: Միասին այցելեցին եկեղեցի մը և հասարակաց հրապարակը: Արդէն քիչ մը մէկզմէկ կը սիրէին երբ բաժնուեցան: Տոնասիէն կարծեց համբուրել իր ընտանի և ծառայելու պատրաստ Պրէզայնը՝ որ իրեն երթաս բարով կ'ըսէր, երբ, նոր կառախումբին մէջ մտնելու համար, հեռացաւ պառաւէն որ կու լար այդ մանկամարդ անձանօթ կնոջ վիճակին վրայ որ Պրէզոն երկրէն հեռուն արկածներու մէջ կը նետուէր:

Շուտով անցան կնճխներով եզերուած զառ ի վայր փոքրիկ մարգագետինները, և խնձորենիներու զիծերով բաժնուած սեւ ցորենի արտերը: Կառախումբը մտաւ Մայնի և Սարթի պարարտ դաշտերը: Տո-

նասիէն՝ ճակատը կոթնցուցած ապակիին, զիտեց զանոնք երկայն ժամանակ, մտազբաղ խեղճ մտածութիւններով՝ զորս այդ իրեն արդէն ծանօթ եղող բաները կը ներշնչէին: Սակայն, անվերջանալի ճամբորդութեան երկու երրորդ մասը հազիւ կատարած՝ զիշերը կոխեց: Առաւօտուրնէ ի վեր հորիզոնին շուրջը պսակ կազմող մանուշակագոյն շոգիները ամէն կողմէ միանգամայն առաջ եկան, և, սեղմելով իրենց շրջանակը, պատեցին կառախուսքը որ ամենայն արագութեամբ կը փախչէր: Այն ատեն հասկցաւ Տոնասիէն որ իրեն աչքերուն և մտքին վերջին զբաղումն ալ պիտի կորսնցնէր: Չխորհրդածեց այդ տագնապին վրայ. սարսափի ակնարկ մը նետեց բաղդի ընկերներուն վրայ ու շուտով աչքերը դարձուց դէպ ի ստուերներէն ծածկուող դաշտերը: Համրեց որ մացառներու միայն չորս կարգ տեսանելի էին, ապա երեք, ապա նեղ երիզ մը ճամբուն եզերքը: Փորձեց որոշել այն մութին մէջ ցրուած և ցած պատուհաններու լոյսէն ճանչցուող ցանցառ բնակութիւններու ձևը, ու պիտի փափաքէր գտնուիլ անոնցմէ մէկուն մէջ, յանկարծ պատսպարուիլ տաքուկ սենեակներու մէջ ուր շատերը միասին դեռ արթուն կը հսկէին: Ա՛լ լմնցած

էր բոլորովին: Աչքերը զոցեց, ու սարսափամբ մտածեց դեռ կատարելիք երկայն ճամբուն վրայ, զիշեր ժամանակ նոյն երկաթեայ գծերուն վրայէն՝ որոնց իւրաքանչիւր ցնցուսը կաթով ուռած ստինքներուն ցաւ կը պատճառէին, բաղդի ընկերներուն հետ՝ որոնք նոյնպէս կը ցրնցուէին և կառքին շարժումներէն թմրեք էին:

Երբ աչքերը բացաւ, կանթեղին տկար լուսով նստարանին միւս ծայրը նշմարեց մանկամարդ կին մը՝ որ մէկ ձեռքով ծունկերուն վրայ երկնցած պզտիկ սպիտակ ծրար մը բռնեք էր: Հանգրիճեալ զգեստը կուրծքին վրայ ուսուցիկ ծալքեր կազմեք էր: Միւս ձեռքի երկու մատներով դեռ բռնած էր պարզուած լրագրի թիւ մը՝ զոր ճանապարհորդուհին փորձեր էր կարգալ և որ կամաց կամաց ինկեր էր ծրարին վրայ ծածկելով զայն գրեթէ:

Տոնասիէն ոտքի ելաւ, մօտեցաւ շատ անգամ, բայց չհամարձակեցաւ: Անծանօթ կինը վեր վերցուց գլուխը, նախ անհանգիստ, ապա կամաց կամաց քաղցրացուց նայուածքը ու վերջապէս՝ տեսնելով Տոնասիէնի երիտասարդ կերպարանքը և գիւղացնակ զլխարկը, ժպտեցաւ: Գուշակեց մունջ հարցմունքը, մէկդի առաւ լրագիրը ու ըսաւ.

— Զաւակս է, պզտիկ աղջիկ մը: Կը
քընանայ Մանսէն սաղին:

— Ես ալ մայր եմ, — ըսաւ Տոնա-
սիէն: Բարի՞զ կ'երթամ ստնտու ըլլալու
համար:

Ու ծոցէն հանեց բժշկին նամակը:

— Ո՛հ, — ըսաւ մանկամարդ կինը, —
պուլվար Մալէզէ՛րայ: Հարուստ, մարդիկ
պիտի ըլլան:

— Կը կարծե՞ս:

— Այո՛. Բարի՞զու գեղեցիկ թաղերէն
մէկն է: Բաղդաւոր ես:

— Դո՛ւն ալ Բարի՞զ կ'երթաս, — հար-
ցուց Տոնասիէն:

— Ոչ, հոս մօտը, Վերսայլ:

— Թերեւ էրկանդ քով:

Անձանօթը քիչ մը վարանեցաւ, և միև-
նոյն անուշ ձայնովը, սակայն քիչ մ'ա-
ւելի ցած, պատասխանեց.

— Ես էրիկ չունիմ:

Երկուքն ալ լռեցին. կարծես այդ բա-
ռերը տխուր բարով մնաս մը եղան մէկ-
մէկու ուղղեալ, ու ա՛լ չխօսեցան: Տոնա-
սիէն վակոնին անկիւնը իրեն տեղը նստաւ.
նոր մտածութիւններով այնչափ զբաղած
էր միտքը որ և ոչ անձանօթ կնոջ Վեր-
սայլի կայարանը իջնալը իմացաւ: Այս
հակիրճ մտերմական խօսակցութենէն՝ որ

զինքը վայրկեան մը վրդովեր էր, բան մը
միայն մնացեր էր, կը մեծնար յինքն, հը-
պարտութեան ուրախութեամբ կը լեցնէր
զինքը. գաղափարը մօտեցող Բարի՞զու և
հարստութեան՝ զոր պիտի վայելէր վեր-
ջապէս: Խորհրդաւոր մեծ քաղաքը հիմա
շատ մօտ էր: Զայն գուշակել կու տային
զէսպ ի առաջ երկնքի վրայ առ կախ կար-
մրութիւնները, հազարաւոր կազի կտուց-
ները՝ նման փոքր կայծերու՝ որոնք բլուր-
ներու մէջէն վայրկեան մը կը փարատէին
գիշերուան մթութիւնը: Տոնասիէն՝ ծովա-
յին ցեղի աղջիկ, սոսկմամբ կը զգար ա-
նոր մօտենալը: Կը զգար բուռն անհամբե-
րութիւնը իրեն հարց և հօրեղբարց՝ ճամ-
բորդներ լայնածաւալ ովկիաններու, որոնց
թեթև և երազներով լի արիւնն ազահ
ցանկութեամբ կ'եռայր երբ նոր երկիրներ
կը տեսնէին: Անոնց նման ինքն ալ իրեն
ետևը կը թողուր աղքատիկ օճախ մը,
միակերպ կեանք մը, ծանրութիւններ՝ ու-
րոնցմէ կ'ազատէր զինքը ճամբորդութիւ-
նը: Ու, լլկուած մէկգմէկ կտրող ճամբա-
ներու անցքէն, շլացած՝ վառուած լսալ-
տերներէն, ապշած՝ անիւներու աղմուկէն
և մեքենայից սուլումէն, մոռցած յոգնա-
ծութիւնը, մոռցած նոյն խակ փուշերու մէջ
կորսուած հեռաւոր տնակը, կը ժպտէր

գուարթ, գեղեցիկ, սփոփուած՝ անորոշ և անծանօթ յուսով և ուրախութեամբ:

Պառաւ սենեկապանուհի մը իրեն կը սպասէր կայարանին մէջ: Հոն կեցեր էր նաև քառանիւ կառք մը: Մտան կառքին մէջ և մէջտեղերնին զետեղեցին ստնտուին զգեստներուն ծրարը: Տոնասիէն արագ արագ կը պատասխանէր ճամբու ընկերոջ հարցումներուն զիտելով միանգամայն երկայն և բազմամարդ փողոցները որոնք կարծես կը փախչէին տակէն: Թէպէտ զիշերը շատ առաջ գնացեր էր, Բարիզ լուսաւոր էր, կ'եռայր և կ'ապրէր: Սէն գետին անցքին վրայ կարծեց տեսնել աւրուեստական կրակ մը, ամէնէն գեղեցիկն զոր երբէք զիտեր էր: Երբ ֆոնքոտի հրապարակէն կ'անցնէին, Շան-զ'Լիզէն մատնանշելով հարցուց.

— Անտառ է:

Հեռուէն կը նշմարէր հոյակապ տուները իրենց լայն, զոց դռներով, կը զիտէր զանոնք մինչև աներևոյթ կ'ըլլային իբր թէ անոնցմէ իւրաքանչիւրն «իրենն» եղած ըլլար: Սիրտը կը բաբախէր ու կ'ըսէր իրեն թէ հայրենեաց ճամբու մէջն է, ինչպէս ունեցեր էին իրեն նախնիքն՝ մէկ կամ երկու հայրենիք, իրենց արկածալից կեանքին մէջ:

Երբ լսեց պալատին՝ որուն մէջ պիտի ծառայէր, միաձոյլ կաղնեայ դրան բացուիլը, երբ կառքէն իջնալով տաքուկ գաւթին մէջ շնչեց ձմեռնային ծաղիկներու հոտն, այնչափ գուարթ, այնչափ թեթեւացած կը զգար ինք զինքը անցեալ թըշուառութենէն որ իրեն ընկերացող կինը դէպ ի պատուհան ծոցաւ ու ըսաւ.

— Մէկը կը բերեմ որ ապահով եմ թէ պիտի վարժի:

Ծառայից սանդուխին վրայ աներևոյթ եղան:

Գրեթէ միևնոյն վայրկենին, Պրէդայնի մէջ, լոյսը դեռ չծագած Բլէօքի երկրին վրայ, Ժան Լուառնի հսկայ հասակը Որդ կրիյոնի բլրան վրայ կանգնեցաւ: Չէր քնացեր: Լաւագոյն համարած էր անմիջապէս աշխատելու և անտառներու մէջ թափառելու երթալ, քան մնալ այն սենեակին մէջ որ դեռ լեցուն էր էնոր յիշատակներով: Բահը ուսին՝ վայրկեան մը դէպ ի վար նայեցաւ զիշերուան մէջ, կարծես կ'ուզէր ընելիք աշխատութիւնը չափել: Հառաչեց, ու զառիվայրն իջաւ:

Դ

ԱՐՕՐԱԴՐՈՒՄԾ ԽՈՊՈՆԸ

Անցան վեց ամիսներ: Կը տեղային գարնանային անձրևները ստէպ, խիտ և հոծ կաթիլներով՝ որոնք գետնի վրայ կը ցայտէին և նուրբ կաթիլները կը կախուէին ցորենի նորաբողբոջ ցողուններուն վրայէն:

Լուսոն անտառէն կը դառնար՝ ուր կ'աշխատէր նոյեմբեր ամիսէն ի վեր, վասն զի շաբաթը երկու օր փայտ կտրելու վարձուեր էր: Գործը լմնցեր էր. խուրձերու վերջին սայլաբեռն աւրուած արահետներու մէջէն կը հեռանար. խաղաղ օդին մէջ մերթ ընդ մերթ կը լսուէր հեռաւոր զանգակիկներու ձայնը՝ քաղցր և յափշտակիչ, կարծես հրեշտակք զատիկ կ'աւետէին ժամանակէն քիչ մ'առաջ: Կտրեց անցաւ երկայն անցքը ծառերուն՝ զորս մերկացուցեր էր, փունջ առ փունջ, և որ պարապ մը կը թողուր իր խոպանին և կոճղներու նոր սահմանին մէջ: Անցելոյն վրայ կը մտածէր, Տոնասիէնի մեկնելէն ի վեր:

Չմեռը շատ խիստ եղած էր: Հարկ էր,

բոլորովին մինակ, բահով փորել արտ մը՝ ցորեն ցանելու համար, ուրիշ կտոր մը՝ խնձորենիներու տակ, սև ցորենին համար, և ուրիշ կտոր մը՝ որուն հողը քարուտ էր և ցամաք, վարսակի համար: Անշուշտ Տոնասիէն ալ մեծ օգնութիւն մը չէր ընէր իրեն: Էնոր թեւերը՝ բահը վերցնելու համար, տկար էին, ու տղայոց հոգը կ'ըստիպէր զինքը մնալ Ռոզ Կրիյոն: Բայց ցանելու գործին օգտակար էր: Բլէօքի ժողովրդապետութեան մէջ կարելի չէր զրտնել էնոր ձեռքէն աւելի ճարպիկ և աւելի ապահով ձեռք մը: Երբ ահօսները բացուած ու պատրաստ էին, դաշտ կուգար երեք օր, հինգ օր, ութ օր ետեւէ ետեւ, եթէ հարկ ըլլար. գոգնոցին մէկ ծայրը մինչև գօտին կը բարձրացնէր, հատը անոր մէջ կը լեցնէր, առանց աճապարելու կ'անցնէր, մատուրները կը բանար, հունտը ահօսին երկայնութեամբ կ'իյնար գետին, և հոն՝ ուսկից անցեր էր Տոնասիէն, ցորենը աւելի հաւասար կը բարձրանար քան ուրիշ տեղեր:

Այս տարի, ցանքի ժամանակ, Ռոզ Կրիյոնի տանտիկինը շատ հեռուն էր, նէ դարձած պիտի չըլլար դեռ երբ ցորենը ցուցնէ իր կանանչ գլուխը և սեւ ցորենը, մարտի առաջին ճառագայթներուն,

իր վարդազոյն փափուկ տերևները: Տունն անգամ կը զգար էնոր բացակայութիւնը: Աննէդ Տոմէրը կարգապահութիւն չունէր: Երբ Լուանն կը մեկնէր, կը թողուր ազարակատունը և երեք տղայոց հետ ճամբաներու վրայ կը վազէր կամ խնձոր հաւաքելու համար և կամ գիւղացիներու հետ խօսելու: Եւ ազարակատէրը երբէք չկրցաւ համակրիլ այդ վարպետորդի աղջկան կերպարանքին. երբ յանդիմանուէր՝ պատասխան չէր տար, երբէք չէր ըսեր ըրածը, և աւանի կնիկներուն վրայօք կէս խօսքեր կ'ընէր այնպիսի խնդիրներու վրայ որոնք իր տարիքէն վեր էին: Սակայն կը պահէր զինքը, վասն զի աժան վարձեր էր:

Տխուր ձմեռ, մանաւանդ այն մտածմանց պատճառաւ՝ զորս իբրև զաղտնիք յինքն պահել բռնադատուած էր Լուանն: Այդ աղջիկը իրաւամբ նկատել տուեր էր իրեն թէ Տոնասիէն յաճախ չէր գրեր: Թերևս ինքը պիտի չանդրադառնար աշխատութեամբ զբաղած: Սակայն ստոյգ էր որ նէ քիչ անգամ կը գրէր և շատ համառօտ նամակներ: Միշտ ամենէն վերջին նամակը վրան կը պահէր, թէպէտ երեք չորս շաբաթուան նամակ, ու, երբ մինակ մնար, երբ ոչ ոք Ռոզ Կրիյոնէն կարեւոր զինքը տեսնել, վերստին կը կարգար

զայն ջանալով աչքին դիմաց բերել նկարագրած բաները. «Տիկինը զիս կառարշաւի տարաւ, ուր այնչափ բազմութիւն կար որ դուն երբէք չես տեսած. առաւօտը առաջին սենեկապանուհի կ'ըն՝ Հոնորինի հետ, թէտրոյ գնացի»: Եւ դարձեալ, նէ մէկ անգամ միայն դրամ դրկած էր, յունուար ամսու կիսուն, երբ Օր. Բէնհոյի դրամահաւաքը սպաննացիներ էր Ռոզ Կրիյոնի մէջ եղածը գրաւել երեք տարուան անվրձար մնացած վարձքին փոխարէն, և, յաջորդ շաբաթը, Պ. Կոլիյոն յետամնաց վարձքերուն կէսը միայն ընդունելէն վերջ, մեկնած էր ամբողջ պարտքը վճարելու համար վերջին ժամանակամիջոց մըն ալ շնորհելով, մինչև յուլիս ամսոյ վերջին օրերը:

— Լաւագոյն էր կինդ չհեռացնելը, կամ հոս երկրին մէջ տեղ մը գտնել անոր: Գէթ գիտե՞ս թէ ո՛ր է: Ու այնպէս երիտասարդ....:

Լուանն վեր վերցուցեր էր աչքերը մըտախոհ Պրէդոնի՝ որ դժուարաւ կը հասկընայ քաղաքացիին ըսածները: Սակայն սրտին մէջ կասկած մը ծագեր էր, անորօշ անհանգստութիւն մը, ցաւ մ'աւելի միւս ցաւերուն վրայ:

Մարդն անտառէն ելեր էր և, ուղղակի

Ռոզ Կրիյոնի համբան բռնելու համար, խոպան երկրին դարձուածքը կ'ընէր: Առաջին անգամ ըլլալով վրան տպաւորութիւն ըրաւ հոն ազատորէն ուռճացող խոպանուկներու՝ և փուշերու խիտ ստուերն՝ տարածուած գետնի վրայ: Հատանելի անտառին կտրուելէն ի վեր չափազանց ուռճացեր էին: Չան Լուառն կանգ առաւ և, ձեռքով ճիւղերը մէկզկի ընելով, ուշադրութեամբ դիտեց մացառուտին խորութիւնը: Գետնի վրայ հին ակօսներու հետքը դեռ կ'երևար, խոտ չկար, ձեղքուած էր և փորուած միջատներէ և դաշտի մուկերէ, և, տեղ տեղ, կը բարձրանային ոստախիտ, ուռճացեալ, ծառերու նման ճիւղաւորեալ տատանկներու կանանչ և խոպանուկներու մոխրագոյն բուները՝ որոնց բարձրագոյն ոստերը, ազատ օդին մէջ, բարձր կը ցցուէին տոգոյն փուշերով և արդէն կարմրցած կոկոններով:

«Մեր նախնիք մշակեր են խոպանը, — մտածեց Լուառն: Եթէ ես ալ փորձեմ: Օգուտ կարելի է քաղել»:

Տասը քայլ դէպ ի ետև գնաց. դիտեց աճող հունձքերը, ջանաց աչքին դիմաց բերել այն գեղեցիկ ամբողջութիւնը՝ զոր պիտի կազմէին իր արտերը, երբ խոպանը մէջ տեղէն վերցուէր, ու մտածեց, վասն զի միշտ էնոր վրայ կը մտածէր.

— Տոնասիէն շատ յանկարծակիի պիտի գայ:

Հազիւ թէ Ռոզ Կրիյոնի սենեակը մտեր էր, Աննէդ Տոմէրք, կրակին քով ցած աթոռի մը վրայ նստած, ձեռքով ստուրը ցուցուց.

— Տեար Լուառն, վերջապէս հասաւ նամակ մը: Մեր տիկինը զրեր է քեզի:

Չեռքը բռնած երկաթեայ երկօսնին գետին նետեց, անյազարար առաւ նամակը, կարդալու համար դէպ ի դուռը գնաց՝ ուր դեռ լոյս էր: Տարբեր վայրկենի մը մէջ պիտի խորհրդածէր թէ Տոնասիէն շատ հակիրճ կը գրէր: Սակայն նէ կ'ըսէր իրեն. «Ես երջանիկ եմ, միայն զաւակներս կը պակսին ինծի: Իմ կողմանէս համբուրէ զանոնք»: — Ու ինքն ալ երջանիկ ըլլալու այնչափ պէտք ունէր, էնոր ներշնչած նոր գաղափարն, այն իրիկունը, բուռն կերպով զինքը առ նէ կը մղէր, սակայն ձեռքը բան մը միայն տեսաւ. նէ զրեր էր, նէ չէր մոռնար Ռոզ Կրիյոնը, նէ կը խընդրէր հօրմէն որ պատիկները համբուրէ:

Գոհ, Տոնասիէնի նամակը դրաւ զգեստին գրպանը, տուն մտաւ, համբուրեց Նոյեմին և Լուսիէնը՝ որոնք արկղին քով կը խաղային:

— Ահ, սիրունիկներս, — կ'ըսէր —

մէկիկ մէկիկ վեր վերցնելով զիրենք, մայրիկը կը յանձնարարէ ինծի համբուրել զձեզ: Կը յիշէ՞ք Տոնասիէն մայրիկը:

Երբ աղախնոյն ծոնկերուն վրայ քնացող Յովելի վրայ կը ծռէր, լսեց Աննէդ Տօմէրքի հեգնական խայթող ծիծաղը, ըզզաց խառնափնդոր մազերուն քսուիլը՝ գորոնք շատ անգամ չէր ամփոփեր նէ գըլխարկին տակը:

— Ուրեմն տիկին Լուանն աղէկ լուրե՞ր կու տայ, — հարցուց աղախինը: — Անշուշտ կը դառնայ:

Լուանն շիտկուեցաւ, հասակին բարձրութենէն դիտեց աղախինը՝ որուն դէմքին վրայ տարօրինակ ժպիտ մը կը տեսնուէր, ու էնոր վրդովիչ աչքերը՝ ուր կատուի աչքերու նման լոյսեր կը շողային և կը շարժէին:

— Ինչո՞ւ կ'ուզես որ վերադառնայ: Դեռ չէ լմնցուցած պաշտօնը, — ըսաւ Լուանն:

— Այնպէս կարծեցի...: Դէմքդ այնչափ զուարթ էր:

Աննէդի դէմքը տարտամ ձանձրոյթի սովորական արտայայտութիւնը վերստացեր էր, իսկ Լուանն՝ որ այն իրիկուն մէկու մը կ'ուզէր հաղորդել կենացը մէջ ցանցառ պատահած բան մը, — ըրչ մը յոյս

և ուրախութիւն, — աղախնոյն քովէն հեռացաւ և օձախին միւս կողմն անկողնոյն փայտեայ աղեղնաձև եզերքին վրայ նստաւ: Կանչեց քովը անդրանիկ աղջիկը՝ Նոյեմի, որ կրնար ըրչ մը հասկնալ ըսածը. դիմացը կեցուց: — Սիրունիկս, — ըսաւ ցած ձայնով, — գաղափար մ'ունիմ: Լաւ գիտե՞ս խոպանը:

— Այո՛, հայրիկ:

— Ես զայն ամբողջ պիտի կտրեմ, ոտքի վրայ գէշ խոտ մը պիտի չթողում: Այդչափ գործը մինակս պիտի ընեմ: Ապա, բահով պիտի փորեմ, պիտի գուլթնեմ, և երբ մայրիկ Տոնասիէնը դառնայ ամէն բան լմնցած պիտի ըլլայ: Գոհ պիտի ըլլայ երբ հոն տեսնէ փաթաթի կամ կաղամբի արտ մը: Կը խորհիմ հոն կաղամբ տնկել: Գոհ պիտի մնայ. ի՞նչ կը կարծես:

— Ապա բոյնե՞րը, — հարցուց տղան:

— Զանոնք քեզի պիտի տամ:

Նոյեմիի խոշոր աչքերուն մէջ հաճոյքի փայլ մը նշմարեց, ու մտքին մէջ երևակայեց թէ միւսն էր, հեռաւորը, որ իր ժպիտովը կը քաջալերէր զինքը: Լուանն՝ որ բնութեամբ շատ խօսող չէր և ժլատ էր փայփայանքներու մէջ, չթողուց որ տղան քնանայ, անոր հետ զուարճա-

բանեւոյ կը ջանար խնտացնել, նորէն տեսնելու համար այն փայլը:

Երկրորդ օրը ձեռք զարկաւ խոսպանին, ճիշտ Ռոզ Կրիյոնի դիմաց գտնուող ոսկեպսակ միջին գծին մէջտեղէն: Խոսպանուկները թմրող խոտաւէտ փոսին մէջ ոտքի վրայ կեցած, ծունկերը կռթնցուց փոսին եզերքը, ձեռքն առաւ նոր սրուած յօտոցը, բարձրացոյց զայն որչափ կրնար, իջուց թփիկի մը կարծր և գալարուն բուսին վրայ, որուն ճիւղերը խոշոր և առատ էին չոր խոտի տրցակի մը նման: Ամբողջ խոսպանը կարծես սարսեցաւ: Հովը շարժեց անոր ծայրերը: Կրկին սարեակներ փախան ճշալով: Լուսան լսեց հազարաւոր աներևոյթ կենդանիներու սրպլորդիւք՝ որոնք իրենց ծակերը կը մտնէին: Ժպտեցաւ յօտոցը բարձրացնելով նորէն. իջուց զայն միւկնոյն տեղոյն վրայ, մեծցուց վէրքը, սպիտակ տաշեղներ ցատկեցին, զգաց որ խիտ ճիւղերը կը շարժէին, ետև քաշուեցաւ, մինչ թփիկը կը ծռէր և շառաչմամբ գետին կ'իյնար, ծաղիկները դէպ ի առաջ:

Պատիկ աղջիկները՝ որոնք բլրան վրայէն Աննէզ Տօմէրքի հետ կը դիտէին, ծափահարեցին: Լուսան արմատին վերջին ճիւղերն ալ կտրեց, խոսպանուկը դուրս նե-

տեց, ու մտաւ խոսպանին մէջ: Կէսօրին արգէն կը տեսնուէր, մացառներու խիտ անտառին մէջ, տժգոյն շրջանակ մը ազարակի սենեակին կիսուն չափ ընդարձակ:

Նոյն օրը, հետեւեալ օրերը, տաք արեւուն տակ Լուսան շարունակեց իր գործը: Եզական կատաղութեամբ մը կ'աշխատէր: Թէպէտ ոչխարի մորթէ ձեռնոցներ անցուցեր էր, սակայն ձեռքերուն ամէն կողմէն արիւնը կը հոսէր: Թէպէտ երկայն ժամանակէ ի վեր վարժ էր աշխատելու, սակայն երբ մութին տուն կը դառնար, սպառած կը թուէր ու մատուրները ծակձկող փուշերը կը հանէր մէկիկ մէկիկ: Այսուհանդերձ զուարթ հպարտութեամբ մը կ'ըսէր.

— Տաժանելի՛ օր. ասոր նման դեռ յիսուն, դեռ քառասունըհինգ օր ալ, գործը առաջ պիտի երթայ:

Աննէզ Տօմէրք, առանց պատասխան տալու, կը դիտէր զինքը. Նոյեմի մտիկ չէր ընել. եռոտանիին տակ՝ որուն վրայ կաթսայն դրուած էր, կրակը մարելու վրայ էր. իսկ մարդը, միայն լսելով արձագանգը իր մտածման՝ որ Ռոզ Կրիյոնէն շատ հեռուն կ'երթար, կը կրկնէր.

— Դեռ յիսուն, դեռ քառասունըհինգ օր:

Ամառուան գեղեցիկ օրերը սկսան: Ռոզ Կրիյոնի շուրջը բոլոր դաշտը կանանչ էր: Խնձորենիները կը նմանէին ծաղկանց փունջերու, նման գարնան ժամանակ տղայոց գարնանածաղիկներով շինած փունջերուն: Յորեկը մեղուները կը կողոպտէին զանոնք: Իրիկունը խեղճ սենեակին մէջ մեղրի բուրում մը կը տարածուէր, ու վարդագոյն թերթիկները, դռնէն ներս, անկողիններու տակ կը վազէին: Լուսոն այս բաները գրեց իր կնոջ՝ որ չէր պատասխանած վերջին նամակներուն: Այս լուսթիւնը զինքը կը վրդովէր: Կը վախնար թէ Աննէյ Տօմէրը կրնար գուշակել մտածմունքը, վասն զի կարծես կը լրտեսէր զինքը: Գրեց թէ կիտրոնի լաւ տարի մը պիտի ունենան, յուսալով թէ Տոնասիէն, երջանիկ, շնորհակալ պիտի ըլլայ տուած լուրին համար: Սակայն պատասխան չեկաւ:

Խոսպանին արօրադրութիւնը շատ առաջ գնացեր էր, անտառին երկայնութեամբ խոսպանուկի երիզ մը միայն մնացեր էր, երբ, խնձորենիներէն անդին, վարսակը սկսաւ դեղնիլ: Թեթև բոյս, հատեր՝ որ շուտով կը կորսուէին: Լուսոն յօտոցը մէկդի ձգեց, ու մանգաղը ձեռք առաւ: Այս անգամ հասկերը գետին փռուեցան, ինչպէս ինկեր էին խոսպանի թփիկները,

ու որայները կանգնեցան: Սև ցորենը բացաւ իր միլիոնաւոր ծաղիկները: Յուլիսի պարտասեցուցիչ օրերը հունձքի տակ ծռած ըրտնաթոր մարդկանց միջաց վըրայ կը ծանրանային, ու երեկոյները երկայն էին: Սակայն ոչ այնչափ երկայն, վասն զի Լուսոն նամակի կը սպասէր՝ որ չէր հասներ: Ամէն օր կը սպասէր, տան չորս կողմը կը դառնար մինչև մութը կատարեալ կերպով կոխէր արտերուն և անտառին վրայ: Չորս ամիսէ ի վեր Տոնասիէնէն նամակ չէր ստացեր: Հարցնողներուն կը ջանար պատասխանել. «Լուր առեր եմ, միշտ աղէկ է»:

Ու ճշմարիտ էր ըսածը, վասն զի հօրեղբորորդի մը՝ հաւկթի և հաւեղէնի վաճառական, Իֆինեաքէն ի դարձին, Ռոզ Կրիյոնէն անցնելու ժամանակ, այդպէս ըսած էր իրեն, այդ լուրը լսեր էր Տոնասիէնի ազգականներէն, «Մալէն – Հայի ազգականներէն» ինչպէս կ'ըսէր նա: Սակայն միսթարական բառ մը չէր հասած խոսպանը արօրադրողին, որայները կապողին, ամուսնոյն՝ որ կարճ զիշերներու մէջ ծածուկ կու լար աշխատութենէ և երազէ տազնապեալ:

Ե

Գ Ր Ա Ի Ո Ի Մ Ը

Յուլիս ամսոյ վերջին օրերը, պաշտօնեայն՝ որ շարաթ մ'առաջ եկած էր պահանջելու Լուառնէն յետամնաց վարձքերու վճարումը, նորէն եկաւ յանուն Օր. Բէնհոայի գրաւելու կահկարասիները: Լուառն, երբ տեսաւ որ երկու գիւղացի վկայներու հետ դէպ ի Ռոզ Կրիյոն կ'ելէր, դադրեցուց արդէն լաւ հասունցած ցորենը հընձելը՝ որուն միայն մէկ ակօսը հնձած էր դեռ, մանգաղին ծայրը գետինը խոթեց ու գնաց խոպանին ծայրը, անտառին եզերքը, մնացած միակ և հսկայ դեղնածաղիկի թուփին տուաւ կոնակը: Հոն, թեերը կուրծքին վրայ ծալած, մէկ նայուածքով ընդգրկելով ազարակին ամբողջութիւնը, չորս արտավար տեղ՝ ուր այնչափ աշխատութիւն թափեր էր, այնչափ թշուառութիւն կրեր էր, աշխարհիս վրայ ունեցած սէրը և յոյսը. սպասեց:

Պաշտօնեայն իրեն ընկերացող մարդիկը բլրակին ստորոտը թողուց և ինքը դէպ ի ազարակը յառաջացաւ: Աղբատ կը թուէր

գիւղացւոյն նման՝ որուն ունեցածը գրաւելու կու գար, վերնազգեստը՝ հինցած, թաղիքէ զլխարկը՝ պատառոտուն, իյնալով ելլելով ակօսներուն մէջ, ու երբեմն կը բարձրացնէր նիհար գլուխը, կրկին սպիտակ կիսամօրուսով շրջապատեալ դէմքը, դիտելու համար թէ Լուառն պիտի թողու որ արտին գլուխը հասնի առանց մէկ երկու քայլ ընդառաջ գալու: Սակայն Լուառն անշարժ կը կենար: Միայն երբ երկուքին մէջ տեղ երկու ակօս միայն մնացեր էին, շիտկուեցաւ, ուսերուն հարուածէն դեղնածաղկի թուփն ցնցուեցաւ, ու ակօսները սեղմելով ըսաւ.

— Ուրեմն ունեցածս գրաւելու կու գաս:

— Այո՛, Օր. Բէնհոայ կը զրկէ զիս...:

— Բան մը չեմ ըսեր քեզի, ընդմիջեց Լուառն: — Մանաւանդ դու քու պարտքդ կատարելով լաւ բան մը կ'ընես: Բայց բան մը պիտի ըսեմ, և դուն դատէ՛, որ մարդ ես: Նայէ՛ դիմացդ, աջ, ձախ, մինչև փոսը:

Պաշտօնեայն, զարմացած, դիտեց նախ հսկայ գիւղացին՝ որ ուրիշներու նման պարտապանի կերպարանք չունէր, ապա դիտեց մերկ երկիրը՝ ուր կը բարձրանային երբեմն սուր արմատներ՝ որոնք գետնի հաւասար կտրուած էին:

— Երեք ամիսէ աւելի այս մացառուտին մէջ աշխատեալ եմ և ձեռքերս փճացուցեր: Հիմա ետեղ նայէ՛ փայտի շեղջն՝ զոր այս ձմեռ կտրեալ եմ: Գիտէ դարձեալ ցորենս՝ որ հասած է և սև ցորենս: Անշուշտ պիտի չըսես թէ ծուլութիւն ըրեր եմ. պիտի չըսես, հէ՛:

— Ոչ:

— Լաւ ուրեմն, այս ամէնը ըրեր եմ զաւակներու համար, կնոջս համար՝ որ հիմա Բարիզ քաղաքացւոց քով կը ծառայէ: Կը հասկնաս հիմա, անշուշտ, որ նէ պիտի չթողու որ զիս այսպէս ծախեն, իբրև դատարկապորտ:

— Իրացնէ պէտք է նէ վճարէ, — ըսաւ պաշտօնեայն:

— Ո՞րչափ ժամանակ դեռ կու տաս ինձի:

— Տեար Լուանն, այսօր երեքշաբթի է. միւս կիրակի օրը կը հրատարակեմ վաճառումը:

— Մինչև այն օրն կը վճարեմ, — ըսաւ Լուանն, — կը հեռագրեմ . . . և նէ պիտի պատասխանէ:

Խօսելու ժամանակ սարսուեր էր ամբողջ մարմնովը, ու ցած և արտասուքներէ այլայլած ձայնով ըսեր էր. «Նէ պիտի պատասխանէ»: Եւ սակայն նա չէր լար:

Գլուխը միայն բիչ մը դէպ ի Ռոզ Կրիյոն բարձրացուցեր էր: Օտարականը չէր կրնար Լուաննի աչքերը տեսնել, ու կը պատրաստուէր մուրհակներէն բան մը կարդալ, երբ զգաց իրեն վրայ ագարակապետին ծանր ձեռքը:

— Մի՛ կարդար քու թուղթերդ, — ըսաւ Լուանն, — մտիկ պիտի չընեմ և պիտի չստորագրեմ: Գիտեմ թէ ունեցածէս աւելին կը պարտիմ Օր. Բէնհոայի և Բլէօք զիւղաքաղաքէն շատերուն՝ որոնք վրաս վստահութիւն ունեցեր են: Մինակդ զնա՛ տուն:

— Քեզի պէտք ունիմ, տեար Լուանն:

— Ո՛չ, դուն ինձի պէտք չունիս: Ինչ որ կը գտնես, նշանակէ տետրակիր մէջ. անկողինը, ստոլը, կովը. . . .:

— Սակայն դուն իրաւունք ունիս քեզի վերցնելու. . . .:

— Քեզի կ'ըսեմ նշանակել ամէն բան, — ըսաւ ագարակապետը տաքնալով և Ռոզ Կրիյոնը ցուցնելով: — Նշանակէ՛ աթոռները, ոսկեզօծ բաները, հարսանեաց զգեստեղէնները, արկղին մէջ գտնուած մետաքսեայ զոգնոցը. . . .:

— Տեար Լուանն, երբէք չտեսայ մէկը որ. . . .:

— Կը նշանակես երկու գլխարկները՝

զորոնք մեկնելէն երկու ամիս առաջ գնեց, մանկէն աւելցուցած դրամովը, ու գերաններէն կախուած կաժառը: Այդ ամէնը Տոնասիէն բերեր է ինծի, ու եթէ նէ չի պատասխաներ, պէտք ես հասկնալ դուն, պաշտօնեայ, հիմա որ գիտես ամէն բան ինչ որ ըրեր իմ էնոր համար, թէ ինչ որ էնոր ձեռքէն ընդունած եմ չեմ կրնար պահել: Ոչ, իրաւցնէ. հոս գտնուող սիրտս միայն կ'ուզեմ պահել: Նշանակէ՛ ամէն բան:

Պաշտօնեայն ուսերը թօթուեց գուշակելով սովորականէ դուրս թշուառութիւն մը, ու քիչ մը յուզուած և չգիտնալով ըսելիքը, ամփոփեց թուղթերը ու հեռացաւ:

— Բան մը միայն կը պահեմ ինծի, — ըսաւ Լուան — պատէն կախուած կենդանագիրը: Անոր ես միայն իրաւունք ունիմ և ուրիշ ոչ ոք:

Մարդը առանց ետև դառնալու հաւանութեան նշան մ'ըրաւ ու շարունակեց ճամբան դէպ ի Ռոզ կրիյոն: Նեղութեամբ ելաւ բարձրավանդակը: Պզտիկ Նոյեմին՝ որ դրան մէջ կեցեր էր, վախէն պոռալով ներս վազեց: Լուան կարճ ճամբայով, արագ արագ քալելով, հասաւ Բլէօք գիւղաքաղաքը:

Երբ զինքը տեսան այդպէս աճապարելով, ուղիղ զիմացը նայելով, նման մար-

դու մը որ կ'երագէ և ճամբուն ուշ չի դըններ, առաջին տուներէն սկսեալ կանայք դուրս ելան: Գիտէին որ պաշտօնեայն Ռոզ կրիյոն գնացեր էր: Շատերը բան մը չէին ըսեր ու կարեկցութիւն կը ցուցնէին երբ Լուան կ'անցնէր, ուրիշներ, մանաւանդ երիտասարդ կանայք, փսփսալով կը ծաղրէին: Անոր ետևէն բամբասանաց և ակնարկներու կոհակը կը բարձրանար: Տոնասիէնի լուրերը, լուրեր՝ զորս ինքը կ'անգիտանար, տարածուեր էին գիւղին մէջ, ու ժողովրդեան հետաքրքրութիւնը կը շարժէին երբ կ'անցնէր էրիկը: Նա բան մը չէր լսեր: Երբ Լուան փողոց մը կը դառնար թղթատունը երթալու համար, հացագործին կինը՝ նոր ամուսնացած և շատախօս, խումբի մը մէջ գրեթէ բարձրաձայն ըսաւ.

— Խեղճ մարդ, լսած պիտի ըլլայ թէ տղան մեռեր է և թէ Տոնասիէն...:

Կնոջ անունը լսելուն Լուան կարծես երագէ մը արթնցաւ, ու նայուածքը՝ զոր նետեց այն պզտիկ վաճառականուհւոյն վըրայ, այնչափ ապուշ զարմացում մը կ'արտայայտէր որ կինը շիկնելով մտաւ խանութ: Ազարակապետը վայրկեան մը վարանեցաւ, կարծես առաջ երթալ չէր ուզեր: Հոն հաւաքուած մարդիկ՝ զորս կը

ճանչնար, որպէս զի իրենց չմօտենայ, գլուխնին դարձուցին ու հեռացան:

«Տղան մեռեր է»: Այս խօսքը զրօշմուած էր Լուսանի սրտին մէջ: «Տղան մեռեր է»: Ե՞րբ մեռեր է արդեօք: Անշուշտ խօսքը Բարիգու տղուն վրայ էր, քաղաքացիներուն տղուն՝ որոնք զՏոնասիէն վարձեր էին: Ինչո՞ւ համար չէր գրած: Ինչո՞ւ, եթէ մեռեր է տղան, նէ չէր դարձած: Աղէկ լսե՞ր էր: Կամ, արդեօք տղան նոր մեռած է, ու Տոնասիէն դառնալու վրայ է: Սակայն ինչո՞ւ ուրեմն հացագործին կինը «Խեղճ մարդ» ըսեր էր: Հաւանակագոյնը այսպէս պիտի ըլլայ...: Տղան նոր մեռեր է, այո՛... Տոնասիէն կաթնկեր տղուն հիւանդութեամբ զբաղած, չէր գրած բան մը: Կամ էրկանը յանդիմանութիւններէն վախնալով, ուրիշներուն գրած է...: Յանդիմանութիւն, ո՛հ, ո՛չ, ինքը պիտի չի յանդիմանէր, գիտէր որ նէ կրցածին չափ լաւ խնամած պիտի ըլլայ պզտիկը՝ որ մեռեր է...: Թերեւս ուզեր է անձամբ պատմել թէ ի՞նչպէս պատահեր է դժբախտութիւնը, առանց իրեն յանցանքին...: Իրեն դառնալուն լուրը զրկած պիտի ըլլայ: Նամակը... Թերեւս Տոնասիէ՛: արդէն ճամբան է...: «Տղան մեռեր է... Տղան մեռեր է...»:

Այս գաղափարները ետեւէ ետեւ Լուսանի մարէն կ'անցնէին՝ զորոնք կը մերժէր, մէկ մասը՝ վասն զի զՏոնասիէն կ'ամբաստանէին, միւսները՝ վասն զի մարդկանց վարանոտ նայուածքէն հասկցեր էր թէ զբարազուրթեան մը ենթակայ եղեր է: «Տղան մեռեր է»:

Լուսան այնչափ տժգոյն էր երբ ներկայացաւ թղթատան դռնակին դիմաց, որ պաշտօնեայն՝ դեռատի աղջիկ մը, հարցուց.

— Տեար Լուսան, դժբաղդութիւն մը հանդիպեր է ձեր տան:

— Գրաւում:

— Ո՛հ, գրաւում, ատոր դարման կարելի է ընել: Գրաւեցին հօրս ունեցածներն ալ, բայց վերջը աւելի լաւ գործ ըրաւ: Ինքզինքդ այդչափ մի՛ տանջեր:

Չինքը տանջող ահաւոր կասկածը պիտի չուզեր յայտնել մէկու մը Լուսան եւ թէ աշխարհ իրեն տային: Պատուհանիկէն պաշտօնեայ աղջկան հանդարտ և բարի դէմքը նկատելով, քիչ մը մխիթարուեցաւ չըտեմնելով հոն ծաղրածութեան ամենափոքր նշան մ'իսկ: Ուզած հեռագիրը գրեց նէ:

«Ռոգ Կրիյոնի մէջ գտնուածը գրաւուեցաւ. ամէն բան պիտի ծախուի: Կ'աղաչեմ զրամ և լուր ճամբէ.

« Ժ Ա Ն »

Պաշտօնեայ աղջիկը նորէն կարգաց .
 Լուսոն վճարեց, ու, որովհետեւ դեռ կը
 նայէր աղջկան .

— Ուրիշ բան չուզեր, — ըսաւ սա
 քաղցրութեամբ :

Պատուհանը զոցուեցաւ . ժան Լուսոն
 աճապարանօք այնպիսի փողոցէ մը ետ
 դարձաւ՝ ուր աղքատները կը բնակէին
 միայն և ուսկից անմիջապէս դաշտը կ'ել-
 ւէր :

Ռոզ կրիյոն հասաւ այն վայրկենին
 երբ պաշտօնեայն և երկու վկայները տու-
 նէն դուրս կ'ելլէին : Գոնէն դուրս բարե-
 ւեցին ազարակապետը՝ որ դեղեկելով ձա-
 խակողմեան նրբուղիէն վեր կ'ելլէր : Լուսոն
 ձեռքը գլխարկին թաւշեայ եզերքին տա-
 ըաւ, ու ճամբայ տուաւ որ անցնին մար-
 դիկը :

— Գոն վաճառումը միւս կիրակի օ-
 ղումն համար ըսիր, — հարցուց պաշտօ-
 նէին : — Այդ շատ ուշ է : Եթէ կը հաճիս
 առաջիկայ կիրակին նշանակէ :

— Կարելի է, — ըսաւ պաշտօնեայն, —
 քանի որ այնպէս կ'ուզես . արդէն մեծ
 բան մը չկայ :

— Մինչև կիրակի բաւական ժամա-
 նակ կ'ունենայ նէ պատասխանելու, ու ես
 ալ ընելիքս կը գիտնամ :

Լսելով այս խօսքը՝ որ յայտնութեան
 պէս բան մըն էր, առջևէն քալող երկու
 բաճկոնաւոր վկայները ետև դարձան :
 Վայրկեան մը դիտեցին Լուսոնի խիստ
 դէմքը, ու անոնց անտարբեր դէմքին վրայ
 այլայլութեան նշան մ'երևցաւ, սակայն
 շատ չտեսցաւ : Միշ վերջ բլրակին ստորո-
 տէն, և ապա սալուած ճամբուն վրայէն,
 լսուեցաւ անոնց ձայնը . հասարակ ու բիրտ
 ուրախութեամբ կը ծիծաղէին :

Ռոզ կրիյոնի տան մէջ ոչ ոք կար .
 Լուսոն՝ չգտնելով հոն ոչ տղաքը և ոչ
 Աննէդ Տօմէրքը, զրեթէ գոհ մնաց : Նկա-
 տեց որ բան մը տեղէն չէր շարժած, ու
 աւելի յոգնած քան երբ հունձքի աշխա-
 տութենէն կը դառնար, ախոռին խորը դի-
 զուած խոտին վրայ երկնցաւ : Կովը պա-
 ըապ մտուրին դիմաց կը քնանար . ճան-
 ձերը չորս կողմը կը բզզային ցած պա-
 տուհանէն ներս թափանցող լոյսին մէջ .
 ծանր ու գլխու ցաւ պատճառող տարու-
 թիւն մը կը տիրէր ճիւղերու, ձողերու,
 անզործածական հաւու վանդակներու խառ-
 նափնդորութեան տակ ու կը ճայթեցնէր
 չափէ դուրս տաքցած կեղևներու ծայրերը :
 Լուսոն քանի մը ժամ քնացաւ : Արթըն-
 ցաւ, երբ զգաց որ ուրիշ աւելի պզտիկ
 ձեռք մը դրուեցաւ իրեն ձեռքին վրայ :

Չարմացած նստաւ, ու չէր գիտեր թէ ո՞վ դպաւ իրեն, Աննէդ Տօմէրքը՝ որ բովը նստած էր, թէ Նոյիմին՝ որ էնոր ծունկին վրան էր: Աղախինը կարծես տղուն հետ կը խաղար:

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, — հարցուց ազարակապետը:

Նէ ծիծաղեցաւ, կեղծ ծիծաղ մը որ կը վշտացնէր զԼուան:

— Ե՞ս: Եկայ իմացնելու թէ՞ սե ցորենի ապուրը ժամէ մ'ի վեր պատրաստ է, և որովհետեւ անուշ կը քնանայիր, ըստ պասեցի. ժամը եօթը անցեր է:

— Կրնայիր սենեակէն կանչել զիս, — ըսաւ Լուան ոտքի ելլելով:

Աղախինը՝ առանց տեղէն շարժելու, անոր նայեցաւ, ու գունաթափ շրթունքները հազիւ շարժելով ըթին տակէն ըսաւ.

— Բաց աստի, վրադ կը ցաւէի, տեսր Լուան:

Նա չպատասխանեց, ճաշի ժամանակ սովորականէն աւելի լուռ անցուց, ու գիշերը երկայն ժամանակ դուրսը քալեց: Երբ պռօկելու գնաց, Ռոզ Կրիյոնի մէջ ամենայն ինչ կը հանգչէր: Տղայոց անուշ շնչառութիւններն անկողնէ անկողին կը պատասխանէին մէկմէկու: Ազարակապետը ժամերով մտիկ ըրաւ, չկարենալով

քնանալ վարագոյրներուն տակ՝ որոնք գրաւուած էին և պիտի ծախուէին: Չարմացաւ որ աղախնոյն շնչառութեան ձայնը չէր լսուեր, ու շատ անգամ կարծեց տեսնել երկու բաց աչքեր հոն՝ ուր էր Աննէդ Տօմէրքի անկողինը, երկու աչքեր՝ որոնք երկու դեղին կէտերու կը նմանէին և իրեն կը նայէին:

Հետեւեալ երեք օրերու մէջ հազիւ երեցաւ Ռոզ Կրիյոնի տանը մէջ: Պատաստ մը հաց միայն կ'ուտէր և այն ոտքի վերայ: Բոլոր ժամանակը ճամբաներու վրայ կ'անցնէր, մանաւանդ Բլէօքի ճամբուն վրայ, արտերու մէջ, մացառներու ետեր: Յրուիչին կամ գիւղերը և ազարակները հեռագիրներ տանող կիսով չափ ջրգողեալ էնոջ ճամբան կը պասէր: Յրուիչը կ'անցնէր առանց կասկածելու թէ ինչպիսի՞ անձ կութեամբ կը դիտուէին շարժմունքները: Պիտի դիտէ՞ արդեօք հեռուէն Ռոզ Կրիյոնի խրճիթը, նման մէկու մը որ հոն պիտի կենայ ու կը չափէ արդէն ծանօթ հեռաւորութիւնը: Դեռ ճամբուն դարձուածքը չհասած պիտի բանայ կաշեայ տոպրակին բերանը: Պիտի դռնայ ազարակին սահմանը նշանակող երկու սին պտուղը տուող տկար ծառերուն մէջէն: Բարէ. նա կ'երթար գլուխը կախ, միշտ յոգնած քայ-

լերովը, սինի ծառերուն քովէն կ'անցնէր, ինչպէս պիտի անցնէր ուրիշ ծառերու քովէն, ճամբան կը շարունակէր դէպ ի այն երջանիկները՝ որոնք թերևս չէին սպասեր իրեն և պիտի չօրհնէին զինքը : Լուսան այն ատեն կը սկսէր յուսալ թէ անծանօթ մը, դիպուածի լրաբեր մը, լրաբեր մը՝ որ պիտի գիտնայ ազարակապետին թըշուառութիւնը ու տանը ճամբան պիտի բռնէ : Սակայն սայլերը կ'անցնէին առանց կենալու, հետիոտն եղողները կը շարունակէին իրենց ճամբան :

Օրերը կ'անցնէին. Աննէդ Տօմէրքի վարուելակերպն աւելի յանդուգն կերպարանք մը կ'առնէր : Աղախինը, այն քիչ անգամներն որ Լուսան իրեն կը հանդիպէր, առաջին խօսողը կ'ըլլար, և եթէ էնոր աչքերուն խորն այն պզտիկ բոցը չըլլար, պիտի կարծուէր թէ ազարակապետին մահացու մտատանջութեան հաղորդակից էր : Յայտնապէս կը ցուցնէր թէ կը ցաւի վըրան : Գիշերը, երբ սաստիկ այլայլած տուն կը դառնար, նէ կը հառաչէր առանց համարձակելու հարցմունք մ'ուղղելու : Նա պատրաստ կը գտնէր զինքը ընելու հեռաւոր ճամբաներ, դէպ ի ազարակները՝ ուր Լուսան աշխատութեան յետամնաց իրաւունքներ ունէր հաւաքելու : Մինչև ան-

գամ նէ ըսեր էր — վասն զի Լուսան կը զիջանէր մտիկ ընելու էնոր, հիմա որ յոյսը կտրեր էր, — խօսքեր՝ որոնց երբեմն Ռոզ կրիյոնի տէրն չէր հանդուրժեր բնաւ :

— Ահ, — ըսեր էր, — եթէ էնոր տեղը ես ըլլայի, դուն ոչ զբամի և ոչ տեղեկութեանց պիտի սպասէիր :

Ու նա թոյլ տուեր էր որ աղախինը ամբաստանէ իւր կինը :

Շաբաթ իրիկուն ապահով եղաւ որ Տոնասին բնաւ պիտի չօգնէ Ռոզ կրիյոնի : Հիանալի է պրէզոն ամառներու իրիկունը յանկարծ զովացած ծովային զեփիւռներէն : Երկինք թեթև ոսկեգոյն մը կ'առնու : Անտառն իր ճիւղերը կը շարժէ, գաղջ հովի կոհակներ կը թրջեն զանոնք ու թառամեալ տերևներուն կենդանութիւն կու տան : Ամպեր՝ զուարթ պսակներու նման, կ'անցնին արագ առանց ստուեր մը ձգելու : Անդունդէն կենաց զօրաւոր շունչ մը կը բարձրանայ և կը տարածուի երկրի վրայ :

Լուսան տուն դարձաւ բոունցքը սեղմած, որոշած էր կարևոր գործ մը կատարել, վասն զի աչքերը բարկութեամբ լեցուած էին : Աննէդ ուրիշ անգամ չէր տեսած զինքն այդ վիճակին մէջ :

Հարկ եղեր է մտատանջութեան երեք ամիսներ և թախիծի երեք օրեր զինքը այն աստիճանին հասցնելու որ աղախնոյն հարցումներ ընէ և Տոնասիէնի պատիւը կնոջ մը դատաստանին ենթարկէ: Հիմա ամէն բան կորսուած էր: Կ'ուզէր գիտնալ:

— Եկու՛ր, — ըսաւ:

Աննէգ Տօմէրը տիրոջը այս քայլին պատրաստուեր էր: Ամէնէն աւելի մաքուր զգեստը հագուեր էր, զլուխը դրեր էր բարակ կտաւէ գլխարկը՝ ուսկից դուրս կախուեր էին մազերուն շէկ խոպոպիքն: Մօտեցաւ Լուաոնի որ օճախին ձախ կողմը դրուած աթոռակին վրայ նստեր էր, ճիշտ այն տեղն՝ ուր, վերջին իրիկունը, զրկեր էր զՏոնասիէնը երկայն ժամանակ: Անոր քով՝ ոտքի վրայ կեցաւ, ձեռքերը գոգնոցին վրայ առկախ: Անոնց աչքերը մէկ-մէկու հանդիպեցան. մարդունը՝ շատ խիստ, վարձաւոր աղջկանը՝ զթոտ նուազեալ:

— Ոչ ինչ, — ըսաւ Լուաոն. — Նէ չպատասխանեց. դուն կը հասկնաս ինչո՞ւ համար. գիտե՞ս:

— Խեղճ տէրս, — պատասխանեց աղախինը խօսքը փոխելով, — վաղը ամէն բան պիտի ծախուի:

— Պիտի ծախուի, այլ ևս փոյթս չէ:

բայց նէ, ո՛ւր է նէ, ինչ կ'ընէ, թերևս լսեր ևս դուն որ խօսքեր կը նետես:

— Ընդհանուր կարծիքն է թէ նէ այլ ևս պիտի չդառնայ, տեսր Լուաոն: Սակայն դուն կրնայիր գտնել մէկը որ պէտք եղածը քեզի փոխ տար: Ամէն մարդու սիրտն կնոջը սրտին պէս կարծր չէ: Ես հարուստ հօրեղբայր մ'ունիմ: Այս իրիկուն, անմիջապէս, կ'երթամ դրամ կ'ուզեմ իրմէ ու կը դառնամ, դուն ալ Ռոզ կըխոն կը մնաս:

Մէկ ձեռքը դրաւ հսկայ Լուաոնի ուսին վրայ, ու աչքերը արտայայտեցին բուն իմաստը սա բռներուն՝ զորս ըսաւ ազատները ցուցնելով.

— Ես ալ քեզի հետ կը մնամ....:

Լուաոն ոտքի ելաւ մէկէն. հիմա հասկցեր էր:

— Ահ, փուճ աղջիկ, — պոռաց: — Ես քեզմէ տեղեկութիւն կը հարցնեմ՝ զոր ձեռք բերելու համար կեանքս կու տամ, իսկ դուն տես թէ ինչ կը պատասխանես: Ես ապահով էի որ բան չես գիտեր: Գնա՛, կորսուէ՛:

Նէ դէպ ի ետև նետուեր էր:

— Իրաւցնէ, — պոռաց աղախինը ետև դառնալով ստոյլին չորս կողմը, — Իրաւցնէ փուճ աղջիկը նէ է: Ամէն մարդ

գիտէ: Տղան մեռեր է: Նէ այլ ևս ստնտու
չէ: Տեղը փոխեր է....:

Աղախինը կատաղութիւնէն գոյնը նետեր
էր և խենդ դարձեր էր:

— Ահ, դուն տեղեկութիւն կ'ուզես.
ունիմ: Նէ սենկապաններու և կառապան-
ներու հետ վեցերորդ յարկը կը բնակի,
կը զուարճանայ, իրեն համար միայն դրամ
կը շահի....:

— Գնա՛, կորսուէ՛, Աննէդ Տօմէրք, կոր-
սուէ՛:

Մարդը՝ չարաչար զրգուած, առաջ նե-
տուեցաւ զայն վռնտելու համար: Սակայն
երկու ոտումով նէ դուրս ցատրեր էր.
Լուսոն էնոր սուր ծիծաղը լսեց:

— Նէ պիտի չզառնայ երբէք, — պո-
ռաց Աննէդ, — երբէք, երբէք:

Վայրկեան մ'ալ դեռ զայրացուց զա-
գարակապետը՝ որ քարեր կը ժողվէր շան
մը պէս էնոր նետելու համար, ապա ցատ-
րեց փուշերու թուփի մը վրայէն, փախաւ
և ճամբուն դարձուած քին աներևոյթ եղաւ:

Երեք տղաքն՝ սարսափած, սենեակին
անկիւնը քաշուած կու լային:

— Լուս կեցէք դուք, — ըսաւ Լուսոն:

Աճապարանօք ներս մտաւ, պատէն վար
առաւ խեցենման թղթեայ շրջանակը՝ ո-
րուն մէջ կար Տոնասիէնի լուսանկարը,

դուռը քաշեց, ու վազելով վար իջաւ:
Հողիէրի՛ Ռոզ Կրիյոնի ամէնէն մերձաւոր,
ագարակին բակին մէջ կին մը տեսաւ,
վարձուորին ըոյրը՝ որ դիմացէն խումբ մը
հաւու ձագեր կը քշէր:

— Ժան—Մարի, — ըսաւ պատին վը-
րայէն, — ի սէր Աստուծոյ, գնա՛, հսկէ՛
տղայոց վրայ որոնք մինակ մնացեր են:
Վաղը ունեցածս պիտի ծախուի, այս զի-
շեր ճամբորդելու ստիպուած եմ....:

Միայն անոր երեսը նայելով կնոջ աչ-
քերը արցունքով լեցուեցան: Առանց ու-
րիշ բան մը հարցնելու, այո՛, ըսաւ: Նա
մեկնեցաւ անմիջապէս: Քանի մը մեթր
հեռուն մտաւ անտառին մէջ: Ծառերը կը
ձանչնար, հին կաղնիներն՝ որոնց ձևը ի-
րեն ծանօթ էր, առաջնորդ առաւ իրեն,
և որպէս զի աւելի շուտ հասնի, անտառին
մէջտեղէն կտրեց անցաւ:

Գեռ ոսկեղօծ երկնքէն մութը կ'իջ-
նէր: Հովը սաստիկ կը փշէր, նշան մեր-
ձաւոր անձրևի, ու կը հեռանար ովկիանի
մոնչիւնով, անապատ անտառին մէջ Լուսո-
նի ճամբորդութեան միակ ընկերը: Ագա-
րակապետը գլխարկը ճակտին վրայ քաշած
էր ու շիտակ դէպի առաջ կ'երթար:

Իր գաղափարը, միակ գաղափարը՝ որ

արթնցեր էր այն լըման պահուն մտքին մէջ, էր երթալ Մուլէն-Հայի Տոնասիէնի ծնողաց մօտ: Ամուսնութենէ ի վեր անգամ մը միայն տեսած էր զանոնք, ու երբէք մէջերնին համակրանք մը չէր կրցած գոյանալ: Հայրը կ'արհամարհէր հողատէրերը: Մայրը հակառակ եղեր էր Տոնասիէնի նման զեղեցիկ աղջկան մը Լուառնի նման աղքատի մը հետ ամուսնանալուն: Սակայն, այն դժբաղդութեան մէջ՝ ուր ինկեր էր Լուառն, օգնութեան ամենափոքր յաջողութիւն մը՝ փրկութիւն կը համարուէր: Անոնցմէ չէր յուսար ոչ զբրամ և ոչ նոր լուրեր, սակայն լքեալ ամուսնոյն սրտին մէջ ձայն մը կը բարձրանար որ կ'ըսէր իրեն.

— Գնա՛ անոնց ըով. անոնք քեզի պիտի ըսեն թէ այդ աղջիկը սուտ խօսեր է: Պիտի գտնեն անոնք բացատրութիւններ, վասն զի ծնողք՝ որոնք պզտիկներու մեծնալը տեսեր են, դիւրաւ կը գտնեն: Գնա՛ անոնց ըով:

Ու Լուառն կ'երթար: Անտառը բոլորովին կը մթնէր: Խոշոր ամպեր կը ծածկէին ցանցառ ծառուտ տեղերէն հազիւ երկցող աստղերը: Երբեմն ազաւեններու խումբեր, բուններնին վրդովուած, կը թռչէին և ծուխի նման կը դառնային: Անձ-

րևի առաջին կաթիլները կարծես մեղմացուցին հովը, բայց զիշերը երթալով կը թանձրանար: Կուրլայի ճանապարհակցին վրայ՝ ուսկից տասը ճամբաներ կը ճիւղաւորուէին, Լուառն ճամբան կորսնցուց: Անիւներու հետքերուն մէջ կ'իյնար, նոր կտրուած ու եզերքը ձգուած ծառերու կոճըղներու կը զարնուէր: Արագ քալելու ժամանակ յաճախ արմուկը կը զարնուէր զգեստին զրպանին մէջ դրած թղթեայ շրջանակին: Տոնասիէնի պատկերը, ինչպէս որ էր հոն՝ զրպանին մէջ, երիտասարդ, երկչոտ, փայլուն ու անուշ աչքերով Պրեդայնի գլխարկին տակ, կը ներկայանար Լուառնի երևակայութեան դիմաց, և ամէն անգամ որ այսպէս երևակայութեան մէջ կը նկարուէր, Լուառն կը խորհրդածէր. «Կարելի չէ այդ: Անոնք ալ պիտի չհաւատան, Տոնասիէն, ինչ որ ըու վրայօքդ գէշ կը խօսուի»: Այն ատեն վայրկեան մը կը մոռնար յոգնածութիւնը, կօշիկները ծանրացնող տիղմը, դէմքը ձեծող անձրևը, քիչ վերջ նորէն կը զգար որ ոտքերը ծանրացեր են և կը սահին, գետինը թաց է ու ջուրը կը վազէ զգեստին վրայէն: Տեղատարափ անձրև մը բռնադատեց զինքը ապաստանարան մը փրկուող անտառին եզերքը ծառի խոռոչացած

բունի մը մէջ: Յուրտէն դողալով թափա-
ռեցաւ ընդ մէջ Բլէնտէլի և Բլէտրանի,
խոպաններու և խոպանուկներով շրջապա-
տեալ փոքրիկ արտերու մէջ: Արշալոյսն
զինքը գտաւ փոս ճամբու մը վրայ, Վիլ-
Հէրվի ագարակին մօտ, բոլորովին մոլո-
րած: Մարդը՝ տեսնելով որ հորիզոնին վը-
րայ ձևեր որոշել կարելի էր, ջանաց զան-
գակատուն մը գտնել, ճանչցաւ Բլէտրանի
զանգակատունը, ու անմիջապէս նշմարեց,
սարդիոստայնի նման մոխրագոյն մարգա-
գետիններու մէջ, Ուրն գետակին տժգոյն
փայլունութիւնը:

Աքաղաղները կը կանչէին երբ հասաւ
տան մը դուռը՝ որ շինուած էր ծովափին
մօտ, քիչ մը վար այն տեղէն՝ ուր Ուրն
աւելի արագ կ'ընթանար երկու ժայռերու
մէջտեղէն և կը մտնէր, մակընթացութեամբ
և տեղատուութեամբ փորուած աւելի լայն
անկողնոյ մը մէջ: Տոնասիէնի հայրը քա-
ռասուն տարի նաւարկութենէ վերջ ձկնոր-
սութիւն կ'ընէր այդ յորձանքներու մէջ՝
ուր առատ կը գտնուէին գլխածուկն և լար-
րակ:

Լուսնն տան ներսէն ձայն մը լսեց որ
կը հարցնէր.

— Ի՞նչ կ'ուզես այս ժամուս:

Ապա մէկը դուռը բացաւ և դրան ետև
աներևոյթ եղաւ:

— Էս եմ, — պատասխանեց ագարա-
կապետը:

Ոչ որ պատասխանեց: Շատ ցած և
ծուխէն սեցած սենեակին մէջ Տոնասիէնի
մայրը անկողնոյ մօտ զգեստները կը հա-
գուէր. իսկ մարդը՝ լուսէր, ինչպէս Պրէ-
զոններէն շատերը, օճախին դիմաց նստած,
լմնցնելու վրայ էր օճածուկ որսալու գոր-
ծիքներուն վրայ խայծ պատրաստելը:
Լուսնն, առանց բոցի մաշող, թաց ցախի
կրակին մօտեցաւ: Ներս մտնելու ժամա-
նակ վախ մը պատեր էր սիրտը թէ իր
բացարձակապէս լսել ուզածին հակառակ
բան մը պիտի լսէ: Աթոռ մ'առաւ ու օճա-
խին քիւին տակ նստաւ ձեր նաւաստիին
քով՝ որ այժու նման մագոտ գլուխը
կը շարժէր, ամանի մը մէջէն կ'առնէր որդ
մը ու կ'անցնէր ծունկին վրայ դրուած
գործիքներուն վրայ:

— Ամբողջ գիշերը քալեր եմ, — ըսաւ
Լուսնն, — ինծի պատառ մը հաց տուէր:

Կինը՝ թաշկինակին ծայրերը գոգնոցին
մէջ անցնելէն յետոյ, պատառ մը հաց բե-
րաւ, ու կասկածանօք սկսաւ դիտել, դէպ
ի կրակը ծոած Ռոզ Կրկոնի ագարա-
կապետը: Տխեղձ էր նէ, կանոնաւոր գի-
ծերով և խորշումեալ մորթով:

— Դրամի համար եկեր ես, — հար-
ցուց:

Քաղցրութեամբ ու հացը ուտելով, առանց երեսը նայելու, պատասխանեց.

— Ոչ, մտատանջութեան մէջ եմ Տոնասիէնի համար որ չի գրեր:

Կը յուսար թէ երկուքէն մէկը իրեն պիտի ըսէ. «Սակայն նէ մեզի գրեր է..»: Վայրկեան մը սպասեց:

— Ձեր քովը եղած ժամանակը — հարցուց դարձեալ, — կ'ախորժէ՞ր խաչերու այցելութիւն տալ:

— Այո՛, կ'ախորժէր, — ըսաւ պառաւը, — ամուսնանալէն վերջ զրկուած պիտի ըլլայ, խեղճ աղջիկը:

— Ձեր խօսքերուն հնազանդ էր:

— Ես էնոր քմաց հակառակ բան մը չէի ըսեր: Հայրը երբէք հոս չէր:

— Կը կարծէ՞ք թէ կարող է ընել ինչ որ իրեն համար կ'ըսուի: Գիտէ՞ք թէ ինչ կ'ըսուի Տոնասիէնի համար:

Լուան՝ սենեակը լուսաւորող աղօտ լոյսով, կը դիտէր պառաւին աչքերը, այն սև աչքերը՝ որոնք Տոնասիէնի աչքերուն կը նմանէին երբ ո՛չ կ'ըսէր: Պառաւը ձայնը բարձրացնելով պատասխանեց.

— Մեզմէ լաւ դուն կը ճանչնաս զինքը, ժան Լուան: Հոս եկար մեր աղջկան յանցանքը մեր երեսը զարնելու:

— Ոչ, — ըսաւ Լուան, — ես զձեզ վշտացնել չեմ ուզեր:

— Ուրեմն ինչո՞ւ ձեր ամուսնութենէ առաջ եղածին վրայ կը խօսիս:

— Վասն զի թշուառ եղողը շատ գաղափարներ կ'ունենայ, մայր Լը Գլէշ: Իմ փնտոածս մէկ բան է: Ինչո՞ւ համար զիս երեսէ կը ձգէ:

— Եթէ երջանիկ ըլլար քեզի հետ, ժան Լուան, պիտի չընէր այդ բանը:

— Իսկ ես որչափ երջանիկ էի էնոր հետ: Ինչպէս կարելի է:

— Եթէ աղէկ սնուցած ըլլայիր զինքը:

— Մայր Լը Գլէշ, էնոր համար այնչափ աշխատեր եմ որ ձեռքերս ամբողջ վէրք մըն են:

— Եթէ զինքը հագուեցուցած ըլլայիր ինչպէս կը հագուէր օրիորդ եղած ժամանակը:

— Հագուեցուցեր եմ կըցածիս չափ: Ձինքը սիրեր եմ բոլոր հոգուովս:

— Եթէ երեք զաւակ տուած չըլլայիր էնոր, թշուառութեան զաւակներ, զորոնք չես կրնար սնուցանել: Կը կարծես թէ փափաքի դառնալ: Գիտէ՞ք թէ ինչ կը սպասէ իրեն:

— Ո՛չ, նէ չի գիտեր, — ըսաւ Լուան, ոտքի ելլելով և հացին պատառը՝ զոր հազիւ խածեր էր, սեղանին վրայ դնելով: — Հոս ինձի տրուած հացը շատ սուղ է, ա՛լ չեմ ուտեր: Երկրէն պիտի հեռանամ:

Ծեր Լը Գլէշը՝ որ շարունակներ էր գործիքները պատրաստելը առանց ցուցնելու թէ ուշադրութիւն կը դնէ քովը եղած խօսակցութեան, մեկնելու խօսքն լսելով, զլուխը շարժեց, իբր թէ ըսել ուզէր. «Ինչ օգուտ, կնոջ մը պատճառած վշտին համար, թողուլ Պրէդայնը»: Կինն ալ բոլորովին երեսին գոյնը նետեր էր: Երկուքին վրան ալ վիշտը՝ որ ծայրագոյն աստիճանին հասեր էր, յարգանք կ'ազդէր: Լուսանի խօսքերուն սպասեցին իբրև պատգամի:

Լուսան վայրկեան մը դիտեց սենեակին այն անկիւնը՝ ուր կը յիշէր տեսած ըլլալ Տոնասիէնի անկողինը, երբ կիրակի օրերն կու գար էնոր հետ «խօսելու»: Ապա ըսաւ.

— Վաղը այս ժամէն առաջ մեկնած կ'ըլլամ Ռոզ Կրիյոնէն: Հետս կը տանիմ Նոյեմին, Լուսիէնը և Յովէլը, ու դուք այլ ևս պիտի չտեսնէք զմեզ:

Կարթին կծիկը վար ինկաւ, ու կապարները, գետնին հանդիպելով, խուլ պըզտիկ ձայն մը հանեցին: Լուսիէն մը տիրեց: Երեքն ալ կարծես հասկցեր էին թէ այդ ճակատագրին դէմ կռուիլ չըլլար: Գլէշ՝ որ մինչև այն ատեն չէր խօսած, առանց տեղը փոխելու, ըսաւ.

— Քանի որ այլ ևս պիտի չդառնաս, Լուսան, կրնայիր ուտել հացս՝ որ սրտանց տրուած էր:

— Նոր ինծորագինի ալ ունէի, — ըսաւ պառաւը հանդարտ ձայնով:

Սակայն Ժան Լուսան առանց պատասխան տալու, դրաւ զլխարկը զլուխը ու դէպ ի դուռը գնաց: Հոն կը թողուր երիտասարդ և համապատասխանուած սիրոյ յիշատակները, ու այլ ևս չդարձաւ:

Ծերը՝ որ քայլ մը դնէն անդին գնացեր էր, կարծես խորունկ բաներու վրայ կը մտածէր: Ապա կարմիր աչքերուն մէջ երևցաւ կենաց փայլը. լսեր էր Ուրնի երկու եզերքներու վրայ մակընթացութեան ճողփիւնը, առեր էր հոտը ծովային մամուռներուն զոր հովը կը բերէր Ռոզըլիէի, Իֆինիաքի և Կեթերու ծովափունքներէն:

Զ

ՎԵՐՋԻՆ ԿԻՐՍԿԻՆ ԳԻՒՂԻՆ ՄԷՋ

Զանգակները կը ղողանչէին պարզ բայց վերջին անձրևներէն աղօտացեալ օդին մէջ: Բլէօքի ժողովուրդը, ձայնաւոր պատարագէն վերջ, խումբ խումբ եղած եկեղեցւոյ դռներուն շուրջը, կը խօսէր աղմուկալից: Աղախի՛ններ՝ որոնց կը սպասէին տանտիկի՛նները, մայրեր՝ որոնք կ'աճապարէին երթալ ազատել իրենց էրիկները տղայոց պահպանութենէն, արդէն փողոցներու մէջ և ճամբաներու վրայ կը տարածուէին: Աղմուկ մըն էր կօշիկներու, բացուող դռներու, նուազկոտ ձայներու, գաղտագողի ծիծաղներու՝ որոնք կը խառնուէին մէկմէկու և կը հեռանային զանգակներու ղողանչին հետ: Լուսոն վախցաւ: Արևելեան կողմի տուններուն չորս կողմը դարձաւ, ամչնալով ցեխոտ զգեստներէն, հողի գոյն կօշիկներէն, և այն խեղճ ու ցաւալի կերպարանքէն՝ զոր կը զգար թէ ունէր: Աճապարելով կրցաւ հասնիլ, առանց գրեթէ մէկու մը հանդիպելու, մինչև այն ճամբան որ Բլէօքէն Մոնզոնդուր

կը տանէր: Հոն, պարտէզի պատի մը վերայ գտնուող սանդուխին չորս աստիճանները ելաւ, անցաւ նշտարենիներու մէջէն, ու, առանց զարնելու, մտաւ Տօն Հուրդիէի սեղանատունը: Ծեր քահանայ մը այն կողմերուն, հանգստեան թռչակով մը քաշուած Բլէօքի ժողովրդապետութեան մէջ: Քահանայն պատարագը մատուցանելէ վերջ կը հանգչէր նստած յարդեայ աթոռի մը վրայ, արմուկները կոթնցուցած ստուլին վրայ, իրեն համար պատրաստուած կէսօրուան սեղանոյ սպասուց ղիմաց: Պատուհանէն ներս թափանցող առատ լոյսը պիտի շլացնէր ուրիշ ո՛ր և է աչքեր, բայց ոչ իր աչքերը, ծովու ջուրի պայծառութիւնը ունեցող ձկնորսի աչքեր՝ յոգնած արտևանունքին տակ: Երբ Լուսոն անոր ըով նստաւ տեսնողը պիտի ըսէր թէ այդ երկու մարդիկ միևնոյն հասակը ունին, միևնոյն ցեղէ են, ու գրեթէ միևնոյն հօգին կը կրեն:

Շատոնց ի վեր կը սիրէին մէկգմէկ, մէկգմէկ կը բարևէին ճամբան, առանց խօսելու: Անոր համար քահանայն չզարմացաւ որ Լուսոն եկեր էր վիշաբ իրեն յայտնելու: Այդ թշուառութիւններէն շատ լսեր և շատեր միսիթարեր էր. — էրկան կամ կնոջ սուգեր, լքումներ, զաւակաց տարա-

ժամ մահեր, նաւերու հետ ծովու տակ աներևոյթ եղած նաւաստիներ, կորուստ ընչից, կորուստ բարեկամութեան, կորուստ սիրոյ, — այնպէս որ անոր պայծառ աչքերուն խորը մնացեր էր կարեկցութեան փայլ մը որ երբէք աներևոյթ չէր ըլլար նոյն իսկ երջանիկներու դիմաց: Լուսոն զգաց որ սպեղանիի մը նման այդ զթոտ աչքերը իր վրայ հանգչեցան:

— Ժան, — ըսաւ քահանայն, — հարկ չկայ պատմել... պատմութիւնդ վիշտդ կը նորոգէ: Մի՛ պատմեր, գիտեմ ամէն բան:

— Իսկ ես ամէն բան չեմ գիտեր, — պատասխանեց ազարակապետը, — ու այսչափ թշուառ եմ: Միով բանիւ, կը տանջուիմ ինչպէս Նա որ խաչին վրան է:

Ու գլխու շաժմունքով մը կը ցուցնէր պատուհանին մօտ կախուած գաճէ պղտիկ խաչելութիւնը, միակ զարդն բոլորովին սպիտակ և մերկ սենեակին:

Տ. Հուրդիէ՛ մեծցող կարեկցութեան միենոյն կերպովն, դիտեց պատկերը ու ըսաւ. — բաւական չէ Անոր նմանիլ վիշտերով, իմ խեղճ Լուսոնս, — կը նմանի՞ս Անոր ներելու մէջ ալ:

— Չեմ համարձակիր այո՛ ըսել: Ի՞նչ ըրեր է նէ որ ես ներեմ:

— Մենք իսկ ի՞նչ կ'ընենք, բարեկամս: Տկար ենք և դէպ ի չարն հակամէտ: Ա՛հ, մեր խեղճ աղջիկները՝ որոնք դեռ քսան տարուան ու կ'երթան սնուցանել ուրիշներուն զաւակները: Չքեզ վշտացնելու համար չէ որ այսպէս կը խօսիմ, Ժան Լուսոն, բայց ես միշտ խորհեր եմ թէ չկայ թշուառութիւն մը որ կարելի ըլլայ բաղդատել ասոր հետ: Երբ քու տանդ նման ուրիշ տուններ կը տեսնեմ ուր էրիկը և զաւակները մինակ են, ստոյգն ըսելով, աւելի կը կարեկցիմ կնոջ վրայ որ հեռուն է:

— Իսկ մե՛նք, — ըսաւ Լուսոն:

— Իսկ դուք, կը մնաց Պրեզոն երկրին մէջ, իբր պատասպարան ունիք տուններ, ու ձեզի մօտ ունիք դեռ սիրելի մէկը: Դուն ունէիր Նոյեմին, ունէիր Լուսիէնը, ունէիր Յովէլը, ունէիր արտերդ ուսկից կը հնձէիր հացդ: Ե՛է յանկարծ բաժնուեցաւ այս ամէն բանէ ու ինկաւ հոն...: Ժան Լուսոն, եթէ ափ մը սև ցորեն ցանես արտիդ մէջ, կ'ուզես որ փճանայ: Ապահով եմ որ քու Տոնասիէնդ կուտեր է, ապահով եմ որ նէ բոնութեան զոհ եղեր է, վասն զի պաշտպանութիւնդ կը պակսէր և կենաց ամէն չարիք նոր էին իրեն համար...: Եթէ դառնար...:

Ազարակապետը մեծ ճիգ մ'ըրաւ պատասխանելու, և արցունքի երկու կաթիլներ՝ առաջինները, երեցան աչքերուն մէջ:

— Ո՛չ, — ըսաւ, — նէ այլ ևս ինծի համար չէ որ պիտի դառնայ: Ազաչեցի ու պաղատեցի: Աւելի կ'ուզէ որ ծախուի ամէն բան:

— Լուառն, — ըսաւ քաղցրութեամբ քահանայն, — նէ մայր է միանգամայն: Թերևս օր մը ...: Պիտի գրեմ ...: Պիտի փորձեմ ...: Կը խոստանամ քեզի:

— Վշտացս մէջ, — պատասխանեց Լուառն, — անցեր էր մտքէս թէ նէ պիտի դառնայ զաւակներուն համար: Միշտ քան զիս աւելի սիրեր է զանոնք: Սակայն մենք հեռուն պիտի ըլլանք:

— Ո՞ւր կ'երթաս:

Մարդը իր թևը դէպ ի պատուհան երկնցուց:

— Դէպ ի Վանտէ, Տ. Հուրդիէ, թուի թէ հոն աղքատներու համար աշխատութիւն կը գտնուի, մանաւանդ որ հիմա գետնախնձոր հանելու ժամանակն է: Դէպ ի Վանտէ կ'երթամ:

Անորոջ ձեն ամբողջ հորիզոնը կը ցուցնէր: Լուառնի համար, ինչպէս իրեն նման Պրէզոններէն շատերուն համար, Վանտէն՝ Ֆրանսայի մնացած մասն էր, Պրէզայնի արևելեան կողմը տարածուող երկիրը:

— Եթէ նէ դառնայ, ո՞ւր պէտք է գրել քեզի:

Տխուր ժպիտ մը, մանկական արտայայտութիւն մ'երեցաւ թշուառ ազարակապետին դէմքին վրայ:

— Լաւ միտքս ինկաւ, — ըսաւ Լուառն: Լուսանկարը ունիմ զոր չուզեցի թողուլ անոնց, հետս ալ չեմ կրնար տանիլ, մի՛ գուցէ ճամբան կտորի: Խորհեցայ թէ դուն զայն կը պահես: Ընդունած նամակներդ անոր ետևը կը դնես, մինչև քեզի գրեմ: Եթէ դառնայ, գէթ իր տունէն բան մը կը գտնէ:

Վառարանին մօտեցեր էր: Գրպանէն խեցեգոյն շրջանակը հաներ ու վառարանին վրայ դրեր էր. իւր կնոջ՝ հարսանեաց երկրորդ օրը քաշուած, լուսանկարն էր:

Բիրա և սպիներով ծածկուած ձեռքը փորձեց խոթել անկիւնը՝ զոր կը ձևացնէր շրջանակը պատին հետ:

— Հոս, պատկերին ետևը կը դնես զանոնք, — ըսաւ:

Տ. Հուրդիէ ոտքի վրայ էր, Լուառնի չափ բարձրահասակ և աւելի լայն ուսերով: Այդ երկու հսկայները, տոկուն վըշտաց դէմ, յուզուած գրկեցին վայրկեան մը մէկգմէկ, ըմբիշներու նման:

— Ամենայն ինչ կը խոստանամ քեզի, — ըսաւ լըջօրէն քահանայն:

Շատ բաներ՝ զորս չէին ըսած մէկմէկու, հասկցած պիտի ըլլային այն հոգիները: Աւելի խօսք մը չփոխանակեցին, ու պարտէզին մէջ բաժնուեցան իրարմէ այնպէս անայլայլ դէմքով որ կարծես երկու անցորդներ եղած ըլլային, առանց կապ մը կամ յարաբերութիւն ունեցած ըլլալու:

Է

ՄԱՐԳՈՒՆ ՄԵԿՆՈՒՄԸ

Երկրորդ օրը, արշալոյսին, այն ժամուն՝ յորում ճնճողուկներու ճռուողումներուն կը բացուէին առաջին պատուհանները, մարդ մը կ'անցնէր Բլէօքէն Մոնգոնդուրի ճամբան բռնելու համար: Լուսան էր, որուն կահկարասիքները ծախուեր էին նախընթաց երեկոյ: Մեկներ էր Ռոզ Կրիյոնէն առանց իսկ վերջին ակնարկ մը նետելու իր խնձորենիներուն, խոպանին և անտառին վրայ: Հետը կը տանէր ինչ որ մնացեր էր իրեն այս աշխարհիս վրայ: Չախ կողմէն կը քալէր Նոյեմի ամենափոքր ծրարիկ մը թևը անցուցած: Ինքը կը քաշէր փոքրիկ փայտեայ սայլակ մը որուն մէջ գլուխ գլխու տուած կը քնանային Լուսիէն և Յովէլ: Պզտիկներուն մէջ տեղը զետեղուած էր սև կողով մը որ երբեմն Տոնասիէնին էր: Սայլակին ետեւի կողմէն դուրս ցցուած էր բահի մը կոթը ու սայլակին ամէն մէկ ցնցումին կը շարժէր:

Գիւղաքաղաքին բնակիչներէն շատերը դեռ արթնցած չէին: Իսկ անոնք՝ որոնք ցած պզտիկ դռներէն դուրս կը հանէին գլուխնին, չէին ծիծաղեր ու կը լռէին, վասն զի թշուառութիւնը կ'ընկերէր ու կը մեծցնէր խեղճ ագարակապետը:

Լուառն այլ ևս ինքզինքը չէր ծածկեր. մտեր էր անձանօթ ճամբուն. մէջ առանց նպատակի, առանց դառնալու հաւանականութեան: Թափառականն էր՝ որուն ոչ ոք կը դպչի և որուն համար ոչ ոք պատասխանատու է: Սակայն հին ականատեսներու զթուփիւնը վաստկեր էր այժմ:

Երբ կ'անցնէր հրապարակի այն անկիւնը, ուր կը գտնուէր հացագործի խանութը, կին մը դուրս ելաւ խանութէն, մանկամարդ կին մը, մօտեցաւ սայլակին առանց բան մ'ըսելու և դրաւ խոշոր հաց մը երկու տղայոց մէջտեղը: Լուառն թերեւս զգաց որ ծանրացաւ սայլակը, բայց ետև չդարձաւ:

Անկէց հարիւր մեթր հեռուն, Բլէօքէն դուրս ելլելու ճամբուն վրայ, ուրիշ անձ մը կը սպասէր Լուառնի անցնելուն: Լուառն պարտէզին պատին տակէն անցաւ առանց վեր վերցնելու աչքերը: Քանի որ կը լրսուէր մարդուն կանոնաւոր քայլերուն ձայնը և փայտեայ անիւներուն ճոնջիւնը,

նշարենիներու պարիսպներու մէջ տեսնուող հակայ ստուերը անշարժ կեցաւ: Սակայն, երբ ճամբորդներու խումբը՝ որ հեռանալով կը պզտիկնար և կիսով չափ կը ծածկուէր մացառներու ետև, աներևոյթ ըլլալու մօտ էր, Տ. Հուրդիէ, աչքին առջև բերելով զՏոնասիէն գլխէ հանող անձանօթները, պզտիկ կամ մեծ հեռաւոր անձինք՝ որոնք պատճառ եղեր էին Լուառնի թշուառութեան, ձեռքը վերցուց, իբր անիծելու, դէպ ի արևն՝ որ իր շուշաններուն ցած, սպիտակ տերևները կ'ոսկեզօծէր, ... ապա յիշելով նախընթաց երեկոյ ըսածները, ձեռքին շարժմունքն եղաւ օրհնութեան շարժմունք անոնց համար՝ որոնք կը հեռանային:

Մարդն ծառերուն ետև աներևոյթ եղեր էր: Պայծառ առաւօտներու ցնծութիւնը կ'երգէր Բլէօք գիւղաքաղաքին վերևը: Պրէզայն աղքատ մ'ալ կը կորսնցնէր:

Ը

ՃԱՄԻԱՐԳՈՒԹԻՒՆՆԸ

Ժան Լուանն ժամերէ ի վեր կը քալէր, ետեէն քաշելով փայտեայ սայլակին մէջ պառկած և քնացած իր վերջին երկու գաւակները, Տոնասիէնի սև կողովը, բահը և վեց լիպրէ կշռող հացը՝ զոր իբր ողորմութիւն տուեր էին: Տունէն բան մը չէր մնացած իրեն, եթէ ոչ վիշտը՝ զոր կը տանէր հետը: Գէպ ի արևելք կ'երթար կորաքամակ, լուռ, աչքերը վեր վերցնելով երբ մէկու մը հանդիպէր, դէմքը նուրբ՝ անտարբեր ճամբուն, կը կտրէր լոյսը և հովը, նման նաւակի մը առաջակողմին, առանց այլայլելու դիմաց արտայայտութիւնը:

Նա կ'երթար: Ճամբուն կից արտերուն մէջ քանի մը աշխատաւորներ՝ ընկերք հասունցած վարսակի կամ առաջին հունձքի, տեսնելով զինքը որ առաւօտ կանուխ կ'անցնէր, հարցուցեր էին մէկմէկու.

— Ո՞վ է:

— Ժան Լուանն, լաւ գիտես, այն խեղճը՝ որուն ունեցածը գրաւեցին և ապա ծախեցին, Տոնասիէնի պատճառաւ:

— Այո՛, նէ որ ստնտու էր Բարիգ: Նէ չուզեց դառնալ և ոչ դրամ դրկել, կը յիշեմ: Այդպէս ուր կ'երթայ:

— Լսածիս, դէպ ի վանտէ:

— Վանտէն միշտ յաջող չէ:

— Ոչ միշտ. սակայն աշխատէ՛, տղաս, կրնայ լսել:

Իր ամբողջ պատմութիւնն էր որ կ'ընէին: Քիչ մը վերջ, գիւղի մը մէջ, դուռներու դիմաց կեցող կիները ըսեր էին.

— Անշուշտ այդ մարդը Բլէօքէն է. հագուստէն յայտնի է, բայց անունը չեմ գիտեր: Ո՞ւր կը տանի գաւակները:

— Ազգականներու մօտ թերևս, վասն զի այսօր ոչ ժողովք կայ և ոչ ներողութիւն:

Հիմա ոչ ոք զինքը կը ճանչնար: Անցեր էր այն նեղ շրջանակը՝ ուր իր գիւղին անունը կը լսուէր միշտ խօսակցութեանց մէջ: Հիմա անծանօթ էր: Անցնելու ժամանակ կ'ըսէին միայն.

— Խեղճ մըն է:

Ինքն ալ չէր ճանչնար ոչ մարդիկը և ոչ երկիրը: Երիտասարդութենէ ի վեր տեսած արտերը, խոպանները, անտառները չէին, և ոչ Բլէօքի մարգագետինները, այն մարգագետինները՝ որոնք խոտաւէտ թումբերով գատուած էին և առուակ մը գա-

նոնք կը միացնէր : Ասոնք ուրիշ՝ նման արօտատեղիներ էին , ուրիշ անտառներ, սև ցորենի ուրիշ արտեր՝ որոնց մէջ խըն-ծորենիներու ստուերն կը լորակ կղզիներ կը ձևացնէր : Փափաքեր էր գտնուիլ այդ նորութեանց մէջ, որոնցմէ ոչ մէկն ահանատես եղեր էր, ոչ մէկն պիտի խօսէր : Իսկ հիմա որ այդ նորութիւններով շրջապատեալ էր, և ոչ իսկ կը նայէր անոնց : Միտքը անցելոյն վրայ սևեռեալ կը մնար . այդ նորութիւնները իր վիշտերուն սիրփանք մը չէին ըլլար :

Նա կ'երթար : Կարճ զգեստը, սև թաւիշով եզերուած խոշոր գլխարկը կը շարժէին չափով : Չեռքը՝ կը քաշէր սայլակը : Առաւօտունէ ի վեր անգամ մը միայն կանգ առեր էր Յովելի կաթին պաշարը նորոգելու համար : Սաստիկ էր տաքը : Ամառուան բոլոր կենդանիները կէս օր կ'երգէին : Չայն մը կանչեց .

— Անօթի եմ, հայրիկ, անօթի եմ :

Մոոցե՞ր էր զանոնք՝ զորս արտոր կը տանէր իրեն հետ : Կանգ առաւ զարմացած, ու, առանց բան մը հասկնալու նախ, դիտեց անդրանիկ աղջիկը՝ որ ոտքով իր ետեէն կ'երթար սայլակին ձախակողմեան անիւին քովէն, անիւն՝ որ կը ճորնչէր ամէն մէկ դառնալուն : Պզտիկը ալ

կարող չէր բալելու, սրունքներէն մին կը խով չափ կը ծալլէր, անշուշտ ճամբու յոգնածութենէն կը ցաւէր, ու, հանգչող թռչնոյ մը նման, մէկ ոտքին վրայ կը կենար : Այս անսովոր ճամբուն վրայ, ինքիբն ուղղած հարցմունքներուն պատճառաւ աչքերը լի էին անձկութեամբ, ու դեռ թաց էին արցունքներով, Լուսոն խեղճին լացը չէր լսած : Պզտիկ աղջկան գլուխը կը ծածկէր սև ասուէ կը գլխանոց մը զարդարուած ոսկեգոյն երկոտասանեակ մը փուշերով (paillesse), ինչպէս կը կրեն Պրեդայնի տղոցմէ շատերը, որուն տակէն կը տեսնուէր բաց շագանակագոյն մազերու նուրբ շրջանակ մը և որ թուխ գոյն մը պիտի առնէր երբ պզտիկը ըլլար տասուերկու տարեկան : Նոյեմի այն վայրկենին ունէր այն տխուր նայուածքը որ ըզմանկութիւնը կը ջնջէ տղուն դէմքին վրայէն, կը նետէ զինքը կենաց մէջ և մտածել կու տայ . « Ահա թէ ինչ պիտի ըլլայ օր մը » :

— Անօթի եմ, — կրկնեց : — Դեռ շատ հեռու է ուր որ կ'երթանք :

Հայրը՝ որ կկզբը էր Նոյեմիի երեսը շոյելու համար, գլուխը վեր վերցոց ու պատասխանեց .

— Ո՛հ, այ՛ո՛, սիրուն պզտիկս, դեռ շատ հեռու է:

Ինքն ալ ստոյգ չէր գիտեր թէ ուր կ'երթար, բայց կը զգար թէ հեռուն պիտի ըլլայ, վասն զի կը փախչէր ուրախութեան և վշտի յիշատակէն: Խաղաղութիւնը կը փնտռէր, սակայն խաղաղութիւնը երես դարձուցեր էր իրմէ: Ու երբ տեսաւ որ Նոյեմիի դէմքն կը յուզուէր և կ'այլալէր, և կը խոստովանէր. « Այնչափ հեռուն չեմ կրնար երթալ քեզի հետ », զոչնաց ըսածին վրայ:

— Մէկ շունչով պիտի չերթանք — ըսաւ, — պիտի հանգչինք...: Օրինակի համար, հանգչինք հոս, հաց ուտելու ժամանակն է:

Քանի մը քայլ անդին, դէպ ի աջ, ճամբուն չափ լայն նրբուղի մը կը բացուէր: Չըջապատեալ փեկոնիներով՝ որոնց ճիւղերը մէկմէկու կը խառնուէին ամայի ճամբուն վրայ՝ որ տեղ տեղ խոտով ծածկուած էր և տեղ տեղ մամռապատ: Ո՛ւր կը տանէր: Դղեակի, ագարակի՞ թէ աւերակներու ծառուղի: Ծառուղին շրջան ընելով դէպ ի վար կ'իջնէր, ու կարելի էր հետևիլ անոր բարձր ծառերու կրկին շարքն՝ որ կը մտնէր արտերուն մէջ և ասոնց նման կապոյտ գոյն մը կ'առնուր: Լուսան

չհամարձակեցաւ շատ առաջ երթալ: Սայլակը քաշեց ծառերու առաջին բուներուն շուքին տակը, զԼուսիէնը գետին դրաւ, ու ձեռքն առաւ վեց լիպրէնոց հացը:

— Նստինք կարգաւ. — ըսաւ:

Նա պառկեցաւ: Անօթի էր, ու անօթի ըլլալը հասկեցաւ երբ Բլէօքի հացին կակուղ միջուկն ուտելու ժամանակ հաճոյք զգաց: Դանակովը՝ որուն բերանը գործածութեամբ բարկցեր էր և կամարի ձև առեր, խոշոր պատառներ կը կտրէր իրեն համար, իսկ աւելի պզտիկ պատառներ Լուսիէնի և Նոյեմիի համար՝ որոցմէ մին՝ ոտքի վրայ և միւսն՝ նստած էր իր դիմացը, ու պատառիկը անոնց տալու ժամանակ մերթ սիրոյ խօսք մը կ'ըսէր և մերթ, երբ Նոյեմիի թուխ գլուխը կամ Լուսիէնի դեղձանիկ գլուխը դէպ ի ուրիշ կողմ դարձած կ'ըլլային, սուլելով անոնց ուշադրութիւնը իրեն կը դարձնէր: Նոյեմի շատ պզտիկ էր, էնոր բան մը հասկցնելու համար, հայրը բռնադատեալ էր զուարթ կերպ մ'առնել և ըսելու բաներ հնարել: Արդէն դժգոհութիւնը գուշակելու և անոր վրայ խօսելու տրամադրութիւն ունենալ կը ցուցնէր պզտիկը: Լուսան անոր հարցմունքներուն պատասխանելու ժամանակ միշտ կը մտածէր. « Պէտք չէ որ

հասկնայ թէ այլևս մայր չունի» : Ու այնպէս տխուր և ձախ կերպով կը ստէր որ նէ միշտ միևնոյն հարցմունքները կը կըրկնէր :

Սայլակին մէջ Յովէլ սկսաւ ճշալ . հայրը խորհրդածեց . « Ի՞նչպէս պիտի պահեմ սա պզտիկը ճամբորդութեան ժամանակ » : Հանեց զտղայն օրոցքէն , գիրկն առաւ ու թևերուն վրայ շարժելով պտըտցուց : Յաջողեցաւ . ու Օգոստոսի թմբեցուցիչ տաքութեան մէջ , մեծ ճամբուն եզերքը , խոպանուկի մացառին տակ , շատ չանցաւ երեք տղաքը և հայրը կը քնանային ճանձերու թոփչներու ներքեւ :

Տասուերկու և կէս , մէկ , մէկուկէս . . . :

Լուսան քունէն վեր ցատքեց արթնալով զօրաւոր ձայնէ մը որ կը հարցնէր .

— Ո՞վ ես դուն , մարդ :

Ու ձեռնոցաւոր , բայց գիրուկ և ուժեղ ձեռք մը միանգամայն կը բռնէր անոր օձիքէն :

— Օ՛ն , արթնցի՛ր : Այս կողմերէ՛ն ես :

— Ոչ , պարոն , — պատասխանեց

Լուսան զայրացած :

— Ո՞ւր տեղացի ես , ուրեմն :

— Չեմ ուզեր ըսել :

— Չե՞ս ուզեր :

— Ոչ :

Երկու մարդիկը մէկմէկու նայեցան , մին՝ որ նստած տեղէն չէր շարժած , միւսը՝ որ դադրեր էր զինքը ցնցելէն ու կը շիտկուէր : Այս վերջինը ցած կառքէ մը իջեր էր՝ որուն լծուած էր պզտիկ ձի մը : Դէմքը կտր էր , աչքերը հրամայողի , կապոյտ և խիստ , գոյնը կայտառ : Ազատ շարժմունքներէն , այն համարձակ կերպէն՝ որով ձեռքն երկնցուց ու օգնեց Նոյեմիի ոտք ելլելու , զիւրաւ կը հասկըցուէր անոր հարուստ մէկն ըլլալը : Հագուած էր բրդեայ գուլպաններ , լայն տաբատ մը յարմար լայն մարմնոյն , բրդախառն կտաւէ զգեստ մը և յարդէ գլխարկ մը : Լուսան կարծեց նախ թէ այդ հարուստը զինքը կը յանդիմանէր պատկած ըլլալուն համար ծառուղիի մը վրայ որ հասարակաց չէր , ու կը հրամայէր հեռանալ այն տեղէն երեք աղքատօրէն հագուած զաւակներովը և փայտեայ սայլակովը : Այս պատճառաւ Պրէդոնի մը անկախ և դժկամակ բնաւորութեամբ կը դիմադրէր : Սակայն շուտով հասկցաւ թէ կը խարուէր : Հարուստը տեղացի ըլլալու էր և ծանօթ այդ տեսակ գոռոզ բնաւորութեան . կարեկցութեան ձեւ մը ըրաւ , համրեց Լուսանի կահկարասին կազմող քանի մը առարկաները , ու միևնոյն խիստ ձայնովը ըսաւ անմիջապէս :

— Փոյթ չէ եթէ չես ուզեր ըսել ուսկից ըլլալդ. գաղտնիքդ կրնաս քեզի պահել. առանց զանոնք գիտնալու կ'ուզեմ օգնել քեզի: Միայն ըսէ ինձի. կ'ուզե՞ս աշխատիլ:

Երկուքն ալ միասին Լուսանի սայլակին ետևէն դուրս ցցուած բահին կոթին նայեցան:

— Ճամբորդութիւնը նոր սկսեր եմ: Մինչև հիմա ոչ ոք զիս վարձեց: Սակայն եթէ դուն ունիս գործարան մը...:

— Ունիմ հատ մը: Իջի՛ր ծառուղին, ըսէ բանուորներու վերակացուին որ ես զքեզ վարձեցի:

Դէպ ի կառքն երեք քայլ առաւ ու դարձաւ նորէն:

— Ըսէ նաև իմ վարձակալիս կնկան որ խնամք տանի այդ պղտիկներուն ու ցորեննոցը բանայ ձեզի համար:

Վայրկեան մը դիտեց ժան Լուսանի գորշկապոյտ և տխուր աչքերը, ապա ուսերը թօթուելով.

— Ըսէ նաև որ ես կը ճանչնամ զքեզ:

Ստոյգ էր: Ճանչցեր էր վիշտը՝ որ բան մը չի սպասեր մարդիկներէն:

Վայրկեան մը վերջ Լուսան մինակ էր, ոտքի վրայ դէպ ի վար իջնող փեկոնինէ-

բուն մէջ: Հին քթախոտի տուփի մը մէջ պահած դրամը պարզեց ձեռքին ափին մէջ, համրեց. չորս ֆրանք քառասուն սանդիմ:

— Այս ոչ ինչ է — ըսաւ ինքիրեն: — Լաւ է որ աշխատիմ անմիջապէս քանի որ հոս կարելի է ապրուստ մը ճարել:

Աշխատելու բնաւ փափաք չէր զգար, չքաւորութիւնը միայն զինքը կը բռնադատէր: Հառաչեց մտածելով թէ անցեալ ձմեռ ինչպիսի՛ աճապարանօք կ'ելլէր՝ անկողնէն, խոպանը մաքրելու համար որպէս զի աւելի քաղցը, աւելի հարուստ ու աւելի ուրախ ընէ դարձը էնոր որ չէր դարձած:

Ու, վայրկեան մը վերջ, անդիմադրելի փափաք մը զգաց դիտաւորութիւնը ուրիշի մը հաղորդելու, զայն հաստատել տալու, երկու ըլլալու, ինչպէս երբեմն ամէն առիթի մէջ, և, քովը զինքը հասկցող միայն Նոյեմին գտնելով, ծռեցաւ դէպ ի տղան՝ որ ծառի մը մամուռը կը փորէր այր մը շինելու համար:

— Պզտիկ Նոյեմի, — ըսաւ, — զիտե՞ս ինչ պիտի ընեմ:

Վստահող մանկութիւն մը, քիչ մը գորով, քիչ մը փայփայեալ անձնասիրութիւն ժպտեցան իրեն, և այս իր հոգւոյն մէջ թափանցող լոյս մըն էր, ինչպէս երբ կը ժպտէր Տոնասիէն:

— Հոս պիտի կենամ ժամանակ մը .
դուն պիտի կարենաս խաղալ ու հանգչիլ :
կ'ուզե՞ս :

Թուխ աչքերուն վրայ գտնուող արտե-
ւանունքն խոնարհեցան ու պատասխանե-
ցին .

— Այո՛, կ'ուզեմ :

— Դուն տուն մը պիտի ունենաս : Իսկ
ես պիտի աշխատիմ . . . : Պէտք է որ շա-
բունակեմ աշխատիլ, այնպէս չէ՞ :

— Ո՛հ, այո՛ . . . :

Պատիկը ոչ հարցման և ոչ պատասխա-
նին բուն իմաստը չէր ըմբռներ, այդ շատ
էր իրեն վեց տարեկան մտքին համար :
Սակայն յանկարծ ժպտը աներևոյթ ե-
ղաւ . գուարթ երեսները կախուեցան : Եր-
կու խոշոր բացուած աչքեր մնացին՝ ո-
րոնց մէջ դրօշմուած տեսնուեցաւ որոշ
զաղափար մը և սպասում մը :

— Անկէ վերջ, — հարցուց, — պիտի
դառնանք Ռոզ Կրիյոն :

— Ո՛չ, սիրելիս :

Պատի գէմքը տխրեցաւ :

— Այն ատեն ըսել է թէ պիտի եր-
թանք մայրիկը գտնելու, ուր որ է :

— Թե՛րեւ :

— Փարի՛զ :

Հայրը երեսը անդին դարձուց, պատաս-
խանելու համար :

— Աւելի ուշ, չէ չեմ ըսեր, աւելի
ուշ, սիրունիկս :

Լուսան կը մտածէր. « Ի՛նչպէս արդէն
կը խորհրդածէ : Պէտք է զգուշութեամբ
խօսիլ ասոր հետ : Մեծ մարդու մը նման
կը կրէ արդէն » :

— Երթանք, զաւակներս, — ըսաւ
բարձր ձայնով, — ոտք ելէք երթանք դէպ
ի վար :

Ապրիլ պէտք է :

Ուստի փեկոնիներու մէջէն՝ որոնք եր-
բեմն տնկուած էին զինեալ ընկերութեանց
անցքին համար, վար իջան . հեռացան մէկ-
մէկու խառնուած խիտ ճիւղերու տակէն,
ու սայլակին ճանչիւնը խառնուեցաւ ծղրի-
թին ձայնին հետ :

Այն տար և առանց հովի օրերէն մէկն
էր՝ զոր Ովկիանոս կը շնորհէ պրէզոն եր-
կիրներու, հասունցներու համար սև ցո-
րենը և խնձորները :

Օրը լմնալէն առաջ, արևը մարը մըտ-
նելէն առաջ՝ որ օգոստոս ամսուն մէջ
երկայն կը տևէ, Լուսան սկսեր էր աշ-
խատիլ, և իր ընկերներուն պէս լաւ կը
կատարէր իրեն հրամայուած գործը : Այդ
աշխատութիւնը պարզ էր :

Հագուեր էր փայտէ սանդալներն՝ զորս
Ռոզ Կրիյոնի կահկարասիքը ծախող պաշ-

տօնեայն թոյլ տուած էր որ տանի հետը, ու ոտքի վրայ յիսունի չափ մարդկանց մէջ, իրեն պէս գործաւորներ, իրեն պէս թափառականներ, կը մաքրէր լճակ մը՝ զոր ամառուան երկայն տաքութիւնը չորցուցեր էր: Մաքրութեան աշխատութիւնը լճակին լայնութեամբը սկսեր էին: Գործաւորաց խումբը տակաւին անձուկ միջոցի մը վրայ էր որ կ'աշխատէր, քանի մը արտավար ցեխի փոսի մը մէջ տեղը, տեղ տեղ կակուղ և սահուն, տեղ տեղ պնդացած և ճեղքոտած, ծածկուած՝ արմատներով, չորցած փայտերով, վերջին աշնան տերեւներով, լպրծուն փրփուրներով, անուշ ջուրի ձկնականջներով, ու զիժ զիժ եղած ճճիներու ոտքերէն՝ որոնք միշտ զէպ ի աւելի խոնաւ կեղրոնը կը դիմէին ու սկախառն մակերեւոյթին վրայ կը թողուին իրենց հետքերը: Իւրաքանչիւր աշխատաւոր ձեռքի սայլակ մ'ունէր, իւրաքանչիւրը մի և նոյն տիղմը կը կոխկոտէր, ու բահի հարուածներով կը փորէր իր դիմացը գտնուող տղմի բլրակը, ապա կը լեցնէր սայլակին մէջ ու կը տանէր պարպել թումբին վրայ: Հոն կային ամէն հասակէ, ամէն գաւառէ, ամէն ձև զգեստով մարդիկ, գայլեր, աղուեսներ, շուներ, խոզեր, վագրեր, ու անհասարակ ամենուն

աչքերուն մէջ կը կարդացուէր մի և նոյն ազգարարութիւնը. «Զգուշացիր ինձմէ»:

Կը փորէին կամ կը հանգչէին երբ կ'ուզէին, առանց պատասխան իսկ տալու վերակացուն ըրած խորհրդածութեանց. վերակացուն հսկայ մըն էր, բաճկոնակ մը հագուեր էր և կը նմանէր ճարպով ուռած մսավաճառի մը: Գեռ օր մ'առաջ վարձուած ու հորիզոնին զանազան կէտերէ եկած, մէկգմէկ կը ճանչնային արդէն, մէկգմէկ անունով կը կանչէին. յիշոցներ կու տային նունուֆարներու բուններուն՝ որ պարաններու նման հաստ էին և զորս հարկ էր արմատախիլ ընել, յիշոցներ ընդդէմ հոտին, տիրոջ, արևուն, ու մերթ բահի կոթի հարուածով մը ընդարմացնելով տղմաթաթաւ օձածուկ մը, քրքիջներ բարձրացնելով կը նետէին զայն մօտաւոր մարգագետնի վրայ: Շատերը, առանց ըսելու թէ ինչո՞ւ համար, կը թողուին աշխատութիւնը և կը հեռանային: Ծճմարիտ կարօտեալները աշխատութիւնը առաջ կը տանէին, ու միւսներուն վարձքն ալ իրենք կը վաստկէին:

Այս վերջիններէն էր Ժան Լուառն: Եկեր էր հոն իր դանդաղ քայլերով, բահը ուսին, մի և նոյն անտարբերութեամբ դիտելով լճակն՝ ուր պիտի իջնէր, և ըն-

կերները՝ որոնք իրմէ առաջ հոն իջեր էին: Գործաւորներու պետին հետ երկու երեք խօսք փոխանակելէն վերջ, առեր էր ձեռնասայլը ու մտեր էր փոսին մէջ: Այն ատենէն սկսեալ կը փորէր ու կը վերցնէր տիղմը մեքենայի մը ապահով և կանոնաւոր շարժմամբ, ու իր գիմացի տղմին բլրակը խոր կը բացուէր: Փոյթը չէր թէ այս աշխատութիւնը կ'ընէ, փոխանակ ցորեն հնձելու, կամ հերկուած հողի մը գունձերը փշրելու, քանի որ հիմա ոչ մէկ աշխատութիւն իրեն համար հրապոյր մը չունէր, վասն զի իր տան աշխատութիւնը չէր ու միայն հաց մը ուտելու համար էր: Գոհ էր որ ոչ ոք հարցուցեր էր անունը. ոչ ոք խօսեր էր հետը: Աղմուկին մէջ այնպէս կը մտածէր, ինչպէս կը մտածէր քիչ մ'առաջ ճամբուն վրայ: Բան մ'ալ կար որ գինքը կը մխիթարէր քիչ մը. պառաւ կին մը ընդուններ էր զաւակները ազարակի տունը ու մանկամարդ կընող մը յանձնարարեր էր.

— Աննա, խեղճ պզտիկներ են, պէտք է խնամել զիրենք իբր թէ մերինները ըլլային. անոնց համար արգանակ պատրաստէ. երկու աղջիկներուն համար անկողին մը պատրաստէ, իսկ պզտիկը քովդ ձողբին մէջ կը պառկեցնես, մեծ բարիք մըն է. տղաք՝ որ մայր չունին:

Լուսոն, իրաւցնէ, չկարենալով ճշմարտութիւնը խոստովանիլ, ըսեր էր թէ որք են: Ու աշխատելու ժամանակ կը փենէր ազարակին այն գեղեցիկ աղջիկն՝ որ մօր մը պէս կը տանէր զՅովէլ, ու զուարթ էր չնայելով թէ նեղութիւն պիտի կրէ: Ապահովապէս տղաք երջանիկ պիտի ըլլային: Անոր համար հայրը չէր զղջար որ ճամբորդութեան սկիզբը ընդուններ էր աշխատութեան այս առաջարկը:

Կ'աշխատէր անդադար: Բայց, երբ զուլսը վեր կը բարձրացնէր, զարմանք կ'ըզգար իրեն ընտանի եղող երկիրներէն բոլորովին դուրս չգտնուելուն համար: Իրենց թառամեալ օղակով լճակը շրջապատող եղեգներէն անդին, երկիրը քիչ մը կը բարձրանար. ամէն կողմ կը տեսնուէին մարգագետիններ, անմշակ հողեր, մացառներ, տփգոյն կամ թուխ բորխոտեր, ընդարձակ միջոցներ՝ որոնց մէջ կը խաղային ոչխարները և հովք, շրջապատուած հեռուն փեկոնիներու ծառուղիներով, իբր խարակներ, կ'ըր փայտերով: Այդ ծառուղիներէն միոյն ետևը կը գտնուէին դղեակը և ազարակատունը, մի և նոյն կրանիտ քարով շինուած, երկուքն ալ հին և մէկմէկու կըպած: Այս դաշտանկարը՝ որ կը նմանէր խորշի մը ուսկից հեռացեր էր ծովը, դի-

տելով Լուանն կը զգար որ օտարական մը չէ ինքը հոն: Անշուշտ հոն իր ծնրն- դավայրին մէջ թողուցածներուն տեսարանը չունէր բոլորովին, սակայն սիրտ գրաւելու մի և նոյն կերպն էր, ասոնց վերեւէն ալ մի և նոյն կանոնաւոր զեփիււնն էր որ կը բարձրանար և կը նուազէր տեղատուութեան և մակընթացութեան հետ: Այ՛, կար դեռ իր շուրջը հայրենիքէն մնացորդ մը: Ու Լուանն կարծեց նախ թէ այս պիտի օգնէ իրեն ասպրելու:

Սակայն հասաւ առաջին իրիկունը: Հասաւ արագ և տխուր: Շողիներ բարձրացան իր դիմացի լճակէն և մերձաւոր երկիրներէն: Ու, երբ լոյսն աներևոյթ եղաւ, այդ երկիրը այնչափ վայրենի և մերկ երեցաւ որ Լուանն յուզուեցաւ: Բահին վրայ կոթնած կը դիտէր փեկոնիններու վերև տարածուող կարմիր լոյսը՝ որ դանդաղ կ'իջնէր անոնց մշուշապատ բուներուն ետեր: Արևմտեան կողմն ալ կը նորոգէր իր վիշտը: Հոն, մթութեան մէջ, բլրակի մը վրայ՝ կար պզտիկ ազարակատուն մը ուր կը բնակէր ուրիշ ընտանիք մը: Ուրիշ մը: Ո՛հ, խեղճ Լուանն: Որչափ մօտ է քեզի. պզտիկ աղջիկ մը կըրնայ այդ ճամբան կտրել. քու սև ցորենիդ հօտը մինչև քեզի կըրնայ հասնիլ: Զայն

պիտի հնձեն այդ օտարները: Ասոնք հոն են՝ ուր դուն էիր. պիտի քնանան, ուր դուն կը քնանայիր: Գիտէ՛: Գիմացինը՝ Բլէօքի անտառը չէ՞: Սա՛ խոպան երկիրը չէ՞: Այս այն ժամը չէ՞ երբ դուրը կը բացուէր օրուան յոգնած աշխատողին դիմաց, ու դուն մէկ նայուածքով կը տեսնէիր պատերը, օճախը, սիրուն կինը, օրոցքները, ամբողջ կեանքը: Խեղճ Լուանն: Երբեմնի համբոյրները վէրքերու նման կ'արիւնտարին, երկրորդ օրուան երկիւղը՝ մթութեան հետ կը հասնի վրադ, ներելու ուժն լոյսին հետ կը պակսի...:

«Հոս երկայն ժամանակ պէտք չեմ կենալ, — խորհեցաւ Լուանն, — չափէ դուրս կը յիշեցնէ ինձի տունը»:

— Ուրեմն դուն ցաւ մ'ունիս, Պրէդոն, — հարցուց ձայն մը:

Լուանն, դանդաղօրէն, զուխը դարձուց, ու, խոտին եզերքը տեսաւ գործաւորի մը տափունչ գէմքը՝ որուն Պուլոնացի անուանը կու տային, և որ աշխատութեան համար վրայէն հանած կապոյտ կտաւէ ըզգեստը կը հագուէր:

— Ինչէ՞ն կը հասկնաս թէ ես ցաւ ունիմ, — հարցուց:

— Գուն հոն կեցեր ես, ընկերները մեկնեցան: Ժողուրվէ, երթանք:

Պրեզդնը նախատինքը ընդունեցաւ ուսերը թօթուելով, մինչ միւսն արագ կը հեռանար ձեռքերը տափատին գրպանները դրած ուռեցնելով վերի մասն շրջագետի մը նման: Իրաւցնէ, այն խումբ խումբ շարժուն ստուերները՝ որոնք մէկմէկէ հեռացող ուղղութեամբ կը քալէին, աշխատութեան ընկերներն էին: Լուսոն ամէնէն վերջը լճակէն դուրս ելաւ, փմը խոտով սրբեց ձեռքերը և սանդաղները: Կ'երթար ագարակի տան մէջ գտնելու իր գաւակները ու արտոնին մէջ յարդի վրայ պառկելու:

Եօթն օրեր այսպէս անցան: Ութերորդ օրը տերևները չորցնող և զմարդիկ ջլատող տաք մշուշ մը կար: Արդէն նախընթաց իրիկունը և անկէց ալ առաջ Պուլոնացին սկսեր էր ծաղրել զժամն Լուսոն՝ որ կէսօրուան կերակուրը միւսներուն հետ չէր ուզեր ուտել, առանձին քաշուած կ'ուտէր և երբէք չէր ծիծաղեր: Նա տեսաւ որ Լուսոն նախընթաց օրերէն աւելի խոժոռաղէմ էր և լռակեաց, ու, չկարենալով բարկացնելու չափ գրգռել զինքը, սկսաւ ենթադրութիւններ ընել, վասն զի ստոյգ բան մը չէր գիտեր այն թափառականին վրայօք որ բնաւ չէր խօսեր:

— Ընկերներ, — ըսաւ, — ահաւասիկ գործը կէս եղաւ: Լաւ ազատեցանք: Ես պիտի չցաւիմ ոչ գործարանը և ոչ լճակի իմ այս դրացիս կորսնցնելուս վրայ...: Սա Պրեզդնը մարդ մը սպաննած պիտի ըլլայ որ այդչափ մեղամարդձոտ է, կամ իր կինը...:

— Լոէ', — ըսաւ Լուսոն ցած ձայնով:

Սակայն միւսը, տեսնելով վերջապէս Լուսոնի յուզուիլը, շարունակեց.

— Կամ իր կինը զինքը լքած պիտի ըլլայ:

— Նէ մեռած է, — գոռաց Լուսոն:

— Այդչափ բարձր ու այդչափ կատաղաբար պիտի չըսէիր, եթէ ստոյգ ըլլար, — կրկնեց միւսը: Գիտեցէք ամէնքնիդ...:

Պուլոնացին ժամանակ չունեցաւ աւելի բան մ'ըսելու. Լուսոն բահը մէկդի նետեց, տափատը բռնող կաշիէ գօտին վեր վերցուց, երկու անգամ ձեռք ձեռքի զարկաւ, ի նշան յարձակման, ու տարածած բազուկներովը, մարմնովը՝ որ յանկարծ աւելի բարձրացեր էր, կը տիրէր գործաւորին վրայ. սա պաշտպանութեան դիրք առեր էր, ինքզինքը ժողվեր, բռունցքը կուրծքին վրայ, աչքերը՝ գայլութէն կատ-

ղած: Աղաղակ մը բարձրացաւ, ճիչեր, կեցցէներ, ատելութիւն մը....:

— Ապաննէ՛ գՊրէզոնը, Պուլոն, սպաննէ՛:

Ապա խոր լուսութիւն: Կրկեսին մէջ, ուրուն պատերը տիղմ էին, յիսուն անձինք գէշ հարուածի մը կը սպասէին: Շատ չսպասեցին: Պուլոնացին, Լուանի փորին հարուած մը տալու համար, գլուխը դէպ ի առաջ, յարձկեցաւ վրան: Լուան, կողմնակի շարժմամբ, հարուածը ի դերե հանեց, ծոեցաւ, ինկաւ թշնամուոյն վրայ, բռնեց մէջքէն, պրկուած բոունցըներով վեր բարձրացուց զինքը, և, երեք անգամ թեւերուն վրայ ցնցելով, — երեք ճիչեր լսուեցան, — ուսերուն վրայէն նետեց տըղմին մէջ՝ ուր խրուեցաւ թափառականը բերենքս ի վար, եզերքէն հինգ մեթր անդին:

Լուան անմիջապէս դարձաւ դէպ ի հանդիսատեսները՝ որոնցմէ շատերը բահերնին վերցուցած, կամ դանակնին շողացնելով կը վազէին:

— Կարգը որո՞ւնն է, — հարցուց:

— Իմս է, — պոռացին քանի մը ձայներ:

Բայց ոչ ոք համարձակեցաւ մօտենալ Պրէզոնին՝ որ աղմուկ աղտոտած մատերը

կը թօթուէր, ու, հատկեալ, մարմնոյն բոլոր ջիղերն ձկտուած, ու, պատրաստ նորէն սկսելու, կը սպասէր նոր ախոյեանին:

Երբ տեսաւ թէ ոչ ոք կը ներկայանայ, ոչ ոք կը համարձակի իր բազուկներուն դէմն ելլել, վերցուց բահը, ու կտրեց անցաւ շրջանակը որ զիմացը բացուեցաւ:

— Ո՞ւր կ'երթաս, Պրէզոն, — ըսաւ գործաւորներու պետը՝ որ հետաքրքրութեամբ հանդիսատես եղեր էր կուոյն, և ու հիմա իբր հեղինակութիւն ունեցող մը կը խօսէր, — ո՞ւր կ'երթաս: Չեռքդ տուր Պուլոնէ ընկերոջդ, ու ամէն մարդ իր աշխատանքին սկսի:

Այդ մարդիկներէն քիչ մը կը վախնար, նման հրթիկներուն՝ որոնք հետուէն կը զիտեն զուլերը: Բայց Լուան՝ ուսին վերայ շարժելով բահը, կը շարունակէր ճամբան ու դէպ ի ծառերուն ետե հագիւ նըշմարուող աւարակատունը կը բարձրանար:

— Կ'ուժմ ճամբաս շարունակել, — կը խորհրդածէր ինքիրեն, — կ'ուզեմ որ էնոր վրայ ո ոք չխօսի ինձի: Ա՛հ, ի՛նչ պէս դեռ կը ալածէ զիս: Ի՛նչպէս գուշակեցին վիշտ: Կ'ուզեմ աւելի հեռուն երթալ:

Երբ իր կամը յայտնեց, ու ամէն բան պատրաստ է ազարակատան բակին

մէջ, դրան մօտ՝ որուն կրանխտեայ կամարն ձգեռներու բորբոսէն կանանչացեր էր, երբ Լուսիէն և Յովէլ պառկեցան նորէն սայլակին մէջ, Լուսան՝ մնաք բարով ըսելու համար գլխարկը վերցնելու ժամանակ, սրահին մութ անկիւնը տեսաւ մեծ գեղանի աղջիկը որ կու լար: Այդ աղջիկը մեծ գորովով կը դիտէր պզտիկները, հասկցած պիտի ըլլար նէ Լուսինի և Նոյեմիի իրեն ուղղած մնասրարովի նշանները, նէ անշուշտ կը փափարէր որ միւսն ալ խօսէր ու պատասխանէր, այն Յովէլը՝ զոր օրօրեր էր, խանձարուրեր էր, պտրացուցեր էր: Լուսան զղջան և գրեթէ գորովանաց զգացմունք մ'ունեցաւ: Խորհրդածեց. «Այդ աղջիկը եթէ ասոնց մայրն ըլլար, պիտի չլքանէր զրենք»: Սակայն անմիջապէս անդրադարձաւ որ լաւ չէր այդ մտածմունքը, ու շրան մօտ կեցող ագարակատան պառաւ տէնոջ մնաս բարով ըսելով, ուժով քաշել սայլակին լուծին կապուած իբր ունելք ծառայող կաղնիին հիւզը. բակին մէջ լուեցաւ ծանր քայլ մը՝ որ կը հեռանար, ապա թեթեւ քայլ մը, ու ճամբորդ անիին ճոնչիւնը: Իրիկունը Լուսան ուրի ագարակի մը մէջ պառկեցաւ ոչ այնչա՛հ հիւրասէր որչափ միւսը: Յանդիմանցին զինքը այն-

չափ ուշ ժամանակ տան դուռը զարկած ըլլալուն համար. սպասցուցին, սակայն չմերժեցին: Գիւղացուց յարդի մէջ պառկելու իրեն տուած թոյլտուութեան մէջ վախ մը կար, վախ՝ վրէժխնդրութեան, հրդեհի, չարագործութեան, սակայն կար նաև սուրբ գութ մը, մնացորդ այն աստուածային զթութեան որ դեռ մութ ժամանակ շատ դռներ բանալ կու տայ Ֆրանսայի գիւղերու մէջ: Երկրորդ օրը, և ամբողջ շաբաթը, բնակարան մը գտաւ: Գէսլի արևելք կ'երթար, ոչ ոքի չէր ըսեր ոչ երթալիք տեղը, և ոչ, մանաւանդ, այդ ճամբորդութեան պատճառը: Միայն կ'ըսէր.

— Գետնախնձորներու համար վանտէ կ'երթամ:

Ու այսչափը բաւական էր իրեն հարցում ուղղող պարզամիտներուն համար: Վանտէն, այսինքն, ընդարձակ, արևաշատ Ֆրանսական երկիրն՝ զոր թերակղզույ բնակիչները միշտ նկատած են իբր երկիր առատութեան:

Օրը կը շարունակէր գրեթէ միշտ աղէկ ըլլալ, Լուսան կը ճամբորդէր երկու կամ երեք օր, ապա կը կենար ագարակի մը մէջ հացը վաստկելու համար: Յորեն ծեծելու մեքենաներու շոնչիւնը, առաւօտեան

դէմ, միշտ կը լսուէր հոս հոն, ու բաւական էր ներկայանալ և ըսել. «կը վարձէ՞ք զիս» ընդունուելու համար մարդկանց և կանանց խումբերու մէջ՝ որոնք հարսանեաց հրաւիրեալներու պէս բազմաթիւ էին ու կը շրջապատէին մերենաները ու կը ծառայէին: Ամէն տեղ, թէպէտ մեծ էր տանտիկիներու աշխատութիւնը՝ որոնք այնչափ բազմութեան կերակուր պիտի պատրաստէին, կ'ընդունէին տղաքն ալ, և կը գտնուէին ոմանք ալ, աւելի կամ նուազ յօժարակամ, որ կաթնկեր տղուն համար կը պատրաստէին մսի ջուր և կը լուային լաթերը: Մարդիկ՝ զրեթէ միշտ, երբ կը տեսնէին պզտիկ սայլակը, ոչ, կ'ըսէին. կանայք՝ այո՛, կ'ըսէին, ու թոյլ կու տային որ սայլակը ներս մտնէ ու մօտաւոր ծեծող մերենային չուաններէն ու անիւներու շարժումէն ցնցուող խոտի դէզերուն շուրին տակը կենայ: Իսկ երբ լուառն կը մեկնէր ազարակէն, նայելով Յովելին վրայ կ'ըսէին իրեն կանայք և կը գուշակէին.

— Պիտի մեռցնես այդ տղան, խեղճ մարդ: Երբ օդերը գէշնան այն ատեն պիտի տեսնես թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ: Կաթընկեր տղու մը հետ Ֆրանսայի ամբողջ շքրջանը կարելի չէ ընել:

Նա չէր պատասխաներ:

Թէպէտ դանդաղ էր տղայոց բայլը, այսուհանդերձ ճամբայ կը կտրէր: Լուառն կը ցածին չափ խոյս կու տար զիւղաքաղաքներէն, երկչոտութեամբ կը զգուշանար, վասն զի խօսելու մէջ ճարպիկութիւն չունէր, կը վախնար մանաւանդ ոստիկանութենէն, վասն զի կը զգար թէ տեղացւոյն՝ թափառականի վրայ ունեցած կասկածը կը ծանրանար վրան: Խոյս կու տար, վասն զի զիւղերու դուռն ծանուցազրի մը վրայ կը կարդար. «Մուրացկանութիւնն արգիլուած է», և թէպէտ ինքը չէր մուրար, սակայն գիտէր որ աշխատելու ունեցած բարի կամքն հաշուի պիտի չառնուէր, ու պիտի համարուէր թշուառութիւն, գիշերայածութիւն, գողութիւն և ընկերութեան մեծ խմբակին պատկանող թափառականը, անձանօթ էակը, խմբակ՝ որուն ընկերակիցներու համբաւը դարաւոր, հիմնական, և անփոփոխելի էր: Ու որչափ աւելի օտարական սեպուէր, այնչափ աւելի կասկածելի կ'ըլլար:

Եւ իրաւցնէ, շատ չանցաւ, սև թաւիշով հիւսուած զգեստը, մեծ զլխարկը, կապոյտ կտաւէ լայն և մաշած տափատը հետաքրքրական բան մը դարձան, և այդ նշան էր թէ այդ հին տարազը անձանօթ էր այն երկիրները: Երկրին սերմը կը փոխուէր:

Հերկուած արտերը՝ բոլորովին կաւային, չունէին այն մանուշակագոյն կամ կապոյտ, կամ փոշիացեալ ազլի գոյն հողը, ինչպէս են Պրէզայնի հերկուած արտերը-երկիրը ծաղիկի երկիր չէր, այլ բանջարեղէնի. դատարկ արօտատեղիները, ծառուղիները, անտէր պարապ գետինները կը նուազէին երթալով, հովի անցքի հետքեր, գալարուն կնձնիներ նուազ կը տեսնուէին, բայց առատ էին ուղղաբերձ կաղնիները: Մանաւանդ բլուրները ունէին տարբեր ձև մը: Ասոնց վրայ չէին ցցուեր ժայռեր, չկային գետակներ, հիւսիս – արևմտեան հովեր չէին փչեր հոն, կային անոնց վրայ ուղիղ վեր բարձրացող հունձքեր: Չկար սև ցորեն, կամ շատ քիչ. խոպանուկն պակաս էր, ցախը ցանցառ կը տեսնուէր, անանուխի հոտը երթալով կը շատնար, աղային օդը, այն օդը՝ որ մարդկանց սրբտին մէջ արկածներ առաջ կը բերէ, չէր փչեր, ու հովն՝ անհաւասար, կ'անցնէր, ու առաջ բերած ծովու շարժմունքն խորտակուած էր, ու երգած երգը կը բեկրեկուէր:

Լուսան լաւ գիտէր թէ այդ օրերն իրեն համար հրաժեշտի օրեր են, ու շատ ճամբայ չէր ընէր, աւելի չորս կողմը կը դիտէր, կարծես ամէն տեղ հեռացող բարեկամներու աչքերը կը փնտռէր:

Այս դանդաղ ճամբորդութեան մէջ օր մը անձրևի բռնուեցաւ: Հեղեղօրէն կը տեղար: Ապաստանարան մը փնտռեց, ու, կանանչ ճամբու մը եզերքը, փոսի մը թումբին տակ տեղաւորեց սայլակը ու անոր մէջ պառկած երկու տղաքը: Վերերը խոռոչացեալ արմատ մը կը բանար իր ճեղքուած և չորցած կեղևը՝ զոր կը շրջապատէին թարմ ճիւղեր: Նոյեմի՝ զըլուխը փուշերու մէջ, բովը կձկեցաւ: Լուսան, քիչ մը բովընտի ու կիսով չափ ծածրէն դուրս ծռեց քամակը ու դիտեց խոտը սպասելով տարափին դադրելուն: Սակայն մրրիկը սաստկացաւ, հովը հարուածեց ապաստանարանը, և հոն մնալն անտանելի ըրաւ: Փոսը ջուրով կը կեցուէր. թրջուած տերևները այլ ևս չէին պաշտպաններ, խիմած զգեստները ուսերուն վրայ կը փակչէին: Լուսան նշմարեց որ Յովէլ մտեր է, հանեց վրայի զգեստը ու պարզեց զայն տղոց վրայ: Աւաղ, ցուրտը սաստկացաւ ու զգեստը վեր բռնող ձեռքերը մտեցան: Ժամ մը վերջ, բռնելով Յովէլի կառքէն դուրս կախուած ձեռքը, հայրն հասկցաւ որ իր զաւակներուն վերջինը ջերմէ բռնուեր էր: Այն ատեն ըզգեստովը բոլորովին ծածկեց պախիկները, սայլակը փոսէն դուրս հանեց ու ելաւ մեծ

ճամբուն վրայ: Հակառակ իր սովորութեան կ'ուզէր մօտաւոր գիւղը հասնիլ ու օգնութիւն խնդրել, վասն զի բան մը չըզիտնալուն համար, մօրմէ մը աւելի շուտ կը տազնապէր: Նոյեմի, շրջագեատը գըլխուն քաշած, կը քալէր տիղմին մէջէն: Անձրեւն այնչափ խիտ էր որ աջ և ձախ կողմը գտնուած մացառներէն անդին բան չէին տեսներ: Լուսոն կը մտածէր միայն. «Բաւական է որ պզտիկիս համար օգնութիւն մը գտնեմ»:

Չէր գիտեր գիւղին անունը՝ ուր կ'երթար: Բարերազգարար, երեք քառորդ ժամու քալելէն վերջ, Նոյեմի և հայրը ճամբուն երկու եզերքին վրայ տեղատարափ անձրեւէն ողողուած տանիքներ տեսան:

— Վերջապէս, — ըսաւ Լուսոն, — պիտի տաքնաս, խեղճ Նոյեմիս, ու ես ալ եղբօրդ համար՝ որ ջերմ ունի, անկողին մը պիտի գտնեմ:

Գրեթէ կը վազէր. ծունկերուն վրայ փակչող տափատն կը նեղէր զինքը: Պատուհաններու ետեւ, երկու կանայք՝ որոնք կը դիտէին գետակն՝ որ յորդեր էր, և երկինքը՝ ուր հովը, արևը և ամպերը կը կռուէին, նշմարելով զԼուսոն և անոր դէպ իրենց գալու շարժումը, իջուցին վարագոյրը: Սայլակին քիթն երկու անգամ

դարձաւ դէպ ի այդ կիները, ու երկու անգամ նորէն ուղղուեցաւ դէպ ի ճամբուն մէջ տեղը: Երբորդ կին մը կեցեր էր իր տան դրան դիմացը ու աւելով մը տանը մէջ լեցուած ջուրը դուրս կը նետէր: Աւելու ժամանակ հասկցաւ թէ ողորմութիւն ուզելու վտանգն կը մօտենար: Առջևն առաւ:

— Անցէք, — ըսաւ, — ձեզի բան մը չեմ կրնար տալ:

Լուսոն՝ որուն ակօսները մէկմէկու կը զարնուէին, պատասխանեց.

— Սա պզտիկս.....

— Ես ալ պզտիկներ ունիմ, — պոռաց կինը....: Ուրիշի մը դիմէ:

Աւելի հեռուն ատաղձագործ մը կար՝ որ շարունակ տախտակ կը քերէր, և որուն իրանը կը ծռէր ու կը շիտկուէր չափով, գետնէն երեք ոտք բարձր բաց կամարած և շրջանակի մը մէջ: Երբ աղքատը ճամբուն մէջ տեղը կեցաւ ու չէր համարձակեր ի զուր տեղ զինքը արուեստաւորէն բաժնող միջոցը կտրել, սա քովընտի ակնարկ մը նետեց զուարթ դէմքով մը որ կը նշանակէր թէ գոհ է չոր տեղ մը գրտնուելուն, ոտքերը տաշեղներու մէջ, և ամբողջ տարուան համար գործ ունենալուն: Ատաղձագործը սպահովապէս չէր ուզեր

վշտացնել այն խեղճ, նիհար թափառականը՝ որ կը հարցնէր իրեն.

— Կը ճանչնաս մէկը որ կարենայ ընդունիլ զիս:

— Հոս մուրացկանութիւնը արգիլուած է, բարեկամս, — պատասխանեց գործաւորը:

Հարստացած հին զինուորի մը կերպարանքն ունէր, կը որ դունչին վրայ երկայն մօրուքով, կարմիր ու սպիտակ, զարդարուն յախճապակիի նման:

— Ողորմութիւն չեմ ուզեր, — պատասխանեց Լուան: — Հիւանդ տղայ մ'ունիմ: Ներքին — խանութին մութ կողմէն ձայն մը խորհրդածեց.

— Թերեւս տարափոխիկ հիւանդութիւն մըն է...: Ուշ դիր, Ալեքսանդր, ո՛վ գիտէ ո՛վ է:

— Լոէ՛, կնիկ, — պատասխանեց ատաղձագործը:

Ու բոլորովին դարձաւ դէպ ի Լուան՝ որ սայլակին վրայ ծոեր էր ու թաց ձեռքերովը՝ որոնց վրայ կ'իյնային պատառոտուն շապիկին թևերն, Յովելի և Լուսիէնի վրայ ձգած զգեստը կը վերցնէր: Անձրեր կը շարունակէր միշտ տեղալ: Կէս մութին մէջ երևցաւ Լուսիէնի կայտառ և ժպտուն երեսը: Յովելի դէմքն անշարժ էր ու դեղնած մոմի նման:

— Գիտեցէք, խնդրեմ, — ըսաւ Լուան:

Արուեստաւորը նշանակալից ձև մ'ըրաւ տեսեր էր կաթնկեր տղոց մեռնիլը:

— Գիւղին մէջ երկու բժիշկ կայ, — ըսաւ, — փորձէ՛. մէկը ծեր, բայց գէշ մարդ չէ, ըիջ մը յետաշր...:

— Անոնք իմ զաւակս պիտի չընդունին, — ըսաւ Լուան, — ու իմ փնտոածս ալ այդ չէ: Մէկը կը փնտոէի որ զինքը անկողնոյ մը մէջ պառկեցնէ:

— Այդպիսի մէկը չեմ ճանչնար:

— Կամ հիւանդանոց մը:

— Կայ հիւանդանոց մը, բարեկամ, բայց միայն տեղացիներուն համար է: Եթէ հարկ ըլլար ամէն ճամբայէն անցնողները ներս ընդունիլ. կը հասկնաս, հէ՛:

Լուան զգեստը նորէն տղայոց վրայ ձգեց ու իր երեսը ձեռող անձրեին տակ, բոունցքը երկնցնելով.

— Ա՛հ, բարսիրտ մարդիկ, — պոռաց: — Ո՛ր կ'ուզէք որ երթամ: Չեմ կրնար թողուլ որ մեռնի:

— Քարսիրտ դուն ես: Ո՛վ կը բռնադատէ զքեզ թափառական շրջիլ ու մուրալ, զաւակներդ ալ միասին առած զթութիւն շարժելու համար: Անցի՛ր, գնա՛. մենք գիտենք...:

— Ինծի նայէ, թափառական, — ըսաւ խոսողոս ճայն մը, — ո՛ւր են թուղթերդ:

Հլուսկէն զգեստ մը հագուած գիրուկ մարդ մը, խօսուածքովն ու շարժուածքովն համարձակ, կը դիտէր զՊրէզիդենտը՝ որ, զգուշութեան համար, սայլակը կը դարձնէր եկած ճամբայէն ետ դառնալու համար:

— Ըսէ՛ տեսնեմ, ո՛ւր են թուղթերդ: Չե՞ս պատասխաներ: Չունի՞ս...: Փախի՛ր... եթէ կ'ուզես որ քեզի խորհուրդ մը տամ: Ետ դառնալդ լաւ է, բայց քիչ մը շուտ...:

Ու դաշտապահն արհամարհական ժպիտ մ'ունեցաւ, ժպիտ պզտիկ պաշտօնէի՝ ուրուն համար միշտ արդար է օրէնքը, և որ զիտէ թէ ուժը կոնակն է, ու մոռցեր է զինքը դատապարտող Քրիստոսն: Միշտ այս հարցմունքը կ'ընէր.

— Թուղթերդ բո՞վդ են:

Ու այդ հարցմունքը միշտ կ'ունենար անխուսափելի յաջողութիւնը. աղքատը կը հեռանար. զիւզը կ'ազատէր անոր ներկայութենէն և ցնցոտիներէն: Լուսան ալ ուրիշներուն պէս ըրաւ: Դիմադրութիւնը նեղ փորձեւէն վերջ, հասկցաւ, վախցաւ. տղմին մէջէն վեր վերցուց սայլակին դէկը: Պահապանը ձեռքերը զգեստին գրպանին մէջ դրած կը ծիծաղէր: Ժան Լուսան,

սակայն, յանկարծ շիտկուեցաւ. զաւակին մահը տեսնելու սարսափը անոր գէմքին արիւնը ցամքեցուցեր էր, ակնակապիճներու խորը իջեր էին աչքերը՝ որոնք զեռ կը փայլէին սակայն: Անցաւ առուակը, դէպ ի տունը առաջ գնաց, ու, նիհար բազուկները գալարելով, ծոցաւ խանութին բացուածքէն ներս, փորը կռթնցուց ցած պատին ու իրանը երկնցուց դէպ ի արուեստաւորն՝ որ դադրեցաւ տախտակ քերելէն.

— Բարեկամ, — ըսաւ, — բարեկամ, ես զքեզ չեմ ճանչնար, բայց դուն պիտի գլխաս վրաս:

Յաւը մտերմութիւն ծներ էր:

— Եթէ զաւակ մ'ունիս, գլխա՛ իմինիս վրայ ու եկուր ինծի հետ:

— Ինչ ընելու համար, — հարցուց աւտաղձագործը:

— Կ'ըսեմ քեզի թէ ինչ պիտի ընես, — կրկնեց անմիջապէս Լուսան, միայն հետս եկուր... եկուր անմիջապէս...: Ես ալ քեզի պէս մարդ մըն եմ, ես ալ ունէի իմ տունս, ու հիմա քան մը չունիմ:

Ճշմարիտ ցաւի այս բառերն, ու եղբայրակցութեան այս կոչն յաճախ չէր լսած ատաղձագործը: Այլայլեցաւ: Սովորաբար թոյլ հոգին՝ սարսուռ մը զգաց.

ձեռքը զգացած յուզմանը թարգմանն եղաւ, կծկուեցաւ ափ մը տաշեղլին վրայ, սեղմեց զայն իբր թէ եղբայրական ձեռք մ'ըլլար: Գիտակից կամքը, դանդաղ ու ընկճուած, ճամբուն վրայ մտիկ ընող ականատեսին ներկայութենէն, վարանեցաւ: Ու Լուանն, պատասխան չընդունելով, և զիմացը տեսնելով ձեր արուեստաւոր մը որ զլուխը կախած, ու ոտքերը մինչև ծունկերը տաշեղններու մէջ, անշարժ կեցեր էր, շտապաւ ետ դարձաւ ու մեկնեցաւ: Սայլակը շարժեցաւ ու ճոնչեց: Հազիւ հարիւր քայլ առեր էր երբ հասկցաւ որ մարդ մը կու գար և կ'աճապարէր անցնիլ զինքը: Չնշմարել կեղծեց. խորհեցաւ թէ թեքես զաշտապահն է որ մինչև սահմանը հետը կու գայ: Սակայն անձրեւէն սառած ուսը շուտով զգաց ճամբու ընկերոջ մը շօշափումը, որ կը ջանար քայլերը իր քայլերուն յարմարցնել ու կը հարցնէր.

— Տեսնե՞նք, ի՞նչ կայ:

— Ո՛հ, ի՞նչ կայ...: Ո՛չ, կար... — ըսաւ Լուանն:

Ու միշտ առաջ կ'երթար երեսն անգամ չնայելով ընկերոջը՝ զոր ինքը կանչեր էր, այնպէս որ սա կարծեց թէ խենթ է:

— Ի՞նչ ունիս, — խեղճ բարեկամս, — կրկին հարցուց մարդը: — Աշխատութիւնս ձգեցի բեզի օգնելու համար: Ի՞նչ կ'ուզես:

Արդէն հեռացեր էին գիւղէն: Տղմոտ ճամբուն վրայ կը քալէին, արուեստաւորը զլուխը կախ և ամփոփուած տխուր գաղտնիք մը լսելու համար, ընդհակառակն Լուանն, իր սովորութեան համաձայն, վիզը հովին երկնցուցած. անձրեւ, մերթ սաստիկ և մերթ մեղմ, կը ձողկէր երկուքն ալ: Այն ատեն խօսեցաւ Պրէդոնը, շտացած, բռտերը դէպ ի ընթացող ամպերը նետելով, մերթ ընդմիջելով խօսքն, տասը քայլ կ'առնէր, մանաւանդ երբ արիութիւնը կը կորսնցնէր, կամ երբ կը վախնար Տոնասիէնի անունը տալէն:

— Վշտեր ունեցայ, — կ'ըսէր Լուանն, — զորոնք չեմ կրնար պատմել...: Սակայն սիտի համոզուիս, որ յանցանք չեմ ունեցած...: Աշխատեր եմ, մէկու մը անիրաւութիւն չեմ ըրած. գեղեցիկ ազարակիկ մ'ունէի...: Հիմա տունէս մնացածը հոն՝ անոր մէջն է...: Պզտիկ Յովէլս կը մեռնի. բաւական է որ վրան ձգած ըզգեստս վերցնես ու երեսները շօշափես. կը մեռնի եթէ չգտնես գլխացող մէկը որ զինքը ընդունի ու խնամէ...: Յուցուր ինձի մէկը:

Ատաղծագործը վայրկեան մը լուռ կեցաւ, դիտեց դաշար ու սպա ըսաւ.

— Գառնանք այսպէս: Գաղափար մ'ունիմ:

Գարծաւ զէպ ի ձախ ուր երկիրը կը բարձրանար և կը ձևացնէր երկայն բլուր մը, լեռկ, բիչ մը նման Պրէզայնի բլուրներուն, ու հեռուն, գագաթին վրայ, սոճիներու փունջ մը: Երկու ամպերու մէջէն արեգական ճառագայթ մը երևցաւ, ու, տաք՝ տարածուեցաւ խոնաւ դաշտին մէկ ծայրէն միւս ծայրը:

Լուսոն Նոյեմիի ձեռքը կը սեղմէր, ու կը շարունակէր.

— Ասիկա միայն կրնամ տանիլ հետս՝ որ մեծ է, և Լուսիէնը՝ որ բիչ մը կը քալէ: Սակայն երբ աշխատանք գտնեմ, դրամ վաստակիմ, բերել կու տամ Յովէլն ալ վճարելով զինքը՝ սնուցանողը: Կը խոստանամ....:

— Ո՞ւր կ'երթաս, — հարցուց ընկերը:

— Աշխատութիւն գտնելու:

— Ո՞ւր կայ աշխատութիւն:

— Վանտէի մէջ:

— Այդպէս կ'ըսեն հոսկէ անցնողները, բայց ոչ ոք տեսաւ անոնց դարձը, — պատասխանեց արուեստաւորը:

Սա որչափ մտիկ կ'ընէր Լուսոնի ըսածներուն, այնչափ աւելի կ'աւելնար վստահութիւնը: Մերթ ընդ մերթ սպիտակ մօրուքը մացառներէն վեր բարձրացնելով մէկը կը փնտռէր: Անձրեւը դադրեւ էր, օդը աւելի մեղմ էր, գետինը կը ծխար: Այն ժամն էր՝ յորում երկրագործները դուրս կ'ելլէին սկսած գործերնին աճապարանօք լինցնելու համար: Արուեստաւորը աչքերը չորս կողմը կը դարձնէր, կը ճանչնար մարդիկը՝ որոնք շագանակ կը հաւաքէին, կամ կը ցաքնէին, կամ ճամբուն երկու եզերքներուն վրայ կենդանիները կ'արածեցնէին: Ու չէր կենար: Վերջապէս, երբ աւելի պայծառացաւ օդը, արտի մը մէջ մանգաղով խոտ հնձող երկու կիներ տեսաւ. կիները զինքը չէին տեսներ: Կանչեց. էնոնք եկան: Յուցուց էնոնց Ռոզ Կրէյոնի սայլակին մէջ պառկող ջերմէ բռնուած տղան, ու խնդիրը բացատրեց:

— Ես կ'երաշխաւորեմ մարդուն համար, — ըսաւ, — խնդիրքը կատարեցէր: Երկու աղքատ կիներէն հասակաւորը հարցուց.

— Ի՞նչ պիտի վճարէ:

Վիճեցին, և երբ համաձայնելու վրայ էին, երիտասարդ կինը ծոցեցաւ, թևերուն վրայ առաւ տղան ու կուրծքին վրայ սեղմեց:

— Ես կը պահեմ, — ըսաւ:

Որդեգրել էր այս:

Ժամ մը վերջ, բլրակին գագաթան վըրայ ու սոճիներու մէջ տեղ, Լուսան դուրս կ'ելլէր ազարակի տունէն ուր կը թողուր զՅովէլ: Երբ քան քայլ հեռացաւ, ու ետ դառնալն իրեն համար շատ դժուար ըլլալով, ըսաւ Նոյեմբին.

— Լաւ մը համբուրէ զինքը:

Պզտիկը դէպ ի տուն վազեց ու շուտով երեցաւ նորէն:

— Նորէն դարձիր, — ըսաւ հայրը:

Նոյեմի նորէն դարձաւ: Ու, երբորդ անգամ մ'ալ հայրը զինքը ղրկեց ըսելով.

— Այնպէս սիրէ, զգուէ զինքը, իբր թէ քանի մը շարաթ ալ պիտի չտեսնես:

Լուսան պզտիկին չէր բացատրած իր ծրագիրը. երբ անոր զուարթ ետ դառնալը տեսաւ, մօտեցաւ զինքը մինչեւ հոն առաջնորդող մարդուն, ու շնորհակալ ըլլալու համար, առանց աւելի բառ մ'ըսելու, գլուխը բացաւ: Ապա հարցուց.

— Հիմա, ճամբաս դէպ ի ո՞ր կողմն է:

Միւսը Ժան Լուսանի չափ արիասիրտ չէր. չկրցաւ խօսիլ, մատովը Արեւելք ցուցուց միայն:

Ու Լուսան բլրէն վար իջաւ իրեն հետ տանելով երեք զաւակներէն երկուքը միայն:

Քանի որ դեռ լոյս կար արագ արագ առջ զնաց առանց ետև դառնալու: Խենթի կը նմանէր. ու առարկաներու հետ կը խօսէր: Ծառերուն կ'ըսէր. «Տեսէ՞ք թէ ի՞նչ ընելու զիս բռնադատեց»: Կը բարկանար. բարկութիւնը երբէք այսպէս չէր որոտացեր իր սրտին մէջ: Կ'ամբաստանէր զՏոնասիէն: Զնէ կը համարէր պատճառ ամէն չարեաց զոր կրեր էր, կը կրէր ու պիտի կրէր: Կ'ըսէր դարձեալ. «Չար կին, բռնադատուեցայ լքանել զաւակդ: Քու զաւակդ կու լայ, էրիկդ կը բաւէ, ու տես զՆոյեմին՝ որ ալ կօշիկ չունի»: Սակայն շատ մը լալէն վերջ, այսպէս լինցուց. «Սակայն և այնպէս նէ չի գիտեր գլխուս եկածը: Եթէ գիտցած ըլլար թէ ո՞րչափ չարեաց պատճառ եղած է, թերևս մինչև հիմա դարձեր էր»:

Ու շարունակեց ճամբան, հեռանալով այն տեղէն՝ որ ճիշտ սահմանն էր Պրէշայնի:

Հետեալ օրերը այլ ևս չհանդիպեցաւ խոպան երկիրներու, ու սկսաւ զինի խըմել երբ զինքը վարձող ազարակատէրն հարուստ էր: Այլ ևս չէին հարցնել իրեն թէ ո՞ր Ժողովրդապետութեան կը պատկանի, բայց հեռուն կը բռնէին զինքը:

— Կարօտութեան մէջ գտնուողին համար գողութիւնը նշանակութիւն չունի, — կ'ըսէին իրեն, — և դուք Պրէզոններդ այնչափ կը սիրէք ձեր խնձորենիները և խոպանները որ չէք կրնար թողուլ զանոնք, և միայն չարագոյնները կը հեռանան անկէց:

Քիչ անգամ բնակարան կու տային իրեն և քիչ անգամ լաւը: Պառկեցաւ խօզերու ախոռներու մէջ. շատ անգամ բըռնադատուեցաւ վճարել զիշերը ոչ միայն պանդոկներու մէջ՝ ուր կը մտնէր ցուրտէն պատասպարուելու համար, այլ նաև վճարել խոտնոցին վարձը՝ զոր զիւզացին կը բանար իրեն: Այդ տեղւոյն մարդիկ աւելի կարծրասիրտ էին: Գէշ օրերը կը մօտենային, իսկ ցուրտ զիշերները արդէն հասեր էին: Արդարև, ինչպէս յուսացեր էր լուսան, ճամբորդութիւնը երթալով չէր դիւրիննար, ընդհակառակն:

Թափառականը երբեմն կը մտածէր մեկնելէն ի վեր անցած օրերուն վրայ, ու, որովհետև ճիշտ չէր գիտեր թէ ուր կը գտնուի, կը ջանար գաղափար մը կազմել թէ այսչափ ինչ օրուան մէջ որչափ միջոց կրնայ կտրած ըլլալ. եօթը շաբաթ, ութը շաբաթ, ինն շաբաթ: Բայց չէր յաջողեր: Շատ անգամ նաև ի գուր կը փոր-

ձէր վարձուիլ ագարակներու մէջ: Այնչափ նիհար էր որ անգօր և տկար մէկը կը համարէին զինքը:

Կը հարցնէր.

— Հողէն հանելու գետնախնձոր ունի՞ք:

Իրեն կը պատասխանէին.

— Անշուշտ. բայց մարդու պէտք չունինք:

Եւ կամ պատասխան չէին տար: Ու կը մտածէր. «Գեռ վանտէ չեմ հասած, վասն զի այս երկիրը մերինէն լաւագոյն չէ»:

Յաճախ նաև գէշ գաղափարներ ալ կ'ունենար: Մերթ անձնասպան ըլլալու փորձութիւնն էր, վիզը քար մը կապած ճահիճի մը մէջ նետել ինքզինքը. մերթ, և յաճախակի, բարոյական տխուր և խոռվիչ անկում մըն էր և ցաւ մը բոլոր ըրած քարի բաներուն համար: «Ի՞նչ շահ ունեցայ, կը մտածէր, այդ Տոնասիէնը սիրելովս: Ինչո՞ւ համար ես ալ էնոր պէս չըրի. նէ իմ վրաս խնտաց: Հիմա ճամբաներու վրայ մնացեր եմ, աւելի աղքատ քան զանոնք՝ որոնց ողորմութիւն կու տայի, մինակս բեռնաւորուած զաւակնելով՝ որոնք մեր երկուքինն էին, և բըռնադատեալ շնորհակալ ըլլալու երբ յար-

ղի վրայ քնանամ: Եթէ ուզէի, սակայն, այո՛, եթէ ուզէի»: Կը յիշէր երկզիմի խօսքերն՝ զորոնք իրեն կ'ուղղէր Բլէօքի աղջիկը՝ որուն յանձներ էր տանը խնամքը, նոյն ինքն Տոնասիէն, բաժանման առաջին ամիսներուն մէջ: Միշտ աչքին դիմացն էր այն Աննէդ Տոմէրբլի չարածճի ծիծաղը, էնոր նայուածքը՝ զոր պահեր էր սըրտին մէջ իբր գաղտնի և թունաւոր խայթուածք մը:

Գրեթէ միշտ շուտով կը վռնտէր մըտքէն այդ մտածմունքները: Խիղճ կ'ընէր: Օգնութիւն մը կը փնտռէր: Այն ատեն քսան անգամ ետեւ ետեւ կը համբուրէր զԼուսիէն և զՆոյեմի. անուշ խօսքեր կ'ըսէր, կը ջանար խնտացնել զիրենք, իբր թէ գաւակներուն ծիծաղը հօրը համար ներում մ'եղած ըլլար: Պատիկները, առանց հասկնալու, կը զարմանային տեսնելով այս յանկարծական գգուանքները՝ որոնք, սակայն, երթալով կը նուազէին:

Ու, բլուրէ բլուր, անտառներէ, գիւղերէ անցնելով, կ'իջնէր դէպ ի արևելեան հարաւ: Մտեր էր Մայենի նահանգին մէջ, Լյընէ գետին աջ կողմը և Կրան — Ժուանի ձախ կողմը: Ինչ ինչ օրերու մէջ, բլուրներու վրայ նորէն օղին աղեհամ ըլլալն զգալով կը զարմանար: Վասն զի Ֆրան-

սայի բուն կեդրոնը մտնող ընդարձակ հովիտին մօտեցեր էր ու, առանց գիտնալուն, ծովուն աւելի մօտ կը գտնուէր:

Հովտեմբերի իրիկուն մըն էր. դժուարութեամբ քալեր էր, վասն զի երկերը սկսեր էր կակղնալ անձրևէն՝ որ յանկարծ տեղատարափ կ'իջնէր մեղմ հովով մը տարուերեալ: Միշտ ցանքերու վրայ կը մըտածէր որոնց ժամանակն էր: Չեռքը կը բացուէր ինքիրեն՝ թափուր հատիկներէ, ձեռքը՝ որ դատապարտուած էր այլ ևս չզպչելու ցորենի: Սայլակին լծակը կ'էյնար ձեռքէն, նորէն վեր կը վերցնէր զայն: Օղին մէջ մըրիկ մը կար որ չէր որոտար: Լուան անօթի էր, Նոյեմի անօթի էր, Լուսիէն անօթի էր: Կողէ մը վեր կ'ելլէին որուն զագաթը շատ հեռուն պէտք էր ըլլալ, վասն զի բարձրագոյն կէտին վրայ կը նշմարէին սայլորդի կառքի մը ծածկոյթը, որ հագիւ կնիւնէ կողովի մը մեծութիւնն ունենալ կը թուէր: Օրը մըթնելու վրայ էր: Սակայն այն օրերէն մէկն էր յորս արևը մարը կը մտնէ ու չես գիտեր ե՞րբ, ո՞ւր, ճիշտ ո՞ր վայրկենին: Միայն, հեռացող կառքին աջակողմը, կը տեսնուէին երկնքի աւելի աղօտ կէտեր՝ զորս կը գոցէր շարժուն մշուշ մը: Չկար մերձաւոր տուն մը, ոչ նայուածք մը, ոչ

մարդկային ձայն մը. նոր հերկուած սև արտեր, գատուած որթոտներով՝ որոնց թիւն կը բազմապատկուէր շարաթէ մ'ի վեր Պրէդոնին արկածալից ճամբուն վրայ. ու, որթոտներէն վերջ, գագաթէն քանի մը հարիւր մեթր հեռուն, անտառ մը կը շարժէր իր հաստ կաղնիներու ճիւղերը, ու իր տերեւներովը, մամուռներովը, սունկերովը, քարաքոսներովը, ծակոտկէն գեանովը կը ծծէր ջուրը: Լուսան խորհրդածեց. « Այդ գէշ ապաստանարանը պէտք եմ հասնիլ: Հոն պիտի գտնեմ գէթ բիշ մը փայտ կերակուր եփելու համար. պատիկները տաք բանի մը պէտք ունին»: Զինքը անտառէն բաժնող միջոցը կտրելու համար մէկ քառորդ ժամէ աւելի դրաւ, թումբին մէկ բացուածքէն ներս մտաւ, ու սայլակը թողուց պատիկ կլոր բացավայրի մը եզերքը՝ զոր ածխագործները կը թողուն ածուխը պատրաստելէն վերջ: Ու անմիջապէս սկսաւ սայլակէն դուրս հանել հին սան մը, շիշ մը ջուր, և հինգ հատ խոշոր շաղգամ՝ զոր իրեն տուեր էին: Նոյեմի նստաւ կաղնիի բունին տակ որուն ստորոտը անձրևներէն այնչափ չէր թրջուած, իր բովը նստեցուց բոյրը, թէ իրեն և թէ քրոջը մոխրագոյն շալիքուն քակուած ծայրերը նորէն կապելէն վերջ,

զրպանի կտրոցովը սկսաւ կեղևել շաղգամները, մինչ հայրը կ'երթար չոր փայտ բերելու:

Երբ երկու պատիկները մինակ մնացին, սկսան ծիծաղիլ, ու քաղցր էր անոնց ծիծաղը, իբր թէ թուշուններ ըլլային հոն, ու այդ ծիծաղը վերջալոյսին մէջէն, անձրևին մէջէն, կը հասնէր մինչև ճամբուն վրայ՝ որ շատ հեռուն չէր, կը հասնէր մինչև հօրը ականջը՝ որ կը հեռանար կլոր շրջան մ'ընելով մի՛ գուցէ շատ հեռանայ:

Սա, լսելով անոնց ծիծաղը, կարծես կորանցուց մնացած արիւթիւնն ալ: Անոնք չէին հասկնար թէ Պրէդոն երկրէն դուրս ելեր էին, թէ ձախորդութեան երկիր մը կ'երթային, թէ ձմեռը վրայ կը հասնէր, թէ դիպուածական այդ օթևաններու նեղութիւնը, ապրուստի դժուարութիւնը օրէ օր կ'աւելնային, չէին զգար խղճուկ ծանրութիւնը, անտառը շրջապատող մահացու գիշերուան ճնշումը՝ որ պիտի լացնէր նոյն իսկ երջանիկ մարդ մը:

Ու Լուսան դարձաւ պատիկներուն բով ձեռքը բռնած բուռ մը թաց ճիւղեր, երկու բուռ մամուռ:

Սանը լեցուն էր ջուրով և կեղևուած ու շարդուած շաղգամով: Քարեր հաւաքեց, օճախ մը շինեց, փայտերը մէջը

դրաւ, եղջերեայ հին ծխատուփին մէջ պահած լուցքիներէն մէկը բռնկցուց: Փայտը բոց չտուաւ. ծուխ մը բարձրացաւ ու աներևոյթ եղաւ ջլատիչ մշուշին մէջ:

— Չոր տերեւներ պէտք է գտնել, — քսաւ Լուառն, — Ա՛ռ, Նոյեմի, սա լուցքիները, ես երթամ տերեւ բերեմ...: Այս գիշեր ցուրտ պիտի ընէ, խեղճ պզտիկներս:

Ոտքի վրայ էր, գլուխը բաց, մազերը փակած գլխուն վրայ. կը դիտէր արեւմտեան կողմը՝ ուր կար դեղնագոյն երկայն գիծ մը, ջախջախուած օձի մը նման, լոյսի մնացորդ մը ընդ մէջ երկրի և ցած ամպերու, այնչափ ցած որ անոնց տակն օդը կը պակսէր: Հոն, Լուառն, հոն, ունէիք դուն երբեմն, երեկոյեան դէմ, կրակ մը գոր ուրիշ մը կը վառէր, զքեզ ընդունող ողջոյններ, բազուկներ՝ որոնք կը բացուէին և որոնք զքեզ կը սիրէին...:

— Թո՛ղ մէկդի, — քսաւ ցած ձայնով, — ասկէ վերջ այն կողմը երբէք պէտք չեմ նայիլ, ո՛չ, երբէք...: Յուրտ պիտի ընէ, խեղճ պզտիկներս, — կրկնեց:

Այսպէս խօսելով երեսը դարձուց ու գնաց չոր տերեւ բերելու: Նոյեմի սկսաւ լուցքիները բռնկցնել փորձել, ու, երբ չէր յաջողեր, կը ծիծաղէր, անձրևը և հովը

կը մարէին բոցը...: Էնոր մանկական ծիծաղը տխուր անհունութեան մէջ կը կորսուէր:

Յանկարծ ծիծաղելէն դադրեցաւ: Հայրը՝ որ երեսուն մեթր հեռուն էր, լսեց որ նէ կը խօսէր: Զինքը չէր կրնար տեսնել, վասն զի ամպը ծածկեր էր ու գիշերը թանձրացեր...: Հագիւ կը տեսնէր գետնի վրայ շարժող իր ձեռքերը ու մոխրագոյն մշուշին մէջ ցցուած ճիւղերը...: Նոյեմի կը խօսի...: Որո՞ւ հետ: Ո՛չ իր քրոջ...: տղաք, երբ մէկմէկու հետ կը խօսին ու երբ մեծ անձի մը ներկայութեան կը խօսին, մի և նոյն ձայնը չեն հաներ...: Նէ կը խօսի դէպ ի անտառը դարձած. ցած ձայնով իրեն եղած հարցմունքներու պատասխան կու տայ...: Հովը հակառակ կողմը կը փչէ: Լուառն՝ ծռած, ուշադիր, կը մօտենայ, բարկութենէն սիրտը կը բարախէր...: Եթէ թափառական մըն է, պիտի կուռի: Ինչո՞ւ համար: Վասն զի... արգիլել էր Նոյեմիին պատասխան չտալ թափառականներու, վասն զի, այդ իրեկունը վշտով և ատելութեամբ առլի էր սիրտը...: Կը դառնայ, ձեռքը բռնած ժողված տերեւները, ու, անշուշտ, կը հասնի անխաղործերու բացավայրը: Երեք մարմիններ ծռած են դէպ ի օճախը, երկու-

ըը՝ պղտիկ, մին՝ մեծ: Չայն մը կը լսէ՝ որ կ'ըսէ.

— Պղտիկ, լուցքինները տուր ինձի, ես աւելի աղէկ գիտեմ վառել:

— Մի՛ տար, Նոյեմի, — պոռայ Լուանն, — կ'արգելում:

Ոտքի վրայ է: Լոյս մը կը փայլի, ապա բոց մը երկու զօրաւոր ձեռքերու խոռոչին մէջ: Անձրեային զիշերուան մէջ, յանկարծական, սուր ցոլացումով կարմրածեռ, զօրաւոր ու լեցուն կերպարանքի մը երեք քառորդն կը տեսնուի վայրկեան մը ու զրեթէ անմիջապէս նորէն՝ աներևոյթ կ'ըլլայ զիշերուան մթութեան մէջ: Կին մըն էր: Լուաննի կողմն դարձեր էր...: Կ'ըսէր.

— Կ'ուզե՞ս որ ընթրիքը պատրաստեմ:

— Ո՛չ, — պոռայ Լուանն: — Հեռացիր...: Քեզի հետ գործ չունիմ:

Մէկմէկէ երկու մեթր հեռու էին: Մի և նոյն հասակը ունէին: Կինը, առանց ուշ դնելու մերժման, խոնարհեր ու բուռ մը փայտ վառեր էր: Սանին տակ, թանձր ծուխի մը մէջէն, բոց մը բարձրացաւ ու լուսաւորեց խոտը, տղաքը, ու կնկան եւրեսը՝ որ, կկզած, վերէն վար կը դիտէր զՊրէդոնը, ու կը ծիծաղէր տարօրի-

նակ աներեսութեամբ մը, վստահութեամբ մը և հետաքրքրութեամբ մը: Երկրորդ անգամ դարձեալ հարցուց.

— Կ'ուզե՞ս որ ընթրիքը պատրաստեմ:

— Ո՛չ:

Քայց զինքը վռնտելու խօսք չըրաւ:

Կինը ունէր առատ սեւ մազեր, հիւսուած ու զլխուն վրայ ամփոփուած, բայց զլխարկ չունէր: Բաւական ժամանակ դիտեց Լուաննը: Բոցը սաստկացաւ. այն ատենը կինը, առանց աչքերը Լուաննի վրայէն վերցնելու, կամացուկ մը ոտքի ելաւ, ըսաւ, բայց շեշտով մը որ սիրտ կը ծակէր.

— Ըսէ՛ ուրեմն, կ'ուզե՞ս որ ընթրիքը պատրաստեմ... ամէն օր... որչափ որ համաձայնութեամբ պիտի ապրինք...: Սյուտղաքը դուն չես կրնար պահել:

Պատասխան չտուաւ, ու օձախին համար փայտ հաւաքելու պատճառանքով, կրակէն հեռու, քաշուեցաւ մութին մէջ: Սակայն, փայլիւլացող լուսին մէջ կը դիտէր միշտ կինը՝ երիտասարդ դեռ, տգեղ ու զօրաւոր...:

Դառնալէն վերջն ալ պատասխան չըտուաւ, բայց հոն կեցաւ, ու պատրաստած ընթրիքը կերաւ:

.

Երեք օր վերջ, ճամբորդները աւազուտ ճամբայէ մը վար կ'իջնէին: Չորս հոգի էին: Կինը ճերմակեղէններու ծրար մ'ունէր թևին տակ, նէ՛ աւազակի մը վռնտուած ընկերը, կամ զգօնարանէ մը ազատուածը, թափառական կինը՝ որ ընկերացիներ էր թափառականին: Էնոր հետ կը քալէր պզտիկ Նոյեմին երկչոտութեամբ, ետև չմնալու համար երբեմն կը վազէր. կինը արագ կը քալէր, չէր սպասեր Լուառնի՝ որ զառիվայրին վրայ կը բռնէր սայլակն՝ աւելի ծանրացած քան երբ մեկներ էին: Միշտ կը քաշէր զԼուսիէն սայլակին մէջ պառկեցուցած: Աւելի տխուր էր քան երբէք, այլևս զաւակներուն հետ չէր խօսեր, աչքերուն մէջ, երբեմն ունեցած բարութիւնը և համակամութիւնը, աներևոյթ եղած էին, չէին տեսնուիր, նոյն իսկ երբ կը դիտէր ճամբու ընկերուհին՝ զոր ընդունած էր: Կինը ուշադրութիւն չէր դարձնէր անոր վրայ, ճամբուն հզերքէն կը քալէր, աստանդական թափառող կիներու նման, աչքերը շարունակ ասդին անդին: Մրգաստանի մը քովէն անցնելու ժամանակ, մացառին վրայէն կը ցատկէր ու խնձոր, տանձ, կամ խաղողի ողկոյզներ կը փրցնէր: Այսուհանդերձ, բաւական էր էնոր նշան մ'ընել,

անմիջապէս ուշադրութիւնը կը դարձնէր տղոց վրայ, կամ անոնց կերակուր կուտար, կը զրկէր երբ դժուարին տեղերէ կ'անցնէին և սայլը կրնար շրջիլ, կամ, հանգստեան ժամանակ, անոնց զգեստները կամ գուլպաները կը նորոգէր: Ոչ փութկոտութիւն կը ցուցնէր և ոչ ալ ընդդիմութիւն կ'ընէր: Գրեթէ միշտ բերանը խոտի շիւղ մը կար՝ զոր կը ծամծամէր սպիտակ ախաներովը:

Լուառն ճամբուն մէջ տեղը սայլակով, կինը ձախակողմը, Նոյեմի կնոջ ետևէն, լուռ մունջ կ'իջնէին աւազոտ և շրջան ընող ճամբայէն վար: Օրը գեղեցիկ էր, լուսաւոր օդ մը կարծես կ'ուզէր ողողել և բժշկել աշնան վէրքերը: Ծորենիներով (épine-vinette) կամ գայլուկներով (houblon) լեցուն ոչ շատ թանձր մացառներու երկու կողմերն կը տարածուէին այգիներն: Գրեթէ ամէն կողմը այգեկութք կար. նոր գինիին հոտը կը տարածուէր բլրակներու վրայ ու կը հասնէր մինչև այգիներու տակ տեսնուող կաղամախինները ու դեղնցած ուռնիները: Լուառն երբէք չէր զգացած այդչափ սաստիկ կերպով այն ծանր հոտը որ, ամբողջ ամիս մը, Ծրանսայի տաք գաւառներու բլրակներու վրայ կը բուրէ: Գլխու պտոյտ կը զգար,

բայց երբ, ատեն ատեն, արեւմտեան հովը կը փչէր, Լուսոն զլուսը վեր կը վերցընէր, կը գիտէր երկինքը՝ որ լեցուն էր իրեն ծանօթ հովով: Ախորժելի յուզմունք մը կը ծնանէր իրեն մէջ:

Ղամբուն վերջին դարձուածքին՝ թափառականը կանգ առաւ: Լուս շրթունքները, իրեն համար միայն, փափսացին բառ մը.

— Ծնովը:

Ղամբու մը նման շիփշիտակ մարգագետինի մը ծայրն, լայն գետ մը կը վազէր: Գետը վեհութիւնը ունէր ծովու այն նեղուցներէն մէկուն՝ որոնք կ'ուտեն պրէշոն կրանիզը, ու, բաղեղի մը պէս ծամածուռ, պզտիկ հեղեղի նման կ'երկնան: Ունէր իր աւազուտ ափունքը, խորշերը, ծովախաղացի շարժումը, բերանը՝ լայն բացուած դէպ ի արեւմուտք: Ու Լուսոն՝ որուն վրայ ճամբորդութեան մէջ տեսած բաներէն և ոչ մին մեծ տպաւորութիւն մ'ըրած էր, մեծ շունչ մ'առնելով, կրկնեց նորէն.

— Ծնովը, ծնովը:

Կինը, արհամարհոտ, ուսերը թօթուեց ու ըսաւ.

— Բնաւ բան չե՞ս տեսած. Լուսոն գետն է:

Ղամբանին շարունակեցին, այս անգամ մարգագետինին մէջ տեղէն, շնչելով ծովու այն հովը՝ որ կու գար ծծելու այգեկութի հոտը, և կը խառնէր զայն իր փրփուրի հոտին: Լուսոնի աչքը՝ շարժուն ջուրին փայլութունութենէն շլացած, կը փայլէր: Լուսոնի անունը բան մը չէր յիշեցնէր իրեն: Կը մտածէր այն ջուրերուն վրայ՝ որոնք կը բարձրանան ծովեզերքներու վրայ ու ետ կը քաշուին. կը մըտածէր դարձեալ թէ Վանտէն միւս եզերքին վրայ է: Սիրտը ճմուռեցաւ մտածելով թէ բոլորովին պիտի հեռանայ Պրէշոյնէն: Լուսոն աւելի կամաց սկսաւ քալել, լուռ էր, գունաթափ, վասն զի պիտի անցնէր ինչ որ ծով կ'անուանէր, և, որ իրաւցնէ ծով էր իրեն համար, ընդարձակ սահմանազուխն՝ ուսկից անցնող պանդուխտը մէյմ'ալ ետ չի դառնար:

Կինը բնաւ չէր անդրադառնար թէ նա ինչ կը կրէր. բայց Նոյեմի դիպուածով հօրը մօտեցեր էր, սա բռնեց տղուն ձեռքէն ու ալ չթողուց: Տղան ըսաւ.

— Առագաստ մը: Նայէ՛, առագաստ մը:

Սակայն նա պզտիկ Նոյեմիին նայեցաւ, ու այնպիսի գորովանօք որ տղան զարմացած հօրը երեսը նայեցաւ, ինքիւրեն հարցնելով. «Ինչ ունիմ»:

Մարգագետինը՝ որուն մէջէն կ'երթա-
յին Լուառի հովը ծծելով, կը գտնուէր
Վարատի շրջակայքը, բաւական հեռու գիւ-
ղաքաղաքէն և կամուրջէն: Գետեզերքին
մօտեցան, ու Լուառն, տեսնելով մարդ մը
որ կը պատրաստուէր նաւակովը գետն
անցնիլ, կանչեց հեռուէն և խնդրեց որ
զիրենք ալ անցնէ: Միւսը զիտեց այդ
խեղճ ճամբորդները. ինքը հարուստ էր,
ինչպէս այն հովտի գիւղացիներէն շատե-
րը, ու թշուառութիւնը անիրաւութիւն կը
թուէր իրեն:

— Պէտք է շնորհք ընել, — ըսաւ, —
սակայն ժամանակ չունիմ սպասելու,
կանչէ կիսով որ հոն պարապ բաներով
գրադած է:

«Կիսով» բառին Լուառն այնպէս ուժով
ցնցուեցաւ որ նաւավարն՝ ձերմակ հացով ու
զինիովս նեալ, սկսաւ ծիծաղիլ. ոչ ինչ
բան մը զինքը կը զուարճացնէր: Լուառ-
նի ընկերուհին մարգագետնի մէջ սունկ
կը ժողվէր, և հանգրիճեալ շրջագետին
մէջ կը գնէր գանոնք: Թէպէտ կը կան-
չէին զինքը, սակայն նէ չէր աճապարեր,
ու պաշարը շատցնելու համար գետին կը
ծռէր. իրենց երեկոյեան ընթրիքը: Երբ
մօտեցաւ նէ, գեղացին, ջուրին մէջ զողզը-
ղացող ձողին կռթնած, կը դիտէր կնկան

մազերը, աներես և անհոգ կերպը ու կ'ը-
սէր.

— Միշտ ճամբորդել. լաւ արուեստ
մը չէ որ կ'ընէք դուք: Այդպէս դրամ չի
շահուիր: Երթանք, մտէք:

Պատասխան չտուին, տափակ նաւակին
մէջ մտան, գետեզերքին սայլակը ու ծրար-
ները: Լուառն նաւակին ծայրը նստարանի
մը վրայ Նոյեմիի քովը նստաւ, ու դար-
ձեալ բռնեց ձեռքը ու սեղմեց, սեղմեց:

Բայց չէր խօսեր, չէր նայեր իսկ իր
զակին երեսը: Իր աչքերը կը թափա-
ռէին փայլիլուն ջուրին վրայ ուր կը սա-
հէր նաւակն յորձանքն ի վար, ապա հե-
ռունները, Լուառի երկու եզերքներու վրայ:
Այսպէս սահելով երթալը կը զուարճա-
ցընէր զՆոյեմի. չէր քալեր. շատ բաներ
կը մնային ետևը: Գետին մէջ տեղը պըզ-
տիկը զգաց որ հօրը ձեռքը աւելի ուժով
կը սեղմէ իր ձեռքը: Նէ տեսաւ անոր
վշտի դէմքը, կիսով չափ դարձած դէպ ի
միատարած ջուրն՝ որ կը փախչէր, ու
լուսաւորուած էր հորիզոնին վրայ գտնուող
արևէն:

— Սիրունիկս, — ըսաւ ցած ձայնով, —
սա մեծ ջուրը քեզի բան մը չի՞ յիշե-
ցըներ:

Աղջիկը հազիւ վեր բարձրացած ձեռքին

ուղղութեամբ նայեցաւ, ու բան մը չտեսնելով, գլուխը թօթուեց:

— Իսկ ինձի, — շարունակեց հայրը նոյնպէս ցած ձայնով, — կը յիշեցնէ ծովը: Կարծես ինֆինիաքն է և կեղի ծովափը: Չէս յիշեր:

Այս անգամ պզտիկ ձայնը պատասխանեց.

— Ո՛չ:

— Չէս յիշեր մեծ հայրդ Լը Գլէշ, ձկնորսը, նա ալ նաւակ մ'ունէր:

— Ո՛չ:

— Սակայն անգամ մը գնացինք զինքը տեսնելու քեզի հետ, մա: Պիտի ըսէր «մայրիկ Տոնասիէնի հետ»: Բայց զսպեց ինքզինքը, գլուխը վար կախեց, ու պզտիկը լսեց որ կ'ըսէր.

— Մինակ մնացի աշխարհիս վրայ:

Այն ատեն միայն գլուխը վեր վերցուց երբ հասան գետին միւս եզերքը: Լուսոն դուրս ելաւ նաւակէն, շնորհակալութեան բառ մ'ըսաւ զիւղացիին որ արդէն նաւակը շղթայով կապեր էր ու կը հեռանար, ու ոտքի վրայ, ուռնիներու տակ, դէպ ի գետը դարձած, բան մը միայն գիտեց, Պրէդայնը՝ որ արդէն հեռուն էր և զոր, վերջին անգամ մ'այլ կը նշմարէր:

Մարգագետինին, այգիներով ծածկուած բլրակներու՝ ուսկից ժամ մ'առաջ անցել

էր, ճամբու վրայ թափուած և հովէն դէպ ի հիւսիս — արեւմուտք թռչող տերևներու, ու բանի մը՝ զոր կը տեսնէր անշուշտ աւելի անդին, տեսութեամբը այնչափ յափշտակուած էր որ չօգնեց Նոյեմիի նաւակէն դուրս ելլելու, չտեսաւ իր ընկեր կիներ՝ որ իր դիմացէն անցաւ քաշելով ետէն սայլակը ու ձեռքը կողովը և նախատեց զինքը: Հոն մինակ կեցեր էր: Բոլոր հողովը այն դաշտերուն մէջն էր՝ որոնցմէ հեռացեր էր: Հակառակ ամէն առաջադրութեանց, հողին բուռն կերպով կը թռչէր դէպ ի այն տեղերը՝ ուր այնչափ կրեր էր, կը թռչէր հոն՝ դարձեալ կրելու համար: Վերջին բարեներ կը զրկէր, որոնց պատճառն ինքը միայն գիտէր:

Հեռուն, ուռնիներու մէջէն ձայն մը կանչեց զինքը:

— Լուսոն, պիտի գաս:

Սթափեցաւ:

Չայնը դարձեալ կրկնեց.

— Ո՛ր կողմէն պէտք եմ երթալ:

Նա պատասխանեց:

— Միշտ ուղիւ դէպ ի առաջ, միշտ:

Ապա, դառնալով գնաց-թշուառութեան ետէն որ զինքը կը կանչէր, ու դէպ ի Պրանսայի կեդրոնը առաջ գնացին:

.

Թ

Ս Ր Ճ Ա Ր Ա Ն

«Փոքրիկ Տոնասիլե»
(À la Petite Donatienne)

Ութը տարիներէ ի վեր, Բարիզի մէջ ծառայութիւն ընելու համար, թողուցեր էր նէ իր էրիկը, իր զաւակները, Բլէօքի երկրին մէջ գտնուող Ռոզ կրիյոնի ագարակիկը. եօթը տարիներ անցեր էին յորմէ հետէ ժան Լուաոն, կնոջ պատճառաւ, յուսահատած, ունեցած չունեցածը ծախուած, սէրը մատնուած, Պրէշայնէն դուրս նետուեր էր ու վանտէի ճամբան բռներ, ճամբայ՝ որ ամէն կողմը կը տանի: Տոնասիլէի բացած սրճարանի մէջ՝ որ իր անունը կը կրէր, «Փոքրիկ Տոնասիլե», արուարձանի սրճարան մը, Լըվալուա-Բէրրէ փողոցին անկիւնը, յաճախորդ մը կը պաղեցնէր եղերդի փոշիով սուրճի սկահակը՝ զոր նէ դրեր էր առջևը: Սա սովորական յաճախորդներէն չէր: Երկու արմուկները ստուլին վրայ կոթնցուցած, զլուխը սկահակին վրայ՝ ուսկից ելած շոգին ածիլ-

ուած երեսը կ'ողողէր, ու թաւ պեխերով՝ որոնք շրթունքները կը ծածկէին, դիմացը կը նայէր դգալով մը մերենաբար շարժելով առջևը դրուած սև հեղուկը: Դէմքին բուր ջիղերը թոյլցեր էին. նա կը հանգչէր: Իր աչքերը՝ որոնք լոյսը դիմացէն կ'ընդունէին, այն կանանչ աչքերը, փայլուն՝ տարտամ ժպիտով մը, արդիւնք մտազբազում չունենալու և բարեկեցութեան ըզգացման, սեւեռեալ կը դիտէին մշուշը պզտիկ վարագոյրներու վերեւէն՝ որոնք խանութին առջևի կողմի ապակիներու վարի կարգը միայն կը ծածկէին: Սակայն, հին ընկերասէր ժամանակներէ մնացած նախապաշարմամբ, քաղաքավար երևնալու համար խանութի տիրուհւոյն՝ զոր և ոչ իսկ կը տեսնէր, և անծանօթ էր իրեն, երբեմն խօսիլ հարկ կը սեպէր: Նէ սրճարանին ձախ կողմը, լոյսին հակառակ, շատ մօտ ապակափեղկին՝ որ սրահը փողոցէն կը բաժնէր, նստած էր ու զոյգ մը սև գուլպայ կը հիւսէր, գործ մը՝ զոր միշտ ըրեր էր հեռաւոր ժամանակներէ ի վեր, երբ դեռ պզտիկ էր ու կը վազէր ծովեզերքի աւազներու վրայ, Իֆինիաքի ժողովրդապետութեան մէջ, զինքը կը տեսնէին կնիկներու հետ որոնք ամէն օր կը սպասէին ծովուն բարձրանալուն և բաց

ծովու վրայ աստին անդին ցրուած առ-
գաստներու դարձին: Այդ գործը կ'ընէր
առանց վրան ուշ դնելու. կը դադրեցնէր
երբեմն և ապա նորէն կը սկսէր լուսթեամբ:
Ոչ կնկան ուշադրութիւնը իր հիւտուած-
քին վրայ էր և ոչ յաճախորդինը՝ փողո-
ցին մշուշին վրայ: Նէ կը խորհրդածէր
թէ յաճախորդը ձանձրոյթ կը պատճառէ
իրեն, շատ դանդաղ կ'ուտէ, թէ ինքը այն
ժամուն դուրս ելած պէտք էր ըլլալ ա-
ռաւօտեան պէտք եղած բաները հոգալու
համար: Կաթնավաճառները կը դառնային
իրենց թիթեղեայ պարաս պամաններովը:
Երբ աչքերը վեր կը վերցնէր, կը նկա-
տէր որ մարդուն գէմբի մորթը ճաթոտած
է լաստակներու (échafaudage) հովերէն,
ու խորշոմներու խոռոչներու մէջ կիրի
հետքեր՝ որոնք երբեմն վար կ'իյնային ու
կը խառնուէին սուրճին հետ՝ զոր կը շար-
ժէր ձեռքով: Ոչ մին և ոչ միւսը խօսելու
կամ պատասխանելու եռանդ մը չէին ցուց-
նէր: Եւ սակայն, առանց իրենց անդրա-
դառնալուն, այն անճաշակ և թոյլ կեր-
պով փոխանակուած բառերը, կ'առաջ-
նորդէին զիրենք կենաց ողբերգական վայր-
կենի մը:

— Ուրեմն, — կ'ըսէր Տոնասիէն, — եր-
կըրդ պիտի դառնաս:

— Այո՛, — կը պատասխանէր որմնա-
ղիւրը, — վասն զի նոյեմբեր ամիսը մօտ
է: Մեզի համար մեռեալ եղանակ մըն է:
Մինչև մարտ ամիս Լիմուզէն նահանգին
մէջ կը մնանք: Կը ճանչնանք թերևս Ժան-
ղիու քաղաքը:

— Ո՛չ: Բարիզէն երբէք դուրս չեմ
ելլեր: Գեղեցիկ է ձեր երկիրը:

— Ոչ այնչափ: Երբ ոչ որ քեզի կը
սպասէ, կը հասկնաս, ոչ մէկ երկիր գե-
ղեցիկ չէ:

Նէ յօրանջեց, հիւսելը առաջ տարաւ,
կը փափաքէր որ յաճախորդը հեռանայ:

Սա գլուխը՝ զոր թանձր թաղիքէ զըլ-
խարկով ծածկեր էր, կախեց ու երկու
ձեռքով բռնելով սկահակը մէկ շունչով
խմեց:

— Գեղեցիկ չէ, — կըկնեց, — բայց
ծննդավայր է. հոն գէթ ծանօթներու կը
հանդիպիս, կը լսես թէ, ամառը հեռու
եղած ժամանակդ, այս ինչը մեռեր է, ու-
րիշ մը ամուսնացեր է, ուրիշներ ծներ են:
Երբ կը դառնամ միշտ ինձի կը սպասեն
որ կնքահայր ըլլամ:

— Կարելի է, — պատասխանեց խա-
նութին տիրուհին:

— Մարիներ, Ժիւլիաններ, Հորզանս-
ներ, Բիէրներ, Կոնսդաններ, Լէոնարտ-
ներ...: Գրէօզի մէջ շատ անուններ կան:

— Քովը պզտիկ քոյր մ'ալ կար, այնպէս չէ՞:

— Մանաւանդ մեծ, ու ոչ տգեղ, ապահով եղիր. քիչ մը քեզի նման.....:

— Մե՞ծ, ըսիր:

— Բաւական: Երկու գեղեցիկ, փայլուն աչքեր, շարժուն ջուրի նման:

— Նոյեմին է, — խորհրդածեց կիներ երազի մէջ գտնուողի ձայնով մը, ու իբր թէ տեսնէր զայն: — Նոյէմի: Անոր հե՞տ:

— Ուրիշ տղայ:

— Այո՛:

— Միայն պզտի տղայ մը տեսայ:

— Աղջիկ մը:

— Ո՛չ, մանչ մը...: Տափառ հագուած էր...: Ապահով եմ...:

Տոնասիէնի դէմքը փոխուեցաւ:

— Ուրեմն անոնք չեն...: Ես կարծեցի...: Ի՛նչ են գաղափարները...:

Մարդուն թևը թողուց: Յուզում մը՝ զոր չէր ընար զսպել, կը խղզէր զինքը, ու, յուսոյ և յուսախարութեան կրկին հարուածին տակ, առանց իր կամաց իսկ, սիրտը բացաւ այդ անծանօթին: Յուսախար եղած ըլլալուն համար այնչափ դժբաղդ կը զգար ինքզինք, այնպիսի բուռն կերպով դուրս ելած իր սովորական կեանքէն որ ըսաւ.

— Նախ կարծեցի թէ պիտի գտնեմ խմիններս...: Ես ալ՝ որ քեզի հետ կը խօսիմ, ունեցեր եմ երեք զաւակներ... ու հիմա չեմ գիտեր թէ ո՞ւր են... չեմ գիտեր, չեմ գիտեր... կը հասկնամ...: Ամենէն պզտիկին անունը Յովէլ էր...: Բայց միայն ան էր մանչ, միւսներուն անուններն էին Նոյէմի և Լուսիէն...: Շատ շուտ կ'այլայլիմ, այնպէս չէ՞:

Հլուսուածքին ճաղակներու ծայրերը դուրս քաշեց, ու հեռացաւ ժպտիլ փորձելով. մարդը զինքը կը դիտէր սկահակին շրթունքին վերեւէն: Վշտի գաղտնիք մը ըլլալ գուշակեց. և այս զինքը կը վրդովէր: Այդ անծանօթ և մօտ վիշտը կը տանջէր զինքը: Մայր մը, զաւակներ, զանոնք միասին խաղալով կը տեսնէր...: Ապա, լքումը...: Եւ ոչ մէկ կերպով պիտի չուզէր հարցմունք ուղղել կնոջ...: Կը յիշէր նման պատմութիւններ, ու կ'արգասատէր: Գանդաղօրէն կը խմէր, մինչ Տոնասիէն, աչքերը իր գործոյն վրայ խոնարհեցուցած, կոպերը շարժուն, կը հիւսէր անուշաղիւր կերպով, ու կը քաշուէր հոն՝ ուր էր առաջ:

Կարծես կը զգար մարդուն իրեն վրայ ունեցած զուժը, արգահատանքը:

— Այս թաղին մէջ կ'աշխատիս, — հարցուց:

— Ոչ, տիկին, գործառուն զիս հոս զրկեց գաճի վաճառականին յանձնարարութիւն մ'ընելու համար: Բայց քու բարեկամներէդ շատերը կը ճանչնամ: Քու վրայօրդ խօսեր են ինձի:

— Խնդիրը ատոր վրայ չէ: Քանի որ երկիրդ պիտի երթաս ժամանակ մը անցնելու համար, տեղեկութիւններ առ այդ Յովելին վրայ...: Գարնան ի դարձիդ ինձի հաղորդէ: Յանձն կ'առնե՞ս:

— Անշուշտ, պիտի դառնամ, տիկին Տոնասիէն...: Դառնալը մեծ բան մը չէ ինձի համար:

Կերքնակին (gilet) գրպանէն հինգ սուհանեց և ստուլին մարմարիոնին վրայ նետեց: Անհոգ աշխատաւորի սովորական դիրքն առաւ:

— Այսուհանդերձ, տիկին, տարօրինակ բան է տեսնել մինչեւ մեր երկրի մէջ, Գրէօզի մէջ, ձեր կողմերու մուրացիկներու տղաքը...: Կարծեմ դուն ալ Պրէդայնէն ես...: Մի ցաւիր, խնդրեմ: Յտեսութիւն:

Սպիտակ երկայն բաճկոնակը անցաւ սրահէն. մարդուն ուսերը, իր կարծ մազերով գլուխը՝ զոր գրեթէ բոլորովին կը ծածկէր կիրով աղտոտած թաղիքէ գլխարկը, տեսնուեցան զրան կշտանոցներուն

մէջ, ապա երեցան փողոցին աջակողմը՝ մշուշին մէջ, ապակափեղկին պզտիկ վարագոյրներու վերեւէն: Վերջապէս, Տոնասիէն՝ որուն աչքերը հետեւեր էին այդ երթալով պզտիկցող ուրուականին, տեսաւ անոր աներեւոյթ ըլլալը, և ընկզմիւր ընդարձակ Բարիզի մէջ: Դեռ շարունակեց դիտել այն տեղը՝ ուր աներեւոյթ եղած էր: Մշուշային օրուան մէջ, կառքի մը անցնիւր, խորտակեց անկէց ֆնացած պատկերն ալ: Կինը յօնքերը պոստեց, խրոխտ և տժգոհ, ինչպէս կ'ընէր երբեմն, երբ դեռ պզտիկ էր, իր կամքը կատարել տալու համար ծնօղացը: Ասոնք միշտ իրեն տեղիք կու տային: Սակայն կեանքը հօրը և մօրը պէս չէր հնազանդեր իրեն: Տոնասիէն, սրճարանին խորը, ուրիշ բաժնի մը մէջ մտաւ, անձուկ խոհանոց մը, կողով մ'առաւ, նորէն դարձաւ սրճարան ու դուրս պիտի ելլէր, արդէն բռներ էր զրան պղնձեայ ունելիքը, երբ խոշոր ձայն մը ետեւէն հարցուց.

— Արդեօք մոռցա՞ր դուն տանտէրը:

Կնոջ շարժուն դէմքին վրայ անհամբերութեան նշան մ'երեւցաւ, բայց որովհետեւ դուրս ելլել կ'ուզէր ու բացատրութենէ մը ազատիլ, շուտով մը պատասխանեց.

— Սուրճդ կրակարանին վրայ է, ա՛ռ, խմէ՛ :

— Յաճախորդը խմեց զայն, սակայն :

— Ես իմս տուի անոր : Գնա՛, պառ-կէ՛ :

Չեռքը նորէն երկնցուց պղնձեայ ունե-լիքին :

— Կեցի՛ր :

Քովի սենեակէն մարդ մը դուրս ելաւ ու առաջ եկաւ, տժգոյն ու երեսին վրայ կը կրէր ասլոսթեան և բարկութեան խառ-նուրդ մը որ յատուկ է գինովներուն :

— Կեցի՛ր, կ'ըսեմ քեզի :

Հագուած էր կրունկը կոտրած հողա-թափներ, մութ կապոյտ տափատ մը, գիւ-շերուան շապիկ մը՝ որուն օձիկին կոճակը քակուած ըլլալով, կը տեսնուէր արև-նային, թանձր վիզ մը, ուր շնչերակնե-րու զարկը կը շարժէր մորթը : Անշուշտ ժամանակին գեղեցիկ մարդ մ'եղած էր, բայց ծուլութիւնը թմրեցուցեր էր զինքը. շատ կլոր էր դէմքը՝ ածիլուած, կարճ ու շէկ յօնքերով, շատ գէր էին ձեռքերը՝ շէկ մազերով ծածկուած, կոպերը կ'իյ-նային աչքերուն վրայ՝ ուր արթնութիւնը քնոյ դէմ կը մրցէր :

— Ըսելու բան մ'ունի՞ս ինձի. — հար-ցուց Տոնասիէն :

Մարդը թևերը կուրծքին վրայ ծալլեց :

— Կ'ուզեմ գիտնալ թէ ի՞նչ կը խօ-սէիր յաճախորդին հետ :

— Նորէ՛ն նախանձ :

— Թերևս :

— Նախանձի՛ր այն շաղախ զանգողին :

Ակասա ծիծաղիլ բարձր, ջղաձգօրէն, ու, վայրկեան մը, երբեմնի շատ գեղեցիկ Պրէզոնուհոյն պատկերը անցողակի կեր-պով երեցաւ այն հեզնոց դէմքին վրայ, այն զայրացած և արհամարհող կնոջ կե-ցուածքին մէջ, այն գլխուն շարժման մէջ՝ որ դեռ պահեր էր ժապաւէններու մաքուր գիծը... :

— Այո՛, դուն այսպէս կը ծռէիր, դուն մտիկ կ'ընէիր, դուն անոր թևը կը բըռ-նէիր... : Մի՛ ժխտեր. ես սանդուխին վը-րայէն տեսայ զքեզ :

Նէ ուսերը թօթուեց.

— Հիմա իմ խօսքերուս հաշիւն ալ պիտի տամ քեզի : Ա՛հ, ո՛չ : Ամուսնացած եմ քեզի հետ, ըսէ՛ : Ի՞նչ կը կարծես :

— Ի՞նչ կ'ըսէր քեզի :

— Այդ իմ գիտնալու բանս է :

— Տոնասիէն :

Աթոռ մ'առնելու և զարնելու ձև մ'ը-րաւ : Այն ատեն, Տոնասիէն կողովը վար դրաւ, շիտակ վազեց իրեն սպառնացողին

վրայ, իր պզտիկ ոտքերուն վրայ կանգնեցաւ անոր դէմ, գլուխը բարձրացուց, պատրաստ կուռելու և արհամարհոտ.

— Լաւ ուրեմն, զարկ, — պոռաց: Ո՛վ կ'արգելու զքեզ. սպաննէ զիս ուրեմն...: Ի՛նչ գեղեցիկ է քեզի հետ ապրիլը ...: Կ'ատեմ այդպիսի կեանքը, կը հասկընամ...: Կ'ատեմ զքեզ ալ...: Կրնաս ուզածդ ընել: Ի՛նչ բանի կը սպասես: Մի՛ կարծեր թէ պիտի հնազանդիմ քեզի և պիտի համար տամ իմ խօսքերուս քեզի, մարդու մը՝ զոր ես կ'ապրեցնեմ:

Բարկութենէն դէմըը այլայլեր էր: Հիմա յայտնի կ'ընէր թէ թիչ մը վերջ պիտի ըլլայ տաղտկացած և նուաստացած կինը: Կիսաբաց շրթունքներուն անկիւնը սալիտակ, նուրբ, փայլուն ակոսյներուն մէկը կը պակսէր: Աչքերն ալ կը փայլէին նման փրփրացող ալիքներու կատարներուն:

Կրկնեց.

— Այո՛, զոր ես կ'ապրեցնեմ:

Միւսը այս վերջին խօսքին, որ իրաւացի էր, ջանաց պատասխան մը տալ.

— Գործ չկայ, դուն ալ գիտես...:

— Այո՛, վատերուն համար չկայ գործ...:

Ու կատաղի, որչափ աւելի տեղիք կուտար միւսը, շարունակեց.

— Կ'ըսեմ քեզի դարձեալ որ զգուեր եմ քեզմէ, և թէ դուն իմ վրաս իշխանութիւն մը չունիս, և թէ, օր մը, պիտի ցուցնեմ քեզի:

— Շատ պառուեր ես:

— Ոչ այնչափ որ չկարենամ ասկէջ հեռանալ...:

Մարդը աչքերը կէս գոցեց ու մրմնաց.

— Ո՛ւր պիտի երթաս:

Լուսթիւն մը տիրեց. այդ միջոցին իւրաքանչիւրը կը մտածէր այդ «Ո՛ւր պիտի երթաս» հարցման զօրութեան վրայ, և մեծ դժուարութեան վրայ որուն պիտի բախէին ապրելու համար իրենց այդ դիրքէն դուրս, «հեռանալով» մէկմէկէ: Տոնասիէն բռնադատեալ զգաց ինքզինքը մնալու այդ նուաստ կացութեան մէջ՝ ուր կ'ապրէր: Ալ չշարունակեց վէճը, դարձաւ ու դուրս ելաւ:

Զայրացեր էր, նէ աւելի թշուառ էր քան զայրացած, երբ փողոցին մէջ գտաւ ինքզինքը. դիմացը Լըվալուայի տուները, ու մտքին մէջ ծրագիրը ընելիք գործերուն՝ որոնցմէ վերջ հարկ պիտի ըլլար նորէն դառնալ սրճարան...: Անցեր էր այն տարիքն՝ ուր դիւրին է ամէն բանի վրայ չմտածելը, ու, թէպէտ կը զգուշանար յիշելու կամ նախատեսելու առիթներէն, սա-

կայն կային պարագայներ որոնք կը յայտնէին իր հոգւոյն տխուր վիճակը: Թեւեւ երբէք այդչափ պայծառ չէր տեսած այդ վիճակը, ինչպէս այդ առաւօտը:

Այդ անակնկալ խօսակցութիւնը Գրէօզի որմնադիրին հետ, այդ վէճը իր հոմանիին հետ, ինչպիսի՛ յայտնութիւնը թշուառութեան, ինչպիսի՛ վերյիշումներ միայնութեան, որ միշտ իր կորուստն եղած է, այն օրէն.....:

Ծուխով աղտոտ, կենդանիներէ և մարդիկներէ շնչուած ու արտաշնչուած մշուշին մէջէն՝ որ, մայթերու վրայ իջնալէն առաջ, սրբեր էր տանիքները և պատերը, կ'երթար նէ գլուխը կախ, ու չլսեց կաթնավաճառ կնոջ ձայնը որ կը հարցընէր. «Կաթ չե՞ս գնեք, տիկին Տոնասիէն» և ոչ քովի պտղավաճառ կնոջ ձայնը որ զինքը կը բարևէր, երեք զաւակի տէր մանկամարդ կին մը՝ որ, դժուարութեամբ ապրելուն համար, կը նախանձէր երբեմն սրճարանի տիրուհւոյն վրայ, որ ընտանեաց հոգ չունէր ու թաղին մէջ հարուստ կը սեպուէր:

Տոնասիէն աննպատակ կը քալէր, հակառակ իր սովորութեան, հոգւոյն բոլոր կարողութիւնները իր վրայ ամփոփած, միայն իր զաւակներուն վրայ կը մտածէր:

Անոնց ցաւը միշտ կրեք էր սրտին մէջ: Ռոզ կրկնէ մեկնելէն վերջ առաջին տարիները կու լար Նոյեմիի, Լուսիէի, Յովելի անունները միտքը բերելով, մանաւանդ վերջինը որուն դեռ կաթ կու տար և զոր կը յիշեցնէր իրեն Բարիզի կաթընկեր տղան: Կը յիշէր անուշութիւնը այն պզտիկ շրթունքներուն՝ որոնք իր մարմնէն և արիւնէն կազմուած էին, որոնք միշտ իրմէ կեանք կը խնդրէին և զորոնք կը սեղմէր կուրծքին վրայ: Ահ, եթէ քովը ըլլար նա, Յովէլը, Աստուծոյ շնորհած տղան, եթէ կարենար համբուրել միւսները, գէթ շաբաթը անգամ մը, կը հաւատար թէ այդ պզտիկները պիտի պաշտպանէին զինքը հաճոյից փորձութեան դէմ, զլսէ հանող նորութեան դէմ, օրինակի դէմ.....: Շատ անգամ, առաջին խոճի խայթերուն, զաղտնի, կանչեր էր. «Չաւակներս, ազատեցէք զիս»: Բայց անոնք շատ հեռու էին: Ու տղան՝ զոր կը սնուցանէր և որ իրենը չէր, պաշտպանողական այդ կարողութիւնը չունէր: Ու վտանգը պաշարեր էր ամէն կողմէն Պրէզայնի այդ խեղճ կինը՝ որ պատրաստուած չէր այդչափ թըշնամիներու դէմ:

.

Այդ ատենները, անձանօթ հիւանդութեամբ, գրեթէ յանկարծակի, մեռաւ կաթընկեր տղան: Տոնասիէն լացաւ, վշտացաւ ու սարսափեցաւ. վիճակը պիտի փոխուէր: Յոգնած կը զգար ինքզինքը, ու կաթը գրեթէ ցամբեր էր: Անցաւ քանի մը օրեր: Դեռ տէրերուն մօտ կը քնանար, նախ զգուշութեան համար, և ապա, որպէս զի ժամանակ ունենայ կաթը ցամբեցնելու...: Տիկինը իրիկուն մը զինքը կանչեց: Ազնուութեամբ խօսեցաւ: Նէ՛ որուն մայրական սիրտը վշտի մէջ էր, արգահատանքի խօսքեր ուղղեց այն միւս կնկան՝ որ սնուցեր էր աներեւոյթ եղած տղան, և որ գրեթէ ընկեր եղած էր իր մայրութեան: «Ստնտու, - ըսաւ նէ, տըժգոյն շէկ, բոլորովին սև հագուած, - ըստընտու, կ'ուզես մեր քովը մնալ, այնպէս չէ՞: Այս կերպով երախտագիտութեան պարտք մը հատուցած կ'ըլլամ քեզի՝ որ միշտ աղէկ խնամեցիր զինքը: Դարձեալ, հոն, Պրէդայնի մէջ, մեզի հանդիպած զըժբաղդութենէն վերջ, ո՛վ գիտէ ինչ պիտի ըսեն...: Բաց աստի, խեղճ կնիկ, կարծեմ պիտի չփափարքիս նորէն թշուառութեան մէջ իյնալ: Եթէ կ'ուզես երկրորդ սենեկապանուհի ըլլալ իմ քովս, կը պահեմ զքեզ: Միայն, մեր յարկաբաժնին մէջ

սենեակ չեմ կրնար տալ քեզի...»: Մանկամարդ տիկինը անկեղծօրէն կը հաւատարթէ զթութեան գործ մը կը կատարէ: Լաւ գործ մ'ընել կը կարծէր: Իր աշխարհային կարեկցութիւնը՝ թշուառութիւնը ազնաներու չարագոյնը կը նկատէր: Սրբուհի մը պէտք էր եղած ըլլար նէ ուրիշ կերպ մտածելու համար: Դարձեալ, գրեթէ կ'անգիտանար նէ թէ, հոն, վերը՝ ժամը երեկոյեան տասէն վերջ, ինչ կ'ընէին ծառայները: Ինչպէս ուրիշներ, ինքն ալ այդ բանով շատ չէր հետաքրքրուեր: Բաց աստի, շատ ստոյգ էր որ Մոնտոյ փողոցին զեղեցիկ յարկաբաժնին մէջ, տէրերու քով ծառայներն ալ բնակեցնելու տեղ կը պակսէր: Այդ բանին պատճառներն էին սովորութիւնը, ճարտարապետը, տան տէրը, դրացիները՝ որոնք նոյնպէս շինած էին, հողերու զինը, եկամուտները՝ որոնք չէին բաւեր պալատ շինելու, արգելքները տըժբիտութեան, անվստահութեան և ատելութեան, յարաբերութեանց անպահովութիւնը, տէրերու և ծառայներու մէջ եղած յարաբերութեանց անհաստատութիւնը, ազնտալի գաղափարը՝ թէ իւրաքանչիւր ոք իր անձին համար միայն պատասխանատու է, երիտասարդութիւնը այդ քսանուհինգ տարեկան տիկնոջ՝ որ ժամանակ

չունէր այդ բաներու վրայ մտածելու, և որուն ատոնց նկատմամբ բան մը չէր ըսած իր մայրը..... Ու Տոնասիէն կորսուած էր:

Տոնասիէն ճանչցաւ վեցերորդ յարկին ապականեալ նրբանցքը, միջնորմներով բաժնուած մանսարդները, ծիծաղները, կասկածելի խօսակցութիւնները, հետապընդումները, զիշեր ժամանակ, երբ մարդիկ թէատրոյէն կամ սրճարանէն կը դառնային, դրան հարուածները, ժողովակները, կազմուող կուսակցութիւնները, նախանձները, կանխաւ որոշուած նշանի մը՝ կէսբացուող դռները, կոչը ելեքդրական զանգակներու՝ որ տասը մարդու յիշոցները ըսել կու տար ու կին մը վար կը կանչէր՝ ձեղունի տակ ընդունելութիւնները՝ որոնք կը սկսէին, ինչպէս վարիները, բաց ի ճոխութենէն, ու կը լմնային շուայտութեամբ:

Ուրիշ մը թերեւ կրնար ազատիլ, բայց Տոնասիէն ո՛չ:

Սիրուհին եղաւ ծառայի մը, շատ գեղեցիկ մարդ, ծանօթ ունեցած յաջողութիւններովը, խրոխտ՝ նշանազգեստովը, խօսող իր տէրերուն վրայ համարձակութեամբ և քսանընթ տարեկան մարդու մը ունեցած տեղեկութեանց ճոխութեամբ, որ

արդէն տասնուհինգ տարի ծառայութիւնները էր Բարիզու շատ մը տուներու մէջ: Շատ զոհ մնաց նա տարած յաղթանակէն: Այդ ժամանակները Տոնասիէն կ'ընդունէր աղաչական նամակները՝ որոնց չէր պատասխաներ, այն նամակները՝ որոնցմով Լուան կ'իմացնէր իրեն կահկարասեաց ծախուելու ժամանակին մօտենալը...: Չհաւատաց անոնց: Սիրահարն ըսաւ իրեն.

«Չքեզ երկիր դարձնելու համար է կամ քեզմէ դրամ քաշելու»: Նէ չըրկեց իր դրամը, չգնաց Ռոզ Կրիյոնի ագարակիկը ազատելու համար: Իսկ վերջին երկու նամակները իրեն չտուին, ու ապա կըրցան ըսել իրեն. «Կը տեսնես որ զքեզ կը մոռնան, ի՛նչ սուտեր էին Պրէդայնի տունէդ եկածները: Եւ ոչ կը գրեն քեզի»:

Տարօրինակ բան. նոյն ժամանակները ուզեց իր գաւառի գլխադիրը մէկդի նետել: Հիմա որ այլ ևս ստնտու չէր, շատ անգամ դուրս չէր ելլեր, ու տան շքեղութեան մաս չէր կազմեր, այնչափ կարևոր չէր: Ուստի վերցուց բարակ կտաւէ երկու երիզները՝ որոնք ուրրծուն, նկարէն և Բլէօքի նորաձևութեան համաձայն յօրինուած էին. ծալեց կտաւը — երեք գլխադիր ընդ ամէնը, — և իր բազմածալ հաստ կտաւէ զգեստին հետ դրաւ արկղին

մէջ. այլ ևս չգործածեց զանոնք: Գլխարկներ ունեցաւ. ուրոց մազերը և գլխուն վրայ բարձրացուց. բազմութեան նմանեցաւ: Այդ նոր տարազը փոխեց զՏոնասիէն: Զննող աչք մը պէտք էր ճանչնալու համար Պրէզայնը այն պզտիկ, արթուն, վայելուչ, փայլուն աչքերով սենեկապանուհիին մէջ՝ որ այնչափ ջղայնօրէն կը ծիծաղէր և այնչափ տխուր կը ժպտէր:

Ամառն անցաւ: Ռոզ Կրիյոն երեսի վրայ մնաց ու ինքը բան մը չլսեց...: Միշտ իր զաւակներուն վրայ կը մտածէր ու անոնց վրայօք տեղեկութիւններ ունենալ կ'ուզէր...: Խիղճն ալ կ'արթննար երբեմն: Պզտիկութեան ժամանակ բարեպաշտ եղած էր, հաւատք ունէր ու կը զգար թէ ըրածը գէշ է:

Միայն այդ մասին նկատմամբ ըրած խորհրդածութիւնները ոչ երկայն էին և ոչ յաճախ: Հոն, իր աղքատ երկրին մէջ, զգուշանալու և ինքզինքը ամփոփելու համար, պիտի ունենար կրօնական հանդէսները՝ որոնց հետ զոյգ կ'ընթանան ջերմեռանդական գործերը. ձայնաւոր պատարագ, Բլէօքի ժողովրդապետին քարոզը՝ ձառեր, մկրտութիւններ, թաղմանական զանգակներ, հրեշտակ տեառնի զանգակները, օղբ բոլոր՝ որ երեք անգամ օրուան

մէջ կ'աղօթէ. պիտի ունենար ժողովրդապետութեան պառաւ կիներու օրինակը, որոնք երբեմն այցելութեան կու գային ազարակիկին, ու, թէպէտ առականերով կը խօսէին և կը բարբանջէին, սակայն մեկնելէն վերջ լաւ ապրելու փափաք մը կը թողուն: Բարիզի մէջ չկային ասոնք... Թիւ պատարագ մը, երբ տիկնոջ միտքը խնար, ժամ որոշէր ու կարենար ստուգել...:

Եկաւ սեպտեմբեր ամիսը: Բարիզի շրջակայքը զդեակի մը մէջ էր Տոնասիէն, ու կեանքը չէր փոխած, սակայն լուր չընդունելու մտատանջութիւնը զինքը կը տանջէր. ու հոմանոյն հրամանը ոտքի տակ առաւ: Գրեց առ «Օրիորդ Նոյեմի Լուան, ազարակիկ Ռոզ Կրիյոնի, ի Բլէօք, Պրէզայն»: ու կը հարցնէր իւրաքանչիւրին որպիսութիւնը...: Անցան ութ օրեր. պատասխան չեկաւ: Խորհեցաւ թէ Լուան իր վիճակը լսած պիտի ըլլայ. բամբասեց իր էրիկը որ արգիլեր է Նոյեմիի պատասխանելը: Այդ կէտը ստուգելու համար, գրեց այն աղջկան՝ որուն ինքն իսկ յանձներ էր տանը և զաւակներուն ինամքը. հարցուց Աննէդ Տոմէրքի. «Ինչո՞ւ համար կը լռեն»: Այս անգամ պատասխան չընդունեցաւ շուտով և բիրտ. «Ուրեմն չէ՞ս

գիտեր թէ ամէն բան ծախուեցաւ: Այլ
ևս տուն չունիս: Մարդդ մեկնեցաւ, վան-
տէի ճամբան բռնեց. իրեն հետ տարաւ
տղաքը»: Մեկնած: Տարած: Ո՞ւր էին ա-
նոնք: Ոչ ոք կրցաւ ըսել, ոչ քաղաքա-
պետը, ոչ ժողովրդապետը, ոչ Հուրդիէ
քահանայն՝ որ Լուսննէ նամակ չէր ըն-
դունած:

Այն ատեն յուսահատութիւնը տիրեց Տո-
նասիէնի վրայ: Չափէ դուրս կարօտի և
ուժգին ցաւ մ'ունեցաւ: Բաժնուեցաւ իր
սիրահարէն՝ զոր կ'ամբաստանէր, առանց
զիտնալու, բայց միանգամայն առանց խա-
բուած ըլլալու, թէ Լուսննի վերջին նա-
մակները ծածկեր էր իրմէ: Ուտելէն դա-
դրեցաւ, ամբողջ շաբաթ մը լացաւ, միշտ
կրկնելով. «Նոյեմի, Լուսիէն, Յովէլ»:
Ներողամիտ կ'ըլլային իրեն, վասն զի ճար-
պիկ, աշխոյժ էր ծառայութեան մէջ, ու
մեռնող պատիկին ստնտուն եղած էր: Սա-
կայն առողջութիւնը շուտով փնասուեցաւ,
ու նոյեմբեր ամսոյ մէջ, կէսօրը մէ վերջ,
աճապարանօք հիւանդանոց փոխադրուե-
ցաւ: Բժիշկը թաղանթային ջերմ անունը
տուեր էր հիւանդութեանը: Երեք օր վերջ
մանկամարդ տիկինը՝ որուն քով ծառայեր
էր նէ, մարդ զրկեց ինչպէս ըլլալը հար-
ցրնելու, ու ճաշէն առաջ հաւաքուող քանի

մը բարեկամ տիկիններու ըսաւ. «Կը յի-
շէք այն պատիկ կինը՝ Պրէդոնուհին, որ
իմ քովս էր, նէ շատ հիւանդ է. սակէց
մեկնելուն երկրորդ օրը քառասունը մէկ
աստիճան բարձրացեր է ջերմութիւնը...:
Շատ ազնիւ էր, այնպէս չէ՞: Շատ խե-
լացի ու շատ լաւ մայր. իր զաւակները
չափէ դուրս սիրելուն համար է որ կը
մեռնի...: Գինեմոլ էրիկ մը, հաւանակա-
նարար, որ զանոնք առեր հեռուն տարեր
է, ու նամակ չի գրեր, տեղեկութիւն չի
տար...: Տխուր բան է, այնպէս չէ՞:

Իրաւցնէ Տոնասիէն քիչ մնաց կը մեռ-
նէր: Շատ դանդաղօրէն բժշկուեցաւ: Երբ
հիւանդանոցէն ելաւ այնչափ տկար էր՝
որ չկրցաւ անմիջապէս ծառայութեան մըտ-
նել. այնչափ աղքատ՝ որ հազիւ քանի
մը շաբաթ ապրելու բան մ'ունէր. այն-
չափ փոխուած, ֆիզիքապէս, որ ամբը-
ցաւ դառնալ Մոնսոյ փողոցը՝ ուր, ան-
շուշտ, երկրորդ սենեկապանուհւոյ տեղն
ազատ չէր, սակայն կրնար հոն կերպով
մը օգնութիւն գտնել, կրնային յանձնա-
րարել զինքը պարկեշտ աղջիկ մը փրնտ-
ող բարեկամ տիկնոջ մը: Չէր ուզեր,
այն տանը մէջ, հանդիպիլ մարդուն՝ զոր
կ'ատէր հիմա. չէր ուզեր երևնալ ոչ ա-
նոր և ոչ ուրիշներուն այնպէս մագեր

գրեթէ թափած, այտերը խոռոչացած, ու աչքերովը՝ որոնք քիչ մը անհաստատ եղեր էին և գորոնք, տկարութեան պատճառաւ, չէր կրնար բանի մը սեւեռել առանց պատիկցնելու և ակնակապիճին մէջ ամփոփելու:

Կահաւորեալ սենեակի մը մէջ բնակեցաւ, ու չէր գիտեր թէ ինչ պիտի ընէ առանց գործի, ինչպէս շատ մարդիկ հիւանդանոցէ մը ելլելուն կամ տունէ մը վճարուած ըլլալուն երկրորդ օրը: Մըտածեց Պրէդայն դառնալ, սակայն Բլէօքի մէջ ինչպէս պիտի հարեր ապրուստը: Այնպիսի աղքատ երկրի մը մէջ դրամ շահելու ինչ միջոց կար, մանաւանդ որ Լուսանի մեկնելէն վերջ գէշ աչքով պիտի նայէին իրեն...: Ձինըը պիտի տանջէին, այո՛, և դառն կերպով...: Արդէն այնչափ կը կրէր, ու, Պրէդայնի զաւակի իր խոր մաղձոտութիւնը ճշմարիտ վիշտ մ'եղած էր իրեն: Իր ազգականներուն՝ Իֆինիաքի ձկնորսներ, հետ հաշտուելու համար ըրած մէկ փորձը պարապ ելաւ, երբ խոստովանեցաւ թէ ոչ դրամ պիտի բերէ հետը և ոչ ալ արուեստ մը: Ու թըշուառութիւնը դարձեալ մօտենալ սկսաւ: Տոնասիէն գեռ աղէկ չզօրացած, քովը մնացած վերջին քսան ֆրանքն յանձնեց

ծառայից գործակալութեան. նոր տուն մը մտաւ ծառայութեան, տիկնոջ մը քով որ ամուսնացնելու երկու աղջիկ ունէր: Հոն չկրցաւ մնալ, վասն զի ամէն իրիկուն արթուն պէտք էր մնալ: Դարձաւ նորէն կահաւորեալ սենեակը, յուսահատեցաւ բոլորովին, ու քիչ վերջ գէշ ընթացքը:

Հաճոյ ըլլալու և փայլելու ետեւէ չէր այլ ևս. կը վախնար թէ անօթութենէն կը մեռնի: Այն ատեն, առանց հրապուրանքի, առանց շատ դիմադրութեան, ինչպէս առաջին անգամ, աչքերը գոց, ամօթահար ու անվեհեր, իբր գետի մը մէջ նետէր ինքզինը, սկսաւ ապրիլ ուրիշ մարդու մը հետ, հարուստ, բիրտ ու զինեմով կառապան մը՝ որ ծառայութենէ քաշուած ըլլալով, կ'ուզէր վաճառականութեամբ ըզբաղիլ: Գնեց սրճարան մը ու Տոնասիէնի յանձնեց գործը յաջողցնելը:

Վեց տարիէ ի վեր կ'ապրէին այսպէս ամուսնօրէն, Լըվալուայի թաղին մէջ իբրև այր և կին նկատուած էին: Տանը և խոհանոցի հոգը Տոնասիէնի վրան էր, նէ կը ծառայէր յաճախորդներուն, առաւօտը՝ ժամ մը դուրս կ'ելլէր պէտք եղած բաները գնելու. նէ կը բռնէր հաշիւները, ազատ վայրկեաններուն կը կարկանէր ճերմակեղէնները: Սրճարանը յաջողութեամբ առաջ

կ'երթար շնորհիւ Տոնասիէնի աշխուժութեան, կարգապահութեան, տեսակ մը հեղինակութեան՝ զոր գիտէր բնական կերպով իր շուրջը տարածել, միշտ քաղաքավարութեամբ խօսելու սովորութեան՝ որով իրեն կը քաշէր թաղին յաճախորդները: Խսկ այդ Պաստիէն Լարէյը՝ որուն հետ կ'ապրէր, բնաւ չէր օգնի իրեն: Ամբողջ օրը դուրսն էր, պատճառանօք սրճարանին և զինետան նոր պաշարներ գնելու, և միանգամայն մեքենավարի պաշտօն մը փնտռելու, որուն, եթէ հանդիպէր, շատ պիտի ցաւէր: Լաւագոյնը կար, նա իր հանգիստը ունէր. շատ անգամ զինով կը դառնար տուն: Տոնասիէն զինքը կը կառավարէր, վասն զի աւելի խելացի էր, սակայն նա, տեղիք տալէն առաջ, կը ծեծէր զՏոնասիէն, վասն զի աւելի ուժով էր: Մէկմէկէ չէին խարուեր: Սակայն չէին գիտեր ինչպէս հեռանալ մէկմէկէ և ապա ինչպէս ապրիլ: Մայրերը և կիները իրենց շոյալած բոլոր այն խնամքներուն, բոլոր այն նեղութեանց, բոլոր այն համբերութեանց փոխարէնը, իրրև ջերմ երախտագիտութիւն մը, կը գտնեն իրենց զաւակաց և էրկան սիրոյն մէջ, Տոնասիէն այդ ամէնը ի գործ կը դնէր առանց ճանչնալու փոխադարձ շնորհակալութեան

մը անուշութիւնը, առանց նպագայի երազի մը, առանց խաղաղութեան՝ զոր երբէք չկրցաւ հաստատել իր սրտին մէջ:

Փորձեր էր խաղաղութիւն ձեռք բերել, կամ գէթ լուծիւն և պարապուծիւն հոգւոյն մէջ: Զանազան էր վնասել կրօնական յիշատակները և խղճի խայթերը՝ որոնք միշտ կ'արթննային, թէպէտ երթալով տրկար, նման գետնի հաւասար կտրուած բունի մը ծիլերուն: Ու գրեթէ յաղթութիւնը ձեռք բերեր էր: Անցելոյն վրդովեցուցիչ պատկերը ջնջելու միջոցները կը գտնէր օրուան մէջ շարունակ զբաղելու և զուարճանալու, շարժման և ազմուկի մէջ: Սակայն երբեմն մայրական սիրոյ անդիմադրելի պէտքը կը բռնանար վրան, կը խորտակէր զինքը, ու կը տկարացնէր ընդդէմ յարձակման լաւ զգացմանց, ընդդէմ յիշատակի իրերու և մարդիկներու՝ զորս կը կարծէր թէ մոռցեր է: Այն ատեն կ'աշխատէր զբաղելով մտքէն հեռացնել զանոնք. կը խօսէր յաճախորդներուն հետ, անոնց հետ թուղթ կը խաղար, կամ, զբացի կնոջ մը յանձնելով սրճարանը, ինքը դուրս կ'ելլէր ու մինակ կը քալէր Բարիզի փողոցներու մէջ, բազմութեան մէջ: Այդպիսի փոթորիկներու դէմ կուռուլու համար, սրտին մէջ ծածուկ կը պատ-

ճառարանէր, թէ ինքը հիմա բացարձակ անկարելիութեան մէջն էր երես է ձգած պարտքերէն մէկն անգամ կատարելու, գիտնալու թէ իր զաւակները և ամուսինը կ'ապրէին դեռ արդեօք: Հայր և որդիք չէին ընկճուած թափառական թշուառութենէն՝ որ աւելի դառն է քան միւսը: Ամբողջ եօթը տարիներ առանց լուր մ'ունենալու, եօթը տարիներ...:

Ու ահա, յանկարծ, կը լսէր թէ Յովէլ մը, իր պզտիկին տարիքով պզտիկ մը՝ որ Պրէդայնէն եկեր էր ու Գրէօզի մէջ տեսնուեր...: Չէր կրնար ստուգել թէ իր զաւակն էր նա: Բայց այնչափն ալ կը բաւէր խաղաղութիւնը վրդովելու համար: Լքեալներուն յիշատակը նորէն կ'արթըննար այն մտքին մէջ, որ կըցեր էր կիսով չափ ջնջել զայն: Տուն կը դառնար Յովելի անունը բերանը: Կասկածը, անհանգստութիւնը, ամբաստանութիւնները՝ որոնց պատասխան չէր գտներ տալու Տոնասիէն, կը վերադառնային: «Ոչ ինչ բանով, կը մտածէր Տոնասիէն արագ արագ քալելով մշուշին մէջէն, ոչինչ բանով կը տանջեմ ինքզինքս...: Միթէ Պրէդայնի մէջ իմ զաւակս միայն այդ անունը կը կրէր...: Ու, որովհետեւ որմնադիրը կաղամախիներով շրջապատուած

պարտէզին մէջ երկու մանչ և մէկ աղջիկ տեսեր էր, անոնք չեն, կ'ըսէր...: Ո՛չ, անոնք չեն կրնար իմիններս ըլլալ: Դարձեալ, անոնց հայրը, ինչպէս կը ճանչընայի զինքը, մեռած պիտի ըլլայ իմ անոր պատճառով վշտէս...: Էրիկս մեռած պիտի ըլլայ»...:

Հայթհայթիչները՝ որոնց դիմացէն անցաւ, տեսան էնոր երազոտ աչքերը. նէ կանգ չառաւ ու չխօսեցաւ: «Ապահովապէս բան մ'ունի տիկին Տոնասիէն» ըսին հացագործ կինը, բանջարավաճառ կինը, ծաղարար կինը՝ իրացնէ տիկին մը սա՛ որ աղջիկ մ'ունէր՝ որուն կը նայէր միշտ Տոնասիէն անձանթ կեանքի վրայ արգասատող աչքերուն համար...: Սակայն ո՞վ կրնար գուշակել այլայլութեանը պատճառը: Ոչ ոք գուշակեց:

Երբ պիտի դառնար այն որմնադիրը: Հազիւ չորս ամիսէն: Նա տուած էր ճշմարտութեան շատ մօտ մանրամասնութիւններ, և ուրիշ տեղեկութիւններ, որոնք տարակուսել կու տային...:

Տոնասիէն սովորականէն աւելի տունէն դուրս մնաց:

Երբ տուն դարձաւ, սրճարանին կէսը լեցուն էր: Պաստիէն Լարէյ նստեր էր ապակեայ փեղկով պաշտպանուած բնմին

վրայ՝ ուր կը նստէր Տոնասիէն կէսօրէն վերջ: Կա, հակառակ իր սովորութեան, սիրոյ ժպիտ մ'ունեցաւ, և ցած ձայնով ու աչքի քթիթովն՝ որուն համար թաղին մէջ կ'ըսէին «լաւ ընտանիք մըն է», կանչեց ու հարցուց.

— Քիչ եկաւ դուրս մնալդ...: Յաճախորդներ ունեցանք, ինչպէս կը տեսնես. քու տեղդ ես ծառայեցի անոնց...: Գէթ այդ շրջագայութենէդ վերջ լաւ կը զգաս ինքզինքդ...: Ո՛չ...: Դեռ բարկացե՞ր ես ինձի դէմ...: Կ'ուզե՞ս այս իրիկուն թէատրոյ երթանք...:

Մարմարիոնի վրայ ձգուած տաշ մը շաչիւնը ընդմիջեց այդ ճառախօսութեան սկզբնաւորութիւնը: Պասղիէն Լարէյ, իբր թէ հրաման մը տար, բարձր ձայնով ըսաւ.

— Տե՛ս թիւ 15ը:

Ու գնաց ընդունելու գաւաթ մը զարե-
ջրոյ գինը:

Մանկամարդ կիներ տախտակամածին երկու աստիճաններէն վեր ելաւ: Չինքը ճանչցող յաճախորդները ուշադրութիւննին էնոր վրայ դարձուցին, իսկ միւսները՝ ոչ այնչափ: Արևը դանդաղօրէն մտաւ մշուշին մէջ: Դրան դիմաց ձիերը կը սահէին ինչպէս ձեան ժամանակ: Գոլորշին՝ զոր

հովը դէպ ի վար կը մղէր, ջրախառն յորձանքներով կ'իջնէր մինչև ապակիներուն հաւասար, ու զայն կը դիտէր Տոնասիէն երբ զուսը վեր կը վերցնէր հաշուի տարակին վրայէն:

Ինքիւրեն կը խորհրդածէր. «Այդ չէր որ պէտք էի ըսել անոր, Գրէօզի այդ որմնաղբին՝ որ այս առաւօտ հոս եկաւ: Աւելի հարցմունքներ պէտք էի ընել անոր...: Հիմա ո՞ր կրնամ գտնել զինքը»: Սիրտը տակնուվրայ եղեր էր ու կը տանջէր զինքը: Ինչո՞ւ չէր պնդած որ ըսեր Յովելի բնակած գիւղին կամ մօտաւոր գիւղի մը անունը: Այն ատեն կը զրէր տղայոց: Չարմացումը, յուզմունքը, յուսախարութիւնը արգելք եղեր էին իրեն պէտք եղածը ընելու...: Բայց ո՞չ...: Ինքը կրնա՞ր գրել զաւակներուն: Ի՞նչ պիտի ըսեր անոնց: Ի՞նչպէս արդարացնել ինքզինքը զիրենք լքած ըլլալուն համար: Ու եթէ կ'ապրէին, եթէ հոն էին Նոյեմի և Յովէլ, պիտի չունենային փորձութիւնը, կամ հրաման մը, խստութեամբ պատասխանելու իրեն, իբրև անարժան մօր մը...: Ո՛հ, ոչ, նամակ պիտի չգրէր: Լաւ խորհրդաձեւով, այդ այդպէս պիտի ըլլար...: Սակայն պէտք էր սպասել... ամիսներ...: Ու սպա, այդպէս սպասելով շատ մը

տանջուեիլէն վերջ, ինչ պիտի լսէք: Թե-
րևս ոչինչ...: Այդ մարդը խարերայ մը
չէ՞ր արդեօք, չար գուարճախօս մը՝ զոր
ղրկեր էր իրեն ամուսնացած ըլլալը գիտ-
ցող մէկը և կ'ուզէր իմանալ իր կեանքին
գաղտնիքը...: Սակայն, միամիտ մէկը կը
թուէր նա...: Երբէք չխնդաց...: Նոյն
խակ լաւ մարդ մը կը տեսնուէր, բաց ի...:

Չարաչար յոգնած կը խորհէր. «կ'ու-
զէի որ ստոյգ ըլլար, եթէ ցմիշտ անոնց-
մէ գրկուիմ ալ, կ'ուզէի զիտնալ թէ կ'ապ-
րին, գեղեցիկ են, և ո՛ւր են...»:

Ժ

Թ Ա Տ Ր Ո Ն Ը

Իրիկունը, ճաշէն վերջ՝ զոր ըրին ներ-
քին խանութին մէջ, նէ հագուեցաւ սգուե-
ցաւ, թէպէտ դէմքը յոգնած, բայց գեղե-
ցիկ էր իր կարմիր և սև փետուրներով
զարդարուն գլխարկովը ու վզին չորս կող-
մը դրած մոխրագոյն մուշտակովը. աղէկ
կը քալէր. ձեռնոցները կը ծածկէին աշ-
խատութենէ արատաւորուած և վիրաւո-
րուած պզտիկ ձեռքերը: Մարդը արագօ-
րէն կը տանէր զինքը: Գրացի կիները՝
որոնց աչքէն չէր փախչեր թաղին մէջ
պատահած ո՛ր և է դէպք, ինչպէս կ'ըլլայ
գաւառներու մէջ, ըսին. «Գրաւ կը դնեմ
որ նորէն թատրոն կ'երթան: Աղէկ կը
վաստկին: Այդ դրամը ծախսել տուողը
նէ է. միշտ գուարճանալ կ'ուզէ»:

Պաստիէն Լարէյ Տոնասիէնի քովէն կը
քալէր, փողպատին վրայ զարկած կեղծ
անդամանդէ գնդասեղ մը, կուրծքին վը-
րայ զգեստը ուռած, դէմքը՝ յաղթական և
խրոխտ: Առաւօտեան գործած ձախորդ
բրտութիւնները մոռցնել տալ կը ջանար:

Լաւ հասկցիր էր որ Տոնասիէն լըջօրէն ըսեր էր թէ զինքը պիտի թողու հեռանայ առանց իսկ բացատրութիւն մը տալու պէտքն ունենալու...: Ճեպընթացը անին, ու շուտով պուլվարներու վրայ ելան: Ժամը իննիս մօտ էր: Երբ մտան լուսաւորուած սրահը, խաղը սկսեր էր: Կը ծիծաղէին: Մի և նոյն խօսքերը, միև նոյն տրտայայտութիւններ առաջ բերեր էին ամփիթատրոնի հանդիսականաց ղէմքին վրայ՝ որոնք ստիպուեցան ոտք ելլելու որպէս զի Տոնասիէն և իր հոմանին կարենան անցնիլ ու, մէջ տեղը, առաջին կարգին վրայ, գրաւել իրենց տեղերը: Նա արդէն յարմարեր էր ուրիշներուն: Նէ ալ կը փափաքէր յարմարիլ մտքէն փարատելու համար առաւօտունէ ի վեր զինքը տանջող մտածմունքը: Նէ կը սիրէր թատրոնը. իրեն ընդունած վարձքէն շատ դրամ ծախսեր էր, ծառայութեան մէջ գտնուած ժամանակը, «կատակերգութեանց ժամանակ ծիծաղելու համար» ինչպէս կ'ըսէր: Ու այն համարձակ կերպը՝ որով նախ ինքն անցաւ, գլուխը բարձր, շրթունքները կիսաբաց «ներողութիւն» ըսելով, այն ժեստը՝ որով զգեստը վեր վերցուց ձախ կողմէն, նստեցաւ, և, առանց դերասաններու ուշ զննելու, ղիտակով սրահը

սկսաւ ղիտել, նշան էին շատ անգամ հոն յաճախելուն:

Անմիջապէս յետոյ կարմիր թաւիշով ծածկուած յենարանին կոթնեցաւ, ուշադրութիւնը դարձուց վարը՝ տեսարանին վրայ, ուսկից կը բարձրանային ծիծաղ շարժող խօսքերը: Սակայն ականջին հասնող բառերը կարծես թէ անիմաստ էին, տարտամ հնչիւններ՝ որոնք վրան ազդեցութիւն չէին ըներ. ընդհակառակն կային ուրիշ բառեր՝ զորոնք ոչ ոք կ'արտասանէր, ոչ ոք զիտէր և զորոնք ինքը միայն կը լսէր սրտին խորը ալիքներու պէս մը՝ ուրնչող. «Նոյեմի, Լուսիէն, Յովէլ»: Նէ չէր կրնար չլսել այդ բառերը, բառեր՝ որոնց մէջ կը տեսնէր իր կենաց ամբողջ տռակը, ինչպէս պիտի չկարենար ձեռքովը արգիլել աղբիւրի մը ջուրին ցայտելը: Թատրոնը զինքը իրմէ չէր ազատեր: Դիտեց երաժիշտները, օթեակները, արդու զարդերը...: Սակայն սրտին խոր վրդովը չէր հանդարտեր: Ընդհակառակն կը զգար որ իր վիշտը կը մեծնայ այդ շքեղութեան, և այդ բազմութեան կազմած վշտին հետ հակադրութեան: Ա'լ չկրցաւ համբերել ու դարձաւ դէպ ի իր հոմանին. կ'ուզէր ըսել. «Ա'ռ տար զիս»: Բայց շրթունքները դեռ չջարժած, Պասդիէն Լարէյի միւս քովը

տեսաւ ամփիթատրոնի նստարանի մը նըստած կին մը՝ աղքատ դասակարգէ, իրեն պէս երիտասարդ, թարմ այտերով, որ եկեր էր իր զաւկին հետ, տղեկիկ մը հազիւ երկու տարու, և զոր կը սեղմէր կուրծքին վրայ: Շէկ գլուխը մօրը ուսին վրայ կը քնանար: Կանոնաւոր շնչառութիւն մը կը շարժէր պզտիկ մարմինը՝ որ, երբեմն, երազի մէջ, կը ցնցուէր, ապա դարձեալ կը քնանար:

Որովհետեւ կինը վանդակապատին մօտն էր, և բոլոր ուշադրութիւնը խաղցուած կտորին վրայ սեւոած կը թուէր, Տոնասիէն ինքիւրեն խորհրդածեց. «Վայ եթէ թողու ձեռքէն տղան, եթէ միայն թոյլցնէ թեքը, պզտիկը սրահին մէջ պիտի խնայ ու ջախջախուի: Որչափ գեղեցիկ է, այդ անմեղը»: Երկայն դիտեց զայն, և այնչափ երկայն որ վերջապէս մայրը անդրադարձաւ: Երկու կիները հասկցան թէ մայր էին երկուքն ալ: Տոնասիէն տխուր ժպիտ մը միայն ունեցաւ, սակայն մտածեց ալ միանգամայն որ եթէ այդ պզտիկը ունենայ իր ծոնկերուն վրայ, պիտի զգայ նաև սրտի զովութիւն մը: Չհամարձակեցաւ խոստովանիլ զայն: Միւսը նորէն ընկղմեցաւ, աչքերը սեւոած վարը, տախտակամածին վրայ, խաղցուած տեսարանին վրայ: Իսկ

Տոնասիէն կէս մը դէպ ի տղան դարձաւ. կը զգար որ գոյնը կը նետէր, կարծես թէ մեռնելու վրայ էր: Թատրոնը, խօսքերը, ծիծաղները, որչափ հեռու էին իրմէ: Մարդը՝ որ ներկայ էր այդ կատակերգութեան և որ բնաւ չէր անդրադառնար թէ ինչ կ'անցնի կը դառնայ իր մօտը, որչափ օտար կը թուէր իրեն և էր իրացնէ: Նէ միայն ամուսնական կեանքին վերջին պատկերները կը տեսնէր, պատկերներ՝ զորոնք տարիներէ ի վեր ջանացեր էր ջնջել մտքէն և որոնք՝ յաղթականք այն իրիկունը, դառնապէս կը տանջէին իր հոգին: Նէ կը տեսնէր քարուտ բլրակին գագաթան վրայ շինուած Ռոզ կրիյոնի տունը, այն բլրան ստորուտը սև ցորենի և վարսակի արտերը, ու անկէց անդին խոպանը և անտառը՝ որոնք կը մրմնջէին հովէն շարժելով. նէ կը տեսնէր սենեակը, անկողինը, օրօրոցները, ախոռին վրայ բացուող դուռը, կը տեսնէր երեք զաւակները՝ որոնք իր շուրջը կ'առնէին երբ արտերէն կը դառնար: «Ախ, սիրուններս, ո՛ւր էք: Ստոյգ է թէ կ'ապրէիք դուք»:

Ամէն բան ծախուեր էր: Այո՛, և ուրիշներ կը մշակէին այն խեղճ արտերը՝ որոնց վրայ Լուան յոգնեցուցեր էր թե-

ւերը: Ա՛լ ամէն բան լմնցեր էր, Տոնա-
սիէն չէր փափաքեր վերսկսիլ երբեմնի
կեանքը: Սակայն, թատրոնի այդ սրահին
մէջ, հոն՝ վերը, ո՛հ, որչափ անմիտ եղեր
էր, որոշ կերպով քան երբէք, հասկցաւ
թէ բաժնուելով իր գաւազներէն, հրաժեշտ
տուեր էր անհուն ուրախութեան մը, տե-
ւական ուրախութեան մը՝ զոր ըմբռնե-
լու համար շատ երիտասարդ էր այն ա-
տենը և շատ թեթև: Հիմա պիտի չկա-
րենար պաշտպանել ինքզինքը երեք գա-
ւազներուն՝ զորս տեսեր էր իր շուրջը,
պզտիկ ձեռքերուն դէմ, թեւերուն, աչքե-
րուն, շրթունքներուն դէմ: «Ո՛հ, պզտիկ-
ներ, պզտիկներ, ի՛նչպէս կրնան մայրերը
լքել զձեզ քանի որ կենդանի են: Ի՛նչ
խենթութիւն էր ըրածս, Բարիզ երթալ
ծառայութեան: Ի՛նչ խենթութիւն, դար-
ձեալ, մնալ հոն երբ ազատ էի դառնա-
լու»: Չունիմ ո՛չ ձեր ձեռքերուն զգուանքը,
ո՛չ ձեր մարմնոյն ծանրութիւնը ծունկե-
րուս վրայ: Կը տանջուիմ»: Կը տանջուէր
նէ այնպէս յայտնի կերպով որ Պասդիէն
լարէյ զուարթ դէմքով դառնալով դէպ ի
նէ, հարցուց.

— Չե՞ս ծիծաղիր, Տոնասիէն:

— Ո՛չ:

— Չե՞ս լսեր, ուրեմն:

— Ո՛չ:

— Տոնասիէ կը վճարեմ որպէս զի այդ
կերպերը ցուցնես: Ի՛նչ կ'ուզես, ի՛նչ
բանի պէտք ունիս:

Քուր նստող կիներ, լսելով այս յանդի-
մանական խօսքերը, Տոնասիէնի կը նա-
յէր, ու դանդաղօրէն, փաղարշանօք, կը
շարժէր իր դիւրաթեք մարմինը գտղան
օրօրելով: Տեսաւ որ Տոնասիէն, կասկա-
ծոտ, վեհերոտ, ձեռնոցաւոր ձեռքերը ի-
րեն կ'երկնցնէ, լսեց.

— Տիկին, եթէ կը հաճիս տուր ինձի
և ես կ'օրօրեմ:

— Հաճո՞յք կը զգաս:

— Չիս կը սփոփէ. ես այլ ևս չու-
նիմ, ես...:

Այնպէս սժգոյն էր որ կիներ հասկցաւ
թէ ճշմարիտ կ'ըսէր, ու կարեկցեցաւ:

— Մարդու ինտալը կը շարժես, Տո-
նասիէն, — ըսաւ հոմանին:

Սակայն կիներ, կամացուկ մը վերցու-
ցեր էր տղան, ու մրմոսացող մարդուն
կոնակէն, ի զուարճութիւն մօտը գտնուող
կանանց, ի գայթակղութիւն մարդկանց՝
որոնք կ'ըսէին. «Լուռ կեցէք, կիները»
կ'երկնցնէր Տոնասիէնին, սակայն քիչ մը
վախնալով: Ու երբ ձեռքէն թողուց տը-
ղուն կապոյտ և ճերմակ զգեստը, այս ան-

գամ ինքը այլ ևս չկրցաւ ոչ մտիկ ընել և ոչ դիտել տեսարանը, և զղջաց: Թէպէտ, բաղաքավարութեան համար, կը ժպտէր միշտ, սակայն աչքերը յաճախ դէպ ի Տոնասիէն կը դառնային: Սա դրեր էր իր ծունկերուն վրայ տղան ու թևերովը զրկեր էր. անշարժ ու մայրական զորովով կը դիտէր զայն՝ որ կը քնանար: Սարսուռ մը՝ ոչ հաճոյքի, ինչպէս կարծեւ էր, այլ վշտի և աւելի սաստիկ խրոչի խայթի, կը յուզէր զինքը, ու ինքը չէր կրնար հանդարտեցնել...:

Դերասանները խաղը լմնցուցեր էին: Վարագոյրը իջեր էր:

— Բաւական է ըրած խենթութիւնդ, — ըսաւ մարդը: — Տուր տղան, ու երթանք:

Նէ պատասխան չտուաւ, պզտիկ տաքուկ մարմինը մինչև շրթունքները բարձրացուց, վայրկեան մը վարանեցաւ, կարծես ամօթ կը զգար և անարժան կը սեպէր ինքզինքը, ապա, արագութեամբ համբուրեց վարդ երեսը՝ որ այդ համբոյրին տակ փոթփոթ եղաւ:

— Շնորհակալ եմ, — ըսաւ տղան մօրը յանձնելով:

Պասդիէն Լարէյի հետ մեկնեցաւ:

Ժամը առաւօտեան մէկն էր երբ մտան Լըվալուայի պզտիկ սենեակն, սրճարանին վրայ: Մարդը՝ յոգնած և տժգոհ, առանց բառ մ'արտասանելու պառկեցաւ: Տոնասիէն դանդաղօրէն հանեց իր զգեստները. դիտմամբ սենեակին մէջ աստին անդին դառնալով ժամանակ կը կորսնցնէր. կը փափաքէր այդ իրիկունը կապերտին վրայ պառկիլ, կամ թիկնաթոռի մը մէջը քնանալ: Երբ իր հոմանոյն քնանալը տեսաւ, ինքն ալ պառկեցաւ, բայց կարելի եղածին չափ անորմէ հեռուն, ու, գիշերը, լացաւ:

Ուրեմն Տոնասիէն զղջացեր էր: Սակայն այդ տագնապէն վերջ ալ մեծ փոփոխութիւն մը տեղի չունեցաւ, նոյն իսկ նուազեցաւ այդ տագնապը, ինչպէս ուրիշ ունեցածները, շաբաթներ անցնելէն վերջ: Ոչ ոք հասկցաւ զադտնիքը: Տոնասիէն աշխատեցաւ կոռիլ երևակայութեանց դէմ ու կը խորհրդածէր թէ զինքը այդչափ այլալորդ լրբերը այլ ևս չի դառնար:

Չմեռն անցաւ: Մարտ ամիսը սկսաւ ցրուել ձմեռուան ամպերը: Տոնասիէն, ամէն առաւօտ, սրճարանի ապակափեղկը բանալու ժամանակ, կը փնտռէր մարդը՝ որ խոստացեր էր դառնալ: Չկար: Հա-

կառակ իր կամաց, յուսախար եղաւ: Կրակ ընելու, սուրճը եռացնելու ժամանակ, կը մտածէր միշտ իր լքեալներուն վրայ: Ամէնէն մեծ տխրութիւնն էր որ չէր կրնար իրմէ ծնած գաւակները աչքին առջև բերել այնպէս, ինչպէս էին հիմա: Անոնք իրեն չէին նայիր. չէին ժպտեր, ձայն չունէին: Ինչպէս զինքը պիտի կանչէին, ինչպէս պիտի տային իր անունը: Ինչ հասակ ունէին ու ինչ զգեստ...:

Այս մտածութիւնները կը տանջէին զինքը մինչև առաջին յաճախորդներուն ներս մտնելը, որոնք զինքը հոգւոյ այդ խեղճ վիճակէն կ'ազատէին:

Մարտ ամիսը դանդաղօրէն առաջ կ'երթար:

Ժ Ա.

ՆԱ. ՈՐ Կ'ԱՆՅՅՆԻ

Բարիզէն հեռուն, ալ աւելի հեռուն Պրէդայնէն, բազմաթիւ բլուրներով և ձորակներով դաշտ մը կար: Հիւսիսային կողմը բարձր սարահարթ մը զրեթէ շեշտակի կ'իջնէր դէպ ի հովիտը և զայն կը գոցէր: Սարահարթին արևելեան և արևմտեան կողմէն բաժնուելով փոքրիկ բարձրութիւններ կը փակէին, կարծես կողովի մը մէջ, այդ դաշտը՝ որ զարնան ժամանակ կանանչ էր և երբ ամառը կ'անցնէր չորցած ոգորի գոյնը կ'առնուր:

Կարելի էր որոշել դաշտին ընդարձակութիւնը ամպերու դանդաղութենէն՝ գորոնք հովը կը բշէր կը տանէր անոր վերեւէն: Երբ հովը չէր փչեր մրրկալից, ամպերը կէսօրէն աներևոյթ կ'ըլլային: Զայն զիտելու վարժած հովիւները երազկոտ աչքեր ունէին: Ասոնք իրենց ոչխարներու և խոզերու հօտերը սարահարթին խոպաններուն մէջէն կ'անցնէին, ուր ոչ խորունկ լճակներ կը փայլէին ցախերու և հաճարներու մէջ: Դաշտին վրայ զբառ

նուող գիւղերը մէկմէկէ հեռուն էին: Երբ
օդը պայծառ ըլլար, կարելի էր զանոնք
որոշել, ոչ զանգակատուններու սուր ծայրե-
րէն, վասն զի եկեղեցիները միայն քառա-
կուսի պատիկ աշտարակներ ունէին, հա-
պա, տանիքներու կարմրագոյն կղմինտրնե-
րէն: Փրանսական հողերու կեդրոն, երկիր՝
այնչափ և այնչափ լեռներու մէջ փա-
կուած, ուր երբէք չէին հասներ, առանց
թևերը ջախջախուելու, ոչ ովկիանոսի
հովը, ոչ բարձրաբերձ լեռներուն հովը,
գաւառ՝ ուր ամառը կ'եփէր ցորենը դեռ
կաթնային, և կը չորցնէր պտուղները յա-
ճախ դեռ կանանչ:

Դաշտէն ոչ հեռուն, ճամբան՝ որ կ'իջ-
նար նախ, ապա կը բարձրանար, ապա
դարձեալ կ'իջնար, ու երկրորդ իջնալուն
կ'անցնէր քանի մը մեթր հեռուէն աղքա-
տիկ տան մը. երկու սենակներ՝ որոնց
տանիքն հին, ճաթրոտած, մէկմէկէ ան-
ջատուած կղմինտրներու տակ, ծածկուած
էր փոշիով և չորցած տերևներով, որոնց
տեսքը կը փոխուէր ըստ եղանակին: Յան-
կապատին մէջ քանի մը պզտիկ արտեր
կաղամբի և ստեպղինի, ջրակոյտ մը, թիչ
մը անդին՝ ջրհոր մը, քանի մը նեղ ա-
ծուներ՝ ուր ցանուած էր միխակ: Այս
պզտիկ կալուածին՝ որ անկեան մը ձեւը

ունէր, չորս կողմը կը պատէր կանանչ,
խիտ մացառ մը, ունէր գետնէն վեց մեթր
բարձր կտրուած քանի մը կաղամախիի
բուններ՝ որոնք վառելու փայտ կը հայթայ-
թէին. այս էր բոլորը: Անկէց անդին մար-
գագետիները, ցորենները, արուոյտները
իրենց լայն գիծերով կը ծածկէին հողը:
Մօտաւոր շէնք չկար, միայն միջին մեծու-
թեամբ ճամբայ մը՝ ցանկապատին ան-
կեան կցուած, կը տանէր այն գիւղն որ կը
զտնուէր աջակողմը, պարտէզներու ծառե-
րուն մէջ, կէս թիւումեթր հեռուն:

Մարտ քսանն էր, օդը ցուրտ էր. հո-
վը կը փչէր մանուշակագոյն սարահար-
թէն, ու, դաշտին վերևէն, կը մղէր ամ-
պերու խիտ կոյտ մը՝ որուն վերջը չէր
գար: Շարաթէ մ'ի վեր, ամպը դէպ ի հա-
րաւ կ'երթար, մերթ ընդ մերթ միայն
ճեղքուածքէ մը ճառագայթներու խուրձ մը
կ'իջնար ու կը լուսաւորէր դաշտին մէկ
անկիւնը, և այն ատեն պայծառ կը տես-
նուէին ամենափոքր մանրամասնութիւն-
ները. հօտ մը, անցնող կառք մը, փոսեր,
զանգակատան մը կամ հողմացոյցի մը ոս-
կեզօժ արագաղղ: Այն ատեն, մարգագե-
տիներու և ծառերու փափուկ գոյնէն կը
հասկցուէր թէ զարունը սկսեր էր և ճիւ-
ղերը պտկեր էին: Ոչ հովը և ոչ երկինք

պիտի չըսէին այդ բանը: Հովը կը փչէր, ու, խեղճ ցանկապատին մէջ, ճամբուն եզերքը, կը ծփծփար ճերմակեղէնը՝ զոր պզտիկ աղջիկ մը կը փոէր: Լուացեր էր զայն ջրակոյտի մը մէջ՝ ուր գտնուած բաղերը, մէկմէկէ դեռ բաժնուած, կը ջանային իրարու մօտենալ ու դարձեալ խուսմը մը կազմել, հոն՝ պարտէզին ծայրը, ճամբուն միւս կողմը, իսկ, հիմա, սայլակի մը վրայ դրած մէկիկ մէկիկ կ'առնուր շապիկներ, թաշկինակներ, տղու վարտիքներ և լաթեր, ու պարզելով փայտէ ունեւլիքներով կը հաստատէր տանը դիմացը կապուած չուանի մը երկայնութեամբ, կաղամբներու գծին ուղղութեամբ մինչեւ մեծ ճամբան: Ուռած շապիկներու թևերը օդը կը ծեծէին, քառակուսի լաթերը փոթ փոթ կ'ըլլային, վէտ վէտ կը գալարուէին ու կը շաչէին: Պզտիկ աղջիկը՝ լուրջ, կը շարունակէր գործը՝ զոր սկսեր էր չուանին ծայրէն՝ տանը մօտ:

Մեծ չէր նէ, բայց աշխոյժ և գեղեցիկ, վայելչակազմ անշուշտ աւելի քան սովորական գիւղացի աղջիկ մը: Այդ վայրկենին մէկը ուշադրութեամբ կը դիտէր զինքը, մէկը՝ զոր նէ չէր տեսներ, գործաւորի զգեստով մարդ մը, հաստ կապաւորոյն ասուիէ և իր անձին անյարմար

տարագ մը, զլուխը մաշած գլխարկ մը, և որ ուսին վրայ կը կրէր, գաւազանի մը ծայրը անցուցած, սպիտակ բաճկոնակի մը մէջ փաթուած խոշոր ծրար մը: Դաշտին խորէն կու գար, հաստ կաշիէ կօշիկները՝ ցելստ: Հովին դէմ կը քալէր: Օդին խստութիւնը կարմրցուցեր էր երեսը, ու աչքերը արցունքով լեցուցեր: Պարտէզէն հարիւր մեթր հեռուէն նշմարեր էր պզտիկ աղջիկը, քայլերը դանդաղեցուցեր ու յուշիկ կը մօտենար, յոգնած մարդու մը նման երբեմն կանգ առնելով շունչ առնելու համար: Քիչ մ'ալ յոգնած էր իրաւցնէ: Կ'ուզէր մանաւանդ լաւ աչքէ անցնել այդ տունը, այդ պարտէզը, հոն գտնուող մարդիկը: Կը ջանար որ շուտով չի տեսնուի ճերմակեղէնը փոող աղջիկէն:

Աղջիկը իրեն գործով միայն զբաղած էր. կ'երթար, կու գար, կը ծոէր, կը շիտկուէր, և այս շարժմունքը արգելք կ'ըլլար ճամբորդին որոշ կերպով տեսնելու դէմքը՝ որ երբեմն կէս կ'երևնար, երբեմն կը ծածկուէր ճերմակեղէնի մը կամ թևերուն ետևը: Կարճ շրջագզեստին տակէն կը տեսնուէին զոյգ մը սանդալ, և, նուրբ սրունքներուն վրայ գուլպաններ՝ որոնց գոյնը կարմիր պէտք էր եղած ըլլար, սակայն, հիմա, թառամեալ վարդի գոյն մ'ա-

ուեր էին և կարկատուն էին: Շրջագգեստը և լանջապինդը սև էին, ու, տղան դիմացը ունէր կապոյտ բամպակէ գոգնոց մը՝ զոր կապեր էր լուացքը ընելու համար և զոր դեռ չէր հանած, թէպէտ բոլորովին թրջեր էր և կծկուեր:

Մարդը՝ տասնուհինգ քայլ հեռուն, պարտէզը շրջապատող մացառին անկիւնը կանգ առաւ, ու հանդարտ դէմքը յուզուեցաւ: Թանձր և ճաթոտած շրթունքները կախուեցան. ճանչցեր էր, տարի մ'առաջ, հեռուէն ու նստած վիճակի մէջ տեսած տղան: Նէ կանանչ մացառին և, հետևաբար, ճամբուն կը մօտենար, վայելուչ էր դէմքովն ալ, մարմնովն ալ, աչքերը սև, արտևանունք երկայն, բերանը շատ պըզտիկ... նման Տոնասիէնի բերնին, գոյնը տժգոյն, կզակը սրածայր, ու դէմքը տըխուր և զգուշաւոր: Հովը դիմացէն կը ծածանէր շրջագգեստը և մագերու փնջիկները, բայց շագանակագոյն մագերուն հիւսուածքն հաստատուն էր և գլխարկի ձևով գլխուն վրայ ամփոփուած: Եթէ այդ աղքատին զգեստները չըլլային պիտի կարծուէր թէ քաղաքացի օրիորդ մըն է: Սոյք քանի մը հարիւր քառակուսի մեթր ցանկապատին մէջ ոչ ինչ կը շարժէր... Ահ...հինգ, վեց տարեկան տղայ մը, հոն խորը, տան դրան մէջ կը խաղար:

Որմնադիրը խոստացեր էր, ի դարձին, խօսիլ այդ հեռուէն եկողներուն հետ և տեղեկութիւններ տալ: Հոն վերը, սարահարթին վրայ, Բարիզ գացող ճեպընթացին պիտի հասնէր: Հագիւ քանի մը մեթր հեռու էր պզտիկ աղջիկէն որ բամպակէ խոշոր շապիկ մը կը փռէր՝ զոր ցուրտ հովը անմիջապէս ուռեցուց: Մարդը՝ լուրեն ներկայութիւնը իմացնելու համար, հազաց: Տղան սարսուռ մը զգաց, ետ ետ քաշուեցաւ, ձեռքը դեռ բռնած փայտէ ունեկիքներէն մէկը՝ զոր կ'ուզէր չուանին վրայ հաստատել, ու մացառին վերևէն դիտելով ճամբուն վրայ նշմարեց անցորդը՝ որ զգեստներուն ծրարը փոսին եզերքը դրած, զգեստին թևովը դէմքը կը սրբէր: Չար մարդու կերպարանք չուներ: Նէ իր տանը մէջ էր, մացառին միւս կողմը: Կանգ առաւ աղջիկը: Նա ջանաց ձայնը անուշցնել.

— Կարելի՞ է, պզտիկ աղջիկս, գաւաթ մը գինի խմել:

Գիւտ մ'ըրած համարեցաւ: Նէ պապասխանեց.

— Մեր տունը ջուր միայն կայ:

— Լաւ ուրեմն գաւաթ մը ջուր, ծարաւ եմ:

Պատասխանելէն առաջ մէյ մ'ալ ապա-
հովցուց ինքզինքը որ վտանգաւոր թա-
փառականի մը հետը չէ գործը, ու դէպ ի
գիւղը նայեցաւ: Ապա, միշտ լուրջ և աշ-
խոյժ.

— Հիմա կը բերեմ:

Մէկ վայրկեանի մէջ տուն վազեց, դոյ-
լէն ջուր առաւ ու դարձաւ, ձեռքը գա-
ւաթ մը լեցուն՝ ուսկից, շարժմունքէն, ջուրը
կը թափէր:

— Լաւ ջուր է, — ըսաւ — ու գով, պիտի
հաւնիս:

Նա գլխարկը վերցուց, մէկ շունչով
խմեց, թօթուեց գաւաթը, ու փուշերուն
վրայէն երկնցնելով ըսաւ.

— Շնորհակալ եմ, օրիորդ Նոյեմի:

Նէ գաւաթը առաւ, ու անշարժ ֆնաց:
Երթալով զարմացումը կը շատնար: Այն
շատ երիտասարդ դէմքին լուրջ արտայայ-
տութիւնը՝ թշնամական կ'ըլլար ու կը
խոռովէր:

— Ձիս երբէք օրիորդ չեն կանչեր,
բայց Նոյեմի է անունս իրաւցնէ: Ի՞նչպէս
հասկըցար:

— Անցեալ տարի, երբ Բարիկ կ'եր-
թայի աշխատելու, տեսայ զքեզ: Չէս յի-
շեր:

— Ոչ:

— Ընկերներէս մէկը տունը ցուցնելով
ինձի ըսաւ. «Այս մարդիկ այս տեղացի
չեն: Հեռուէն եկեր են: Պզտիկ մը կայ ու
բուն անունը Յովէլ է»: Ստոյգ է:

— Այո՛:

— Հոն եղողը, ի՞նքն է

— Ոչ, անի Պաղիստն է. Յովէլ հայ-
րիկին հետ քարահանքն է:

— Քանի՞ հոգի էք:

— Չորս:

— Շատ գէշ:

— Ինչո՞ւ կը հետաքրքրուիս այդչափ,
— ըսաւ պզտիկը, աւելի ապահովցած ա-
ռանց գետնալու թէ ինչո՞ւ, ու ծիծաղելով:

— Ինձի համար չէ, — պատասխանեց
մարդը գլուխը թօթուելով, ու ինքիրեն
խօսելով. շատ գէշ:

— Ուրեմն ճամբադ շարունակէ, — ըսաւ
աղջիկը ու գործը շարունակել սկսաւ, —
լուացքս փոքրի լմնցուցի, եթէ տեսնեն որ
կը զուարճանամ, լաւ յանդիմանութիւն
մը կը լսեմ:

Այս պատասխանը «Մենք չորս ենք»
անձնական յուսախարութեան մը պէս, վըշ-
տացուցեք էր որմնագիրը: Ահա թէ ինչ
տեսակ տեղեկութիւն պիտի տանէր տիկ-
նոջ, վառվռուն, գեղեցիկ ու այնչափ մայ-
րական գութ ունեցող Լըվալուայի սրճա-

բանին տիկնոջ: Երևակայեց թէ պիտի լար
ու բսէր. «Ինչո՞ւ դարձար: Զքեզ չտե-
սած, յոյս չունէի, իսկ հիմա բոլորովին
կը ջախջախես յոյսս»: Զգայուն և պարզ
հոգի մ'ունէր: Գիտեց զտղան՝ որ դեռ ի-
րեն կը նայէր, կասկածոտ, ու կաղամբ-
ներուն վրայ կը փռէր ձերմակեղէններու
մնացած կտորները, վասն զի չուանին վը-
րայ տեղ չէր մնացեր: Ու այնչափ մեծ
էր նմանութիւնը այս պատիկ աղջկան կեր-
պարանքին ու միւսինը՝ զոր կը յիշէր, որ
չկրցաւ գեանէն վերցնել զաւագանը և ոչ
զգեստներու ծրարը՝ զորոնք առնելու հա-
մար արդէն ծոեր էր:

— Պէտք չես բարկանալ, պատիկ Նո-
յեմի, և ոչ կարծել թէ ես այն թափա-
ռականներէն եմ՝ որոնք մացառներու վը-
րայէն կը խօսին ամէնուն հետ, և որոնք
իրենց կենաց մէջ լաւ պատմութիւններ
չեն ունեցած: Ես այս երկրէն եմ, ժամ-
դիուէն եմ. հոն ամէնքը գիտեն որ լաւ
ընտանիքէ եմ...: Եթէ հետզ խօսեցայ...:
Եկո՛ւր, բան պիտի ըսեմ քեզի:

Նէ, ձեռքը քառակուսի լաթ մը բռնած,
երեք քայլ առաւ:

— Ես Բարիզ մէկը տեսայ որ, կար-
ծեմ, ձեր ազգականներէն է...:

— Զեմ հասկնար, — ըսաւ Նոյեմի:
Մարդ է:

— Ոչ:

Սանդալներուն վրայ ելեր էր լաւ տես-
նելու համար ճամբորդը, բերանը կիսա-
բաց ու յուզմունքէն քիթը ձերմկած: Ան-
ցորդը խորհրդածեց. «Բան մը գիտէ»: Ու
տեսաւ որ լաթը ձեռքէն ինկեր էր: Մա-
ցափին միւս կողմէն, իրեն աւելի մօտ,
պատիկ աղջիկը խանդավառ շեշտով մը
հարցուց.

— Ուրեմն ո՞ղջ է նէ:

— Համբերէ՛, — ըսաւ մարդը՝ որ հաս-
կըցաւ թէ վիշտը կամ ուրախութիւնը
մեծ տպաւորութիւն մ'ըրեր էր տղուն վը-
րայ, — համբերէ, այդ հարցմանդ պատաս-
խանելու համար, շատ բաներ պէտք եմ
գիտնալ ես: Այդպէս մի՛ աճապարեր...:
ձեռքերդ թո՛ղ չի գողան...: Դուն չորս
տղայ կ'ըսէիր:

— Այո՛, Պաղիստ վերջինը, ու, անկէց
վեր Յովէլ, Լուսիէն և ես. կ'ընէ չորս:

— Հատ մ'աւելի՛ որուն վրայօք ակ-
նարկ մը չէին ըրած ինձի: Դուք Պրէդայ-
նէ՞ն եկեր էք:

— Այո՛: Ես հինգ տարեկանէն աւելի
էի: Ես կը յիշեմ. հետիտն կը քալէի.
միւսներ սայլակին մէջ:

— Ձեր մայրը հո՞ս է:

Պզտիկ աղջիկը յօնքերը պոստեց, վարանեցաւ հոգւոյն խորը ծածկածը յայտնելէն առաջ: Դարձեալ ստուգեց որ այդ անցորդին դէմքը իրաւցնէ յուզուած էր, թէ իրեն դիմացը կեցողը լաւ մարդ մըն էր, ապա, գլուխը խոնարհեցուցած, կին և տղայ միանգամայն, ու շուտ շուտ.

— Հոս Պաղիստին մայրը կայ, պարոն: Նէ իմ մայրս չէ սակայն: Իմ մայրս, ինչ որ կ'երևի, թողուցեր է որ Պրէզրայնի մէջ ունեցածնիս ծախեն, չէ ուզած դառնալ. նէ մեկներ էր հարուստի մը տղուն ստնտու ըլլալու. ալ երբէք չէ տեսնուած:

— Էնոր անունը ի՞նչ էր:

— Տոնասիէն:

— Ուրեմն ես տեսեր եմ զինքը, — ըսաւ մարդը:

— Օհ, այդ ի՞նչ էր որ ըսիր: Ձինքը տեսի՞ր ես:

— Այո՛, հետը խօսեր եմ ալ:

Պզտիկը սկսաւ լալ, անձայն և աչքերը վեր վերցուցած. արցունքները կը թափէին և նէ մարդուն գլխուն վրայէն կը դիտէր ծառերը՝ ուր պիտի ըլլար պատկերը էնոր՝ որ Տոնասիէն կ'ըսուէր...: Ապա վար առաւ աչքերը ու կը հեծկլտար, ու կը ժրպտէր դէպ ի տեսիլն:

— Ըսէ, պարոն, խնդրեմ, իմ վրաս խօսեցա՛ւ:

— Ամէնուղ վրայ:

— Ուրեմն զմեզ չէ՞ մոռցեր, ինչպէս կ'ըսեն անոնք: Ես լաւ գիտէի...: Ես ապահով էի...: Ես զինքը կը սիրէի...: Պառուցե՞ր է:

— Ոչ. դեռ գեղեցիկ կին մըն է:

Նա մտածեց.

«Դուն պիտի ըլլաս, դուն ես էնոր վերանորոգեալ երիտասարդութիւնը»:

Միայն ըսաւ.

— Ի՞նչ կ'ըսես, երբ իրեն պատմեցի թէ մեր երկիրը Յովէլ մը կայ, ուզեց աւելին գիտնալ. գիտցածս ըսի իրեն, ու նէ պոռաց. «Ես անոնց մայրն եմ»: Եթէ թոյլ տան, թերեւս ամէն բան կը թողու Բարիզ ու կու գայ...:

— Ա՛հ, ո՛վ Աստուած իմ, ոչ, թո՛ղ չգայ, — ըսաւ պզտիկը սարսափահար, իմ կողմանէս, Նոյեմի կողմանէ, բարեւ ըսէ իրեն. ըսէ թէ երազներուս մէջ կը տեսնեմ զինքը. ըսէ՛ թէ աղօթքներուս մէջ կը յիշեմ անունը, — միւսները, շատ պըզտիկ են, այնպէս չէ՞, — բայց թո՛ղ չի գայ...: Եստ կը փափաքէի որ քար...: Անոնք, անոնք պիտի չուզեն երբէք:

— Որո՞նք:

Պատասխանեց, վառվռուն ու տխուր՝ նման Տոնասիէնի.

— Հայրս և միւսը: Երբ էնոր վրայ խօսին, կ'ուզեն որ մեռնի, կամ կ'ապահովցնեն թէ մեռեր է, ու ամէն տեսակ գէշ բան կը խօսին էնոր վրայօք, իսկ որովհետեւ ես միւսին «մայրիկ» չեմ ըսեր, վրաս կը յարձկին, ծանր խօսքեր կ'ըսեն, ու միւսը շատ կ'ուզէ ձեռքէ զիս, եթէ ձեռքէն գայ...: Ինծի հետ լաւ չեն վարուիր, կրնաս ըսել մայրիկ Տոնասիէնի...: Օհ, պարոն, ասկէ վերջ միայն էնոր վրայ կ'ուզեմ մտածել...: Բայց պիտի չըսեմ թէ ես գիտեմ թէ նէ ողջ է: Ո՛չ, կ'երգնում որ պիտի չըսեմ: Բէ՛, ո՛ր կը բնակի...:

Կակուղ, մաշած գրպանի տետրի մը մէջ գրեց հասցէն, պատռեց թուղթը և տուաւ տղուն: Նոյեմի դարձեալ գիւղին կողմը նայեցաւ ու ըսաւ:

— Կու գայ Պաղիստին մայրը: Ահաւասիկ է: Դուն չես կրնար տեսնել զինքը, բայց ես որ ճամբան կը ճանչնամ, գիտեմ թէ նէ է...: Լուսիէնի հետ գիւղ գնաց ամուսն գնելու...: Հոս մի՛ կենար...: Երբ նէ զհայրիկը գրգռէ, սոսկալի է: Անոր ալ տուն դառնալու ժամանակն է, ... գնա՛, հեռացիր, զիս ալ, զքեզ ալ կը ձեռնէն...:

— Օհ, — ըսաւ մարդը, — ես չեմ վախնար:

Գետինը նետած գաւազանը ցուցուց. ծոցեցաւ, զգեստներու ծրարը շալկեց, ապա զլիսարկը հանելով.

— Կ'ըսեմ թէ տեսայ զՆոյեմի, այնպէս չէ՞:

Խեղճ աղջիկը այնչափ յուզուած էր որ արցունքները առատօրէն կը թափէին ու կը խղզէին զինքը: Նշանացի ըսաւ «Այո՛, ըսէ՛» ապա ցուցուց գիւղին ճամբան, ու հասկնալով թէ յանցանքի մէջ է, ծոցեաւ ճերմակեղէնները փռելը լմնցնելու համար:

Որմնաղիրը հեռացաւ: Աղջիկը մերթաչքերը կը դարձնէր տեսնելու համար զինքը՝ որ կողնի վեր կ'ելլէր որուն գագաթան վրայ կը գտնուէին կրային ժայռեր և քարահանքը՝ ուր կ'աշխատէր Լուսան: Կրիտասարդ հոգւովը կը հետեւէր այն լրարերին՝ որ այնպիսի գաղտնիք մը բերեր էր իրեն, որ տեսեր էր իր ճշմարիտ մայրը: Աշխատութիւնը լմնցուցեր էր, բայց կը մոռնար սայլակը ծածկին տակը տանելու: Մարդը կը բարձրանար տփոյն փողիին մէջէն: Հովը կը ցրտէր: Արեւը կը խոնարհէր: Ընդարձակ դաշտը, արդէն տխուր խուճապող ամպերու քողին տակ, կը մթնէր ու հեռունները չէին տեսնուեր...:

— Ի՞նչ կ'ընես հող, ծոյլ : Ի՞նչ կը դիտես :

Նոյեմի սարսեցաւ, աճապարանօք սայլակը առաւ և դէպ ի տուն դարձաւ : Նոյն ձայնը շարունակեց .

— Հայրդ պիտի ծեծէ զքեզ . քեզի պար մը խաղալ պիտի տայ : Երկու ժամ է որ ասկէց մեկններ եմ ու լուացքդ դեռ չէ չորցած, աս հովո՞վ :

Տղան արդէն ծածկին տակն էր ու մտիկ չէր ընէր : Հո՞վն ալ կ'օգնէր իրեն : Սաստիկ հովը կզմինարները կը վերցնէր, կը փչէր տունը շրջապատող գլուխնին կըտրուած կաղամախիներուն ճիւղերուն մէջէն : Սակայն Նոյեմի փախուստ չէր կրնար տալ : Կին մը ճամբան կը փոխէր, մեծ ճամբուն վրայ կ'ելլէր, ու անմիջապէս դարձուածքն ընելով, կը բանար կանանչ մացառը երկու բաժնող վանդակը : Այդ կինը՝ որուն կ'ընկերէր նուրբ, նիհար և շիկահեր տասնուամէկ տարուան աղջիկ մը, ուժով ջատուկ մըն էր լայն ուսերով և որուն դեղին ու թափանցող աչքերը կարծես միշտ կուոյ առարկայ մը կը փընտռէին : Ահագին ձեռքեր ունէր՝ որոնք կարող էին զօրաւոր մարդու մը ձեռքերուն հետ չափուիլ : Նէ էր որ կ'ապրէր Լուառնի հետ, նէ՛ որ զոր այն կողմերը «Լա Լուառն»

կ'անուանէին, նէ՛ որուն դիպուածով հանդիպեր էր Լուառն արտորանաց առաջին շարաթններուն մէջ, և որ իրիկուն մը, ճամբու մը եզերքը, մօտեցեր էր խեղճ թափառականին, աշխատեր էր կրակ ընել և կերակուր պատրաստել տղոց՝ որոնք կուլային : Նոյեմի կը յիշէր դէպքը : Անցելոյն միակ տաղտակալի վկայն էր, ինքը մինակ կրնար ըսել. «Պրէզայնի մէջ, ուրիշ մայր մը ունեցեր եմ» :

Երբ Նոյեմի տանը առաջին սենեակը մտաւ, կինը սկսաւ նորէն .

— Ծոյլ անպիտան, գնա՛ հիմա ընթրիքը պատրաստէ : Սանը դեռ կրակին վրայ չէ՞ : Փաթաթները դեռ կեղևուած չե՞ն... : Ուրեմն ի՞նչ ըրիր մինչև հիմա... :

— Նախ, — պատասխանեց Նոյեմի, — լուացքը փռեցի :

— Նախ... : Նախ, երբ հայրդ տուն դառնայ, պիտի ըսեմ իրեն թէ դուն բանի չես գար :

Լուսիէնի ձեռքը՝ որ էսոր ետեւը կեցեր էր, պարկի մը մէջ չափ մը ածուխ կար և կողովի մը մէջ արդուկուած գլխադիրներ : Պաղիստ Լուսիէնի ետեւէն կու գար և ապակիի կտորով մը ոգորի ճիւղի մը կեղևները կը քերէր :

— Մայրիկ, — ըսաւ Լուսիէն, — հոս է ամուսնը, ըսէ որ Նոյեմին աշխատի: Կարգը իմա չէ:

Կինը մատով ծածքը ցուցուց՝ ուր դրուած էր փաթաթի պաշարը, ու պոռաց.

— Օ՛ն ուրեմն, ծոյլ, կերակուրի պատարաստութեան նայինք:

Նոյեմի սովորականէն աւելի վիրաւորուեցաւ: Լաւ գիտէր որ իր ճշմարիտ մայրը ոչ այդպէս պիտի խօսէր և ոչ այդպէս պիտի վարուէր իրեն հետ, ինչպէս կ'ընէր այդ կինը: Փոխանակ հնազանդելու, քակեց գոգնոցը ու պատասխանեց.

— Դուն ալ կրնաս ընել, ես բոլորովին թրջուած եմ, զգեստներս պիտի չորցընեմ, ես քեզմէ աւելի աշխատեմ եմ:

Միւսը կասկարմիր եղաւ.

— Ա՛հ, չար զաւակ, չե՞ս ուզեր հընազանդիլ: Ա՛հ, դիմադարձութի՞ւն կ'ընես: Ա՛հ, ինծի խօսք կը դարձնես:

Ծռեցաւ, հանեց ոտքէն սանդալը և ուժով նետեց Նոյեմիի վրայ: Փայտէ կրունկը պզտիկին քսուելով գնաց զարնուեցաւ սենեակին պատին ու գետին ինկաւ:

— Գնա՛, սորվէ՛, — պոռացեր էր Լա Լուսան:

Այս բռտերու արձագանգը դեռ սենեակին մէջ կը հնչէր խառնուած Պաղիստի

վախի ճչերուն, երբ նեղ և բարձր ձև մը գրեթէ բոլորովին լեցուց դրան միջոցը:

— Ի՛նչ կայ նորէն, — հարցուց մարդու մը ցած և խոպոտ ձայնը:

Լուսան ինքն էր:

Վիշտը, չափազանց աշխատութիւնը և օդը, կասկած իր անձէն և ուրիշներէ, քանդակեր էին աղքատութեան այս արձանը երկիրը փոխող Պրէզոնի ջղուտ մարմնոյն մէջ: Բնականէն դէմքը երկայն էր, և ծընօտը աւելի վար իջեր էր ու կը կախուէր, կէս բաց թողլով ճաթուտած շրթունքները նման չորցած հիրինկ ձուկերու կողորդներուն՝ զորոնք մահը և կրակը կծկեցուցեր են: Անշուշտ անոր շրթունքները վարժեր էին զանգատելու, ու դէմքին վարի կողմը պահած էր արտայայտութիւնը և ժեստը անոնց՝ որոնք օգնութեան կը կանչեն: Մօրուք՝ բնաւ, տափակ այտեր, քթին մորթը պրկուած, ընքուրներուն տակ ստուերի մէջ թաղուած խոշոր՝ ծակեր, խոռոչներ՝ որոնք, ստուերին խորութեան պատճառաւ, դեղին ըլլալ կը թուէին, բայց, երբ դիպուածով լաւ տեսնուէին լոյսի մէջ, այն տխուր դէմքին վրայ միակ պայծառ կէտը կը կազմէին, ծովու գորշ գոյնով գրեթէ կապոյտ աչքեր, այն գոյնը՝ զոր կ'առնու ծովը երբ թոյլցած ու փրփրա-

լից կը մտնէ ձկնորսութեան նաւահան-
գիտաները: Ժան Լուառն մագերը երկայն
չէր ձգեր, կը կտրէր զգետտին օձիքին չա-
փով, գունաթափ մագեր ու բաց օղին մէջ
կարմրցած, ինչպէս մորթը: Կուրծքը ներս
ինկեր էր, դէպ ի առաջ ծոած կը քալէր:
Իր մէջ երիտասարդութիւն չէր մնացեր
բնաւ: Ութը տարեկան գեղեցիկ կարմրայտ
տղու մը ձեռքէն բռնած էր, Յովէլն էր՝
որ բաւական ժամանակէ ի վեր դարձեր
էր Պրէդայնի ճամբուն վրայ գտնուող ա-
գարակատունէն՝ ուր հայրը թողուցեր էր
զինքը որպէս զի սնուցանեն, և հիմա հօրը
հետ, բլրան գագաթը, քարահանքին մէջ
կ'անցնէր օրը:

Ամէն օր, ու ինչպէս ամէն օրեր, Լուառն
աշխատեր էր այդ բլրան վրայ՝ որ շատ
հեռու չէր տունէն. մերկ բլուր՝ ուր հազիւ
կը տեսնուէին քանի մը վատ կաղնիներու
փունջեր՝ որոնց ճիւղերը գետնի վրայ կը
տարածուէին, ու այդ բլրան ծայրը կը
կանգնէր, բերդի նման, գագաթը ապառաժ
ժայռերու՝ որոնց մէջ տեղէն կ'անցնէր
ճամբան: Հոն էր քարահանքը՝ ուր Լուառն,
աշխատութիւն փնտռող և թափառական
Պրանսայի մէջ, եօթը տարի առաջ, մէկ
շարաթուան համար վարձուեր էր: Շա-
բաթը դեռ կը տէէր: Անկարող դժուարին

արուեստ մը սորվելու, գործաւոր՝ դատա-
պարտեալ գործելու գործ մը՝ ուր խելքը
բնաւ մաս չունենայ, այդ քարաժայռին
վրայ, բացօդեայ քարահանքի մը մէջ, քար
կը կտրէր:

Արևու տաքութեան տակ, փչող հովին
ցրտութեան տակ, Ժան Լուառն քարհատի
հարուածներով, դանդաղօրէն, կը քակէր
կարմիր ու դեղին մարմարիտնը՝ որուն ներ-
քին կողերը, երբ նայէիր ճամբուն վրա-
յէն, կը նմանէին մսի շերտերու: Քարը
տեղացի որմնադիրը կը գործածէր: Խիստ
էր աշխատութիւնը, վաստակը՝ չափաւոր:
Բարեբաղդաբար գործոյ դադար քիչ ան-
գամ կը պատահէր: Երբ Լուառն, իրիկուն,
ուշատեն, գիւղ կ'իջնէր մի և նոյն գոր-
ծով զբաղող երեսունի չափ մարդկանց
հետ, ընկերներէն կ'որոշուէր երկայն հա-
սակովը, ծովեզերեայ թռչուններու պըզ-
տիկ, շարժուն և վայրագ գլխովը: Խա-
ղաղ բլուրներու երկրին մէջ, զորոնք չի
վրդովեր մըրիկը, Պրէդոնին աչքերը ան-
հանգիստ մնացեր էին միշտ, բնաւ բանի
մը վրայ չէին հանգչիր. ոչ տուներուն վը-
րայ՝ որոնք չէին նմանիր Բլէօքի տունե-
րուն, ոչ ջրակոյտերու վրայ՝ որոնք կը
փայլէին հոս հոն, յիշեցնելով իրեն ծո-
վը, ոչ մերձաւոր գիւղի տուներուն վրայ,

կամ աւելի հեռու գիւղերու վրայ, վասն զի թէպէտ շատ տարիներէ ի վեր կը բընակէր այդ երկրին մէջ, սակայն այդ տարիները բաւական չէին եղած զայն իրեն սիրելի ընել տալու, ու Լուանն միշտ, ինչպէս առաջին օրը, անցորդ աշխատաւոր մըն էր, օտարական մը՝ ուսկից կը կասկածէին: Իրեն համար անտարբեր էր հոն կամ ուրիշ տեղ մը, բանի մը չէր կապուած, ինչպէս բան մ'ալ իրեն չէր կապուած:

Իրաւ էր թէ երկայն ժամանակէ ի վեր վիշտը անբաժան կը բնակէր իր տանը մէջ, բայց այդ բանը աւելի աչքին զարկաւ, երբ մարտի այդ իրիկունը տուն դարձաւ, և գտաւ իրենները որ կու լային կամ կը պոռային բարկացած:

— Այս ինչ է, — ըսաւ աչքերը պրզտրկցնելով տեսնելու համար Պաղիստը որ մութին մէջ իր մօրը սանդալը կը վերցնէր գետնէն, — նորէն ծեծկոտուք:

— Չաշխատիր երբ տունը կը թողում զինքը, — պոռաց կինը...: Տեսակ մը աղջիկ է՝ գոր ես կ'ատեմ, օրիորդ մը, երգի սիրահար մը, աղջիկ մը որ քեզի շահ մը պիտի չունենայ, Լուանն: Եւ ոչ իսկ ընթրիքը կըցեր է պատրաստել:

Հինգ վայրկենի չափ ուժով և բիրտ ձայնը հնչեց սենեակին սեցած գերաններուն տակ, մինչ չորս տղաքը ու Լուանն կէս մութի մէջ անշարժ կը սպասէին կնկան անդրանիկ աղջկան դէմ ըրած նախատական խօսքերուն վերջանալուն: Երբ լմընցուց.

— Թողութիւն խնդրէ մօրմէդ, — ըսաւ Լուանն, — ու քանի որ ընթրիքը պատրաստ չէ, կրակի պատրաստութիւն տեսէք, մենք կը սպասենք:

Պզտիկը ժխտողական նշան ըրաւ:

— Թողութիւն խնդրէ, — կրկնեց Լուանն:

Վայրկեան մը դեռ լութիւն, ու, ապա, ուղղակի, արագ, խօսքը նետեց Նոյեմի.

— Նէ իմ մայրս չէ: Նէ զիս կ'ատէ: Մայրիկս Տոնասիէն կ'ըսուէր:

— Ինչ ըսիր:

Իր շղուտ թեքովը Լուանն կեցուց ջատուկը՝ որ կը յարձակէր հարուածնելով պատասխանելու, և, որ, տեսնելով թէ արգելք կ'ըլլան ծեծելու, դարձաւ ընդդէմ Լուաննի ու նախատեց զինքը.

— Թոյլ կու տաս որ զիս նախապէ՛, Լուանն. կը պաշտպանե՛ս աղջիկդ, ա՛լ զգուած եմ քու այս խեղճ ապրումտէդ, զգուած եմ այս երկրէն ուր թշուառու

Թիւն և արհամարհանք կայ միայն մեզի համար: Հոս քու երեսդ նայողը ո՞վ է: Երբէք բան մը չես ըսեր, պատասխան չես տար, գործի մէջ չես նետուիր, ամէն մարդուն շունը եղեր ես: Ա՛լ չեմ կրնար տանիլ, պիտի հեռանամ, պիտի թողում տունդ ալ, զաւակդ ալ:

— Գնա՛ ուրեմն, — ըսաւ Լուանն թողլով ազատ անոր թիւր:

Նէ շատ ցած ձայնով պատասխան տուաւ, ինքը միայն լսեց, ու փոխանակ հեռանալու, երթալու, լուցքի մը վառեց ու փուշերու խուրձի մը մօտեցուց: Ու ամէնքը ուրախացան տեսնելով բոցին բարձրանալը և լուսթեան տիրելը, ամէնքը, բացի Լուաննէ, որ կնոջը բարկութիւնը աւելի չգրգռելու համար, չէր համարձակեր խօսիլ Նոյեմիի հետ, քովը առեր էր զՅովէլ ու ձեռքը անոր շէկ մազերուն մէջ խոթելով հաճոյք կը զգար ցուցուցած այդ սիրոյ նշանովն անցեալը շոյած ըլլալու: Ոսկրուտ և դանդաղաշարժ ձեռքերով, բոցին լուսովը, ոսկեզօծեալ ապստամբ մազերը կը կոկէր: Նոյեմի՛ պատուհանին քով կեցած, կը կեղծէր դիտել զիշերը, կաղնիներու զլուխները ու ամպերը՝ որոնք թանձր կը վազէին միշտ արևմտեան կողմը տօգոյն փայլով քիչ մը լուսաւորուած:

Լուաննի սիրտը հիւանդ էր: Նա Տոնասիէնի վրայ կը մտածէր:

Բայց նա չէր այլ եւս երիտասարդ և սիրող ամուսինը՝ որ այնչափ լացեր էր երբ Տոնասիէն հեռացեր էր Ռոզ կրիյոնէն ու Բլէօքի դաշտէն, իբրև ստնտու Բարիզ երթալու համար: Հեռու էր նա՝ որ ամէն շարաթ, անհանգիստ ծննդավայրէն հեռու գտնուող պզտիկ Պրէդոնուհիին համար, միշտ կը յուսար ընդունիլ լուրեր՝ որոնք չէին հասներ, նա՝ որ կ'արօրադրէր խոպանը քիչ մ'աւելի վաստկելու նպատակաւ ու տունը բարեկարգելու և անուշ-ցընելու համար կեանքը էնոր՝ որ պիտի դառնար. հեռու էր հողագործը՝ որուն ձեռքէն առեր էին հողը, ծախսեր էին աղքատիկ կարասիքը տիրոջը դրամը վճարելու համար. թափառականը՝ առանց աշխատանքի, առանց ժողովրդապետութեան, առանց ծրագրի, առանց ուրիշ գաղափարի մը ու միայն անօթութեան մտածմունքը որ կը տանջէր զինքը, նա՝ զոր տեսեր էին առաւօտ մը որ իր երեք զաւակներովը բռներ էր վանտէի ճամբան, ճամբայ՝ որ Պրէդայնէն կը հեռացնէր և ուսկից անցնողը շատ անգամ ալ չէր դառնար: Նա տոնց սէրը տեղիք տուեր էր բարկութեան: Ու Լուանն էնոր վրայ մտածելէն չէր դադ-

րած, բայց զինքը ամբաստանելու համար, կ'ըսէր. «Նէ է այդ ամէն բանի պատճառը»: «Գէշ կին: Գէշ մայր»: Կը մեղադրէր որ այսպէս կործանեց զինքը, լքեց և բռնադատեց այդ թշուառ և մեղաւոր կեանքը վարելու: Վասն զի հաւատքը չէր մեռած Պրէդայնի այդ զաւակին մէջ, ու, թէպէտ յանցանքին երկարատևութեան պատճառաւ բթացեր էր խիղճը, սակայն ինքզինքը յաջս իւր արդարացնելու պէտքը կը զգար դեռ, և կ'արդարացնէր ամբաստանելով հեռաւորը, անհաւատարիմը, անարժան Տոնասիէնը...: Երբ այս բանիս վրայ կը խորհրդածէր, իր տխուր մտածութեան մէջ վիշտն ու տկարութիւնը վերջապէս կը միանային, ու իր սովորական խօսքը կ'ըլլար. «Բազդ չունեցայ»:

Սակայն, որովհետև, մեզի համար իսկ, ամէնէն աւելի ծածուկ բանն մեր խորհուրդներն են, Լուանն գոհ եղած էր ի Նոյեմի տեսնելով միւսին պատկերը...: Նոյեմի շատ կը յիշեցնէր զՏոնասիէն իր նուրբ հասակովը, յախճապակեայ խամածիկի դիմագիծերովը, ձայնովը. սակայն սիրտը մօրը սրտին պէս թեթև չէր...:

Այդ իրիկունը՝ յորում, անակնկալ կերպով, Տոնասիէնի անունը հնչեց արտորա-

նաց տանը մէջ, Լուանն սովորականէն աւելի սակաւախօս եղաւ: Ընթրիքէն վերջ, մինչ կինը խանձողները օճախէն դուրս կը քաշէր, կը բարկանար Յովելի և Պաղիստի վրայ՝ որոնք քովի սենեակին մէջ կը դանդաղէին պառկելու, ու դուրս կ'երթար գոցելու համար բանալիով հաւերու վանդակը և ճագարանոցը, Լուանն հպարտութեամբ մը՝ զոր մէկու մը չէր յայտներ, կը դիտէր Նոյեմին և Լուսիէնը՝ որոնք պարտէզի չուաններու վրայ չորցած ճերմակեղէնը ներս կը բերէին: Կտոր առ կտոր կը ծալէին սաւանները, անձեռոցները, շապիկները՝ զորոնք խառն նետած էին իրենց ձախ ուսին վրայ: Դուրսը մութ էր: Սրահը լուսաւորուած էր խորը՝ դռնէն հեռուն, դրուած ծխացող պղտիկ կանթեղով մը, Նոյեմի այդ կիսաստուերին մէջ կը մտնէր բեռնաւորուած, մազերը կիսովին աւրուած, ծիծաղելով. տասնուչորս տարեկան էր, ուրախանալու պէտքը կը զգար և ուր չըլլար ուրախութիւն՝ կը ստեղծէր: Լուանն որոշ կերպով կը տեսնէր պատկերը էնոր՝ որուն անունը դարձեալ լսեր էր քիչ առաջ:

Երևակայութիւնը այնչափ սաստիկ էր որ, վայրկեան մը, դիտեց իր ձեռքերը, խեղճ ձեռքերը՝ որոնք այնչափ տանջուած

էին երբեմն խոսպանը արօրադրելով Տոնասի-
սիէնի սիրոյն համար, ու ըսաւ.

— Ուրեմն միշտ պիտի հալածէ՞ զիս
նէ:

— Ի՞նչ կ'ուզես, հայրիկ, ըսաւ տղան
սաւանը ծալլելը դադրեցնելով:

Այնչափ նման էր, ծոած, աչքերը փայ-
լուն, որ Լուսան սկսաւ լալ:

Նոյեմի գաղտնիքը յայտնել ուզեց. բայց
չըհամարձակեցաւ...:

Գիշերը օրօրեց անմեղութիւնը, յան-
ցանքը, բարկութիւնը, ոխակալութիւնը:
Խոնջանքը մէկիկ մէկիկ ընկճեց այդ խեղ-
ճերը՝ զորոնք միևնոյն կնոջ անունը վրդո-
վեր էր:

Նոյեմի, ներքին սենակին մէջ սպիտակ
փայտէ, ցած ու նեղ անկողնոյն վրայ՝
ուր կը պառկէր Լուսիէնի հետ, ամէնէն
վերջին քնացողն եղաւ: Բարձին տակ դրած
էր այն թուղթը՝ որուն վրայ գրուած էր
մօրը հասցէն, հեռաւոր մօրը՝ զոր ընդ ա-
ղօտ կը տեսնէր, երբ կը յիշէր իր ման-
կութիւնը: Երբեմն կը մըմնջէր. «Մայրիկ,
ես կը կարծէի թէ մեռած ես...: Գուն
կ'ապրիս...: Կը փափաքէի տեսնել զքեզ:
Ո՛հ, շատ կը փափաքէի զքեզ տեսնել...:
Բայց պէտք չէ...: Միւսը կը սպաննէ ըզ-

քեզ: Շատ չար է...: Մայրիկ Տոնասիէն,
երանի՛ թէ, վայրկեան մը միայն, հոս ան-
կողնոյս մօտ ունենայի զքեզ ու համբու-
րէի...: Անոնք բան մը պիտի չլսէին»:

Կը լսէր հովին ձայնը որ սարհարթին
վրայէն դէպ ի դաշտը կը վազէր, ու, գոր-
ծաւորի տխուր պարտքը կը կատարէր, աշ-
խատելով գերաններու մէջ, տերևներու
մէջ, ցանկապատին մէջ՝ ուր կը թափան-
ցէր և հողը կը պարարտացնէր...:

Կը տեսնէր վերստին մարդը՝ որ, կէս-
օրէն վերջ, մացառին մօտեցեր էր. կը
կրկնէր անոր ըսած խօսքերը, կը կրկնէր
ամբողջ խօսակցութիւնը, ինչպէս երբեմն
բրիստոնէական վարդապետութիւնը, հարց-
մամբ և պատասխանով: Ո՛ւր էր նա:
Ապահովապէս Բարիզ գնացող ճեպընթացը
առած պիտի ըլլայ. հիմա, նա հեռու էր
հետը տանելով զՆոյեմի տեսած ըլլալուն
գաղտնիքը:

ԺԲ.

ԱՄ ԱՌ Ը

Մարդը, իրաւցնէ, ամենայն արագութեամբ դէպ ի Բարիզ կ'ընթանար: Նա ալ չէր քնանար: Երբորդ կարգի վակոնին նստարանին վրայ տարածուած, ընեւիբին վրայ կը խորհրդածէր: Մացառին միւս կողմը ոտքի վրայ, երիտասարդ, անհանգիստ, ապա սաստիկ յուզուած Նոյեմիի պատկերը երեակայութեան դիմացը կու գար, Տոնասիէնի պատկերին հետ կը բաղդատէր զայն ու կ'ըսէր. «Մայր և աղջիկ են Էնոնը, այո՛, տարակոյս չկայ»: Ինչ պիտի ըլլայ արդեօք իր Լըվալուա - Փէրբէ այցելութեան հետեանը, կը հարցընէր ինքիւրեն: Եթէ հոն երթար, այդ մայրը, զոր տեսեր էր այնչափ գուրգուրացող, այնչափ խանդակաթ, դէպ ի Գրէօզ պիտի վազէր. բան մը զինքը չէր կրնար արգելել: Քարահանքի տանը մէջ ահաւոր տեսարաններ տեղի պիտի ունենային, նրման անոնց՝ զոր ամէն օր կը կարդար լրագրին մէջ «Նախանձի տուամներ» վերնագրին տակ: Պզտիկը իրաւունք ունէր. Տո-

նասիէն պէտք չէ դառնայ: Ոչ, ամէնէն ապահովը այդ էր: Սակայն այդ ընդհարումը արգիլելու լաւագոյն միջոցը լոկը չէ՞ր արդեօք: Յամենայն դէպս, աճապարելու բան մը չկար: Մայրը գրեթէ համոզուած էր որ իր զաւակները կ'ապրին, և, որովհետեւ չէր կրնար իր ամուսնոյն և զաւակներուն ըովը դառնալ, լաւագոյն չէ՞ր որ հոն մնար: «Հաւատացիր, Էնոր չեքլնալովս բան մը չեմ կորսնցներ: Այդ կնոջ ես բան մը չեմ պարտիր, մանաւանդ զինքը նոր վիշտերէ կ'ազատեմ: Չեմ երթար»:

Խոհեմ մարդ մըն էր՝ որ կը ցաւէր արդէն՝ պարզ երեակայելով կոխը: Իր աշխատութեան ձեռք զարկաւ, ու մոռցաւ զՏոնասիէն:

Ու ամառը տարածուեցաւ Ֆրանսայի բոլոր երկրին վրայ: Կը տաքցնէ գործաւորաց թաղը՝ ուր Տոնասիէն այլ ևս բան մը չի սպասեր կեանքէն, ու կը ջանայ համոզել ինքզինքը թէ այն միօրեայ յաճախորդը երբէք տեսած պիտի չըլլայ իր զաւակները: «Ինձի հետ խօսողը զիս խաբեց, կը մտածէ նէ, կամ ուրիշի՛ մը Յովելին հանդիպած պիտի ըլլայ և ոչ ի մինի՛ս, անոր համար ալ ի դարձին չհանդիպեցաւ հոս»: Կը զգայ թէ կարող պիտի

ըլլայ ճիգ մ'ընել անոնց համար, եթէ գիտնար անոնց ուր գտնուիլը . ինքիւրեն կը խորհրդածէ թէ ալ այսուհետեւ բան մը լսելու հաւանականութիւն չմնաց ու ինքը դատապարտուած է այդ թշուառութեան և ձանձրոյթին մէջ ծերանալու :

Արեւ կը տաքցնէ նաև Ռոզ Կրիյոնի արտերը՝ ուր Լուառներու յիշատակն անգամ չէ մնացեր : Կը տաքցնէ Բլէօքի անտառը՝ որ կը շարժէ անչափ տերևները : Ծովային թափառական թռչունները կու գան, կը տեսնեն զայն կենդանի, շարժուն, կը տեսնեն ալիքները, կը լսեն մոնչիւնը, ու կը կարծեն թէ ծովն է, ու, իրենց թռիչք դէպ ի եզերքը ուղղող թելի հարուածը տալէն առաջ, կը վարանին :

Կը տաքցնէ դաշտը՝ ուր կը բնակին Պրէդայնէն գաղթող խեղճերը, կը տաքցնէ բլուրը՝ ուր է քարահամբը : Հոն՝ գազաթին վրայ կ'աշխատի Լուառն, ոտքերը հողի և մանր քարերու մէջ, ուղղաբերձ, բարձր և դեղին ժայռերու պարիսպի մը տակ՝ զոր կը քակէ քարհատի հարուածներով : Երկաթը կը հանդիպի կարծրութեան ու շաշելով դէպ ի ետև կը ցատքէ : Այնչափ սաստիկ է տաքը այդ ժայռուտ քարանձախն մէջ որ գործաւորներու ընկերացող շունները, կիզիչ գետնին վրայ չդիմանա-

լով, կը թօթուեն ոտքերնին ու կ'երթան մեծ ճամբուն վրայ հով տեղ մը գտնելու : Մարդիկ կը մնան հոն, հացի համար : Մէկմէկէ հեռու, խմբակներու բաժնուած ժայռերու ստորոտը՝ զորս կը կտորեն շերտ շերտ : Իրենց քարէ դղեակէն կը տիրեն բոլոր դաշտին վրայ՝ ուր խոր էր լուսթիւնը, չափէ դուրս տաքը . թոյլցուցեր էր իրերը և մարդիկը : Գիւղն ալ մունջ էր գրեթէ ինչպէս երբ ծածկուած կ'ըլլար ձիւնով : Երկաթէ քարհատներու արձագանգը, միակերպ և սուր ձղրիթի երգին նման, կը տարածուէր դէպ ի վար . . . :

Կէսօրէն վերջ, ժամը երեքն էր, երբ ահաւոր ճիչ մը խաբանեց գործաւորաց այդ պզտիկ աղմուկը : Բլրան ստորոտը, արտերուն մէջ ցրուած մարդիկը զուխնին դարձուցին և տեսան փոշիի ամպ մը որ կը բարձրանար, ինչպէս երբ կալի մը մէջ ցորեն ծեծեն : Ապա, ճամբուն եզերքը երևցան վեց գործաւորներ՝ որոնք քարահանքին մէջէն անցնելով, դէպ ի զիւղերը կ'իջնէին : Նշաններ կ'ընէին անոնք . երկու երեք միասին կը պոռային, բայց անոնց խօսքերը անորոշ կը հասնէին : Պատգարակի մը վրայ տարածուած, ինքզինքը կորսնցուցած և արիւնթաթախ մարդ մը կը բերէին :

Պաղ ջուր և լաթ կ'ուզէին անշուշտ:

Ոչ ոք իրենց օգնութեան եկաւ: Վար իջան: Վիրաւորեալին դէմքը կիրի փողիի նման սպիտակ էր՝ զոր պաշտպանելու համար, գործաւորներէն մին փոսին եզերքէն փրցուցած լայն տերեւներով կը ծածկէր: Ոչ ոք կը խօսէր: Քարահանքի գործաւորները՝ վիրաւորուածին ամէնօրեայ ընկերները, բլրան գազաթը խմբուած, կը դիտէին թշուառութիւնը որ վար կ'իջնէր: Պատգարակը կրողները կու լային, անոնց բիրտ երեսներէն վար կը սահէին արցունքները քրտինքին խառնուած:

Երբ բլրան ստորոտը հասան՝ ուր գովը կը սկսէր, դէպ ի աջ դարձան, բացին պզտիկ դուռ մը ու մտան Լուառներու ցանկապատին մէջ: Երկու հակառակ անկիւններէն կանացի ճիչեր բարձրացան: Նոյեմի՝ թևերը վեր վերցուցած, Լուառնի ընկերուհին՝ ցաւի յիշոց մը բերանը, պատգարակը կրողներուն դիմացը նետուեցան:

— Ի՞նչ կայ: Ըսէք, ի՞նչ կայ: Մեռե՞ր է:

— Ազատ ձգէ՛ զմեզ, Նոյեմի, ... գնա՛, անկողնոյն վրայէն վերմակը մէկդի ա՛ռ:

— Ձի խօսիր. չի տեսներ: Օ՛հ, արիւն, արիւն կը վազէ: Հայրի՛կ, հայրի՛կ:

Գործաւորները՝ մէկդի ընելով աղջիկը, և կիւնը՝ որ կը պոռար. «Աս ամէն բան մեզի կը հանդիպի: Աս ամէն բան մեր գլուխը կու գայ», կաղամբի արտին երկայնութեամբ առաջ գնացին ու առաջին սենեակին մէջ, պատուհանին դիմացը, անկողնոյ վրայ դրին իրենց ընկերը: Ասուեայ վարագոյրներու ցոլացումը կանանչ կը ներկէր Լուառնի դէմքը:

— Մեռած է ուրեմն, — հարցուց Նոյեմի:

Երկու ձեռք գործաւորներ՝ որոնք հոն կեցեր էին, անշարժ՝ ապշութենէ և յօգնածութենէ, դադրեցան վիրաւորեալը դիտելէն, ու ըսին.

— Չեմ կարծեր, դեռ շունչ կ'առնէ:

Տժգոյն և սրածայր դէմքով ու դէպ ի վեր ոլորուած պզտիկ պեխերով երիտասարդ մը, մէկդի քաշուելով որպէս զի Նոյեմի կարենայ մօտենալ, ըսաւ.

— Հոս՝ մօտը հեծելանիւ մ'ունիմ, օրիորդ Նոյեմի: Կ'երթամ բժիշկը բերելու, եթէ յոյս մը կայ, նա կ'ըսէ: Երեք քառորդէն կը դառնամ. ապահով եղիր որ ճամբան չեմ դանդաղիր:

Ու մինչ օրիորդը կը ծռէր շնչառութիւնը լսելու համար.

— Ահա թէ ինչպէս եղաւ. չափէ դուրս տաքը երբեմն քարը կը ճաթեցնէ. Լուսան փախչելու ժամանակ չունեցաւ, քարը սըրունքներուն վրայ ինկաւ քարահանքին բարձրութենէն, չորս մեթրէն աւելի: Ես զինքը վերցուցի. գրեթէ թաղուեր էր: Ճիչ մը միայն արձկեց աչքերը խոշոր բացած, ապա գոցեց աչքերը, ինչպէս հիմա է, ու մեռածի պէս անշարժ մնաց: Այնպէս չէ՞, ընկերներ:

Մնաս բարովի նշան մ'ըրաւ գլխովը, գլխարկը գլուխը դրաւ ու մեկնեցաւ բժիշկը բերելու համար: Միւս գործաւորները անոր պատմութիւնը հաստատեցին. երբ լսեցին որ Նոյեմի, Լուսիէն և միւս երկու պզտիկները, ներքին սենեակին դրան զիմաց կեցած, կու լային և իրենց հայրը կը կանչէին, շրթունքնին խածեցին, ու իւրաքանչիւրը կը կրկնէր, իբրև բացատրութիւն մը, իբրև մխիթարութիւն մը.

— Արուեստին արդիւնքն է...: Ամէն մարդ բազդ չունի: Խեղճ Լուսան:

Քիչ մը վերջ ամէնքը քաշուեցան, բացի մէկէն՝ որ ամէնէն հինն էր և որ օգնեց կնոջ անշնչացեալ Լուսանի զգեստները հանելու: Քսան տեղով արիւնը կը վազէր, փորէն սկսեալ մինչև ծունկերուն տակը, լայն բերան ծակեր, ջախջախուած ոսկոր-

ներ, ճգմուած միսերու պայթումէն առաջ եկած պատուածքներ քարի կտորներով, փոշիով և լաթի կտորներով լեցուն...:

Գիշերը ճամբուն վրայ կառք մը կանգ առաւ: Լուսան, իր երկայն ուշաթափութենէն սթափած, երկու ժամէ ի վեր շարունակ կը պոռար:

Երկու կիներ կը հսկէին անոր վրայ, իսկ նէ՛ որ անոր հետ կ'ապրէր Եօթը տարիէ ի վեր, այդ կանանց մէջ չէր. գիւղացի երկու կիներ էին՝ որոնք լսելով դժբաղդութիւնը եկեր էին: Միւսը՝ խենթըցած, շարունակ վայնասունէն զայրացած, դուրսը կը կենար, բժիշկին կը սպասէր, զիւզը երթալու պատճառանքներ կը զբտնէր, բոունցըր ըունքերուն վրայ դրած կը մօտենար սենեակին դրան ու կը կրկնէր. « Չեմ կրնար լսել », ու ամիջապէս կը փախչէր նորէն:

Ինքը բացաւ ցանկապատին դուռը ու, շուտով, ներս տարաւ զիրուկ և կարճահասակ մարդ մը՝ որ երբէք այդ կողմերը չէր հանդիպած, ու ճամբան կորսնցուցեր էր:

— Դիւրին չէ զձեզ գտնելը, կնիկ: Ինչ վայրենի աշխարհք: Ո՛ւր է:

— Հոն, չէ՞ս լսեր վայնասունը:

Բժիշկը, օճախին բոցին լուսով լուսաւորուած սրահին մէջ մտաւ . երեկոյեան ընթրիքին համար գետնախնձոր կը խաշէին :

Որովհետեւ բոցը վիրաւորուածին անկողնէն վեր կը բարձրանար, բժիշկը կըրցաւ տեսնել նիհար, ածիլուած, կծկուած դէմք մը, և երկու աչքեր լուսաւորուած մինչև խորը՝ որոնք անշարժ կը դիտէին, անձկանօք, մինչ շրթունքները՝ բաց, աղեղնածև պրկուած, շարունակ մի և նոյն հեծեծանքը կը կրկնէին. « Ա՛հ, ա՛հ » ու աւելի ևս կը պրկուէին երբ աւելի սուր էր ցաւը :

— Սրունքները տեսնենք :

Բժիշկը բիրտ շարժմամբ մէկդի առաւ վերմակը և սաւաննները, և նետեց դէպ ի պատր : Վիրաւորեալին բերնէն զօրաւոր ճիչ մը թռաւ : Չորս գաւազները՝ որոնք երկրորդ սենեակին դրան մէջ քովքովի կեցեր էին, չկարենալով դիմանալ իրենց ջիղերը գալարող այդ տագնապի աղաղակին, ներս փախան :

Աճապարանօք մէկդի առնուեցան արիւնոտ լաթերը, բաճկոնակը՝ զոր ընկերներէն մին փոխ տուած էր ծունկին վէրքը կապելու համար, նոյնպէս աղտոտ սև արիւնով : Գիւղացի կիներէն մին ճրագ մը

բռներ էր, միւսը՝ կոնք մը : Բժիշկը գլխով և ուսերով դէպ ի անկողնոյ մէջտեղ ծռած էր : Լուսանի երեսէն վար կը հոսէին քրտինքի կաթիլներ, բիրբերը կը կորսուէին երբեմն ակնակապիճին մէջ, անդադար հեծեծանքը կը լեցնէր սենեակը ու կը տարածուէր տար և ցորեն հոտող դաշտին վրայ :

Լա Լուսոնը կ'երթար, կու գար և ցած ձայնով կը հարցնէր բժիշկին .

— Պ. Բժիշկ, մեռնելու վտանգ կ'ա՞յ : Պիտի մեռնի՞ :

Սա՛ որ բնաւ ուշադրութիւն չէր դարձուցած հարցման, ժամ մը վերջ շիտկուեցաւ և իբր թէ առաջին անգամ լսէր, պատասխանեց .

— Ո՛չ, կարծեմ պիտի ապրի, բայց սրունքները այլ ևս բանի չեն գար :

Կինը մօտեցաւ, վայրագ, մարմինը դէպ ի առաջ ծռած, արհամարհելով ցաւը և իր էութեան խորը ցուցնող փորձը .

— Ի՞նչ կ'ըսես, — հարցուց : Չե՞ս կրնար բան մ'ընել կապելով :

— Ո՛չ բոլորովին, — պատասխանեց բժիշկը՝ որ ձեռքերուն կը նայէր կոնք մը և օճառ փնտռելով :

— Մասնի՛չ : Ո՞վ պիտի պահէ տունը, հիմա : Գիտես՞ թէ հոս չորս գաւազներ

կան: Մատնի՛չ: Եթէ հարուստի մը տունն
ըլլար, գործին մէջէն կ'ելլէիր...: Ինչ
կ'ուզես որ ըլլամ ես հիւանդի մը հետ:

Բժիշկը գիւղացի կնոջ երկնցուցած լա-
թը առաւ, ու պատասխան չտուաւ:

Ապա, ուշ չդարձնելով խօսողին, միւս-
ներուն շատ բաներ յանձնարարեց, խոս-
տացաւ նորէն գալ առանց որոշելու օրը,
ինչպէս կ'ընեն բժիշկները երբ երկայն և
անդարմանելի հիւանդութիւն մը կը գու-
շակեն:

Մինակը անցաւ պզտիկ պարտէզէն:
Գրան մօտ, մութին մէջ աշխոյժ ձեւ մը
դիմացը ելաւ. Նոյեմի հարցուց.

— Պարոն, ստո՞յգ է թէ այլ ևս պիտի
չկարենայ աշխատիլ:

Գիրուկ մարդը՝ որ գլորտըկելով կը քա-
լէր ճամբուն վրայ, յոգնած ամբողջ օրն,
յոգնած տանը մէջ անցուցած մէկ ժամ
աշխատութենէն, և որ կը զգար թէ սե-
նեակին ապականեալ օդը՝ բաժնուելով իր
զգեստներէն, կը տարածուէր գիշերուան
մէջ, վեր ցատքեց, կանգ առաւ, խստիւ
յանդիմանելու պատրաստ: Նոյեմի ձայ-
նէն, սպիտակ դրան վրայ նկարուած նուրբ
շուքէն հասկցաւ որ այդ վերաւորեալին,
այդ դատապարտեալին, մէկ զաւակն է
դիմացը կեցողը:

— Պզտիկս, — պատասխանեց, — վա-
խեմ՝ թէ ասկէ վերջ դուք պիտի աշխա-
տիք անոր համար:

— Արդէն մտքէս անցաւ, — պատաս-
խանեց ձայնը: Քիչ ատենէն տասնուչորս
տարեկան պիտի ըլլամ. ծառայութեան կը
մտնեմ. վաստկած դրամս իրեն կը ղրկեմ:
Ուժով եմ:

Բժիշկը դիտեց այդ նուրբ տեսիլը:

— Իսկ պզտիկնե՞րը:

— Լուսիէն կը պահէ զանոնք: Ես ու
լինքը, քիչ մ'առաջ, մէջերնիս յարմար-
ցուցինք ամէն բան:

— Վաղը անպատճառ կու գամ, — ը-
սաւ մարդը դուռը բանալով, կէսօրին մօտ
կու գամ:

Քանի մը քայլ առաջ գնաց. ճամբուն
եզերքը ձին՝ զոր դիտմամբ աղէկ չէր կա-
պած, խոտ կ'ուտէր: Կառքին կանթեղն,
հինգ վայրկենի չափ, ճամբուն կաղնինե-
րուն մէջ շարժեցաւ, և աներևոյթ եղաւ:

Երկրորդ օրը, շատ կանուխ, Նոյեմի՝
որ արդէն աղէկ չէր քնացեր, ելաւ ան-
կողնէն, երկու սենեակները հաղորդակցու-
թեան մէջ դնող դրան բացուածքէն գլու-
խը երկնցուց: Հեծեծանքն՝ որ դադրեր էր
գիշերը, նորէն կը սկսէր, բայց տկար...:
Տղան լսեց որ հայրը շուր կ'ուզէ: Գիւ-

դացի կիները, երեկոյեան ժամը տասնու-
մէկին, գիւղ գնացեր էին խոստանալով
նորէն դառնալ, բայց դեռ չէին դարձած:
Նոյեմի անկողնէն ցատքեց, կարճ շրջա-
ըզգեստ մը հագաւ, ու վիրաւորեալին քիչ
մը կաթ տուաւ, ջերմ ունէր ու կը պա-
պակէր: Սա թերևս ճանչցաւ իր աղջիկը,
բայց չժպտեցաւ:

Աղջիկը կարծեց թէ վտանգը աւելցեր
էր: Այսուհանդերձ հարկ էր կրակ ընել,
ինչպէս ամէն առաւօտ, ու այդ արդէն
տաք սենեակին տաքութիւնը շատցնել, ու
այն հիւանդ աչքերը նորէն լուսաւորել
փայտին բոցով:

Նոյեմի դուրս ելաւ հողածուխ բերելու
համար. ասիկա քիչ բոց կու տար, և դուր-
սը ճագարներուն վանդակին բով բաւա-
կան պաշար կար: Անշուշտ լա լուսոն
ըսուածն ալ նոյն գաղափարը ունեցեր էր,
վասն զի սենեակին մէջ չկար նէ:

Տղան հողածուխը բերաւ, բայց կնոջը
չհանդիպեցաւ, կրակը վառեց:

Այդ վայրկենին արագադները կը կան-
չէին: Գիւղացի կիներն ալ ներս կը մըտ-
նէին:

— Ո՞ւր է մայրիկդ, պգտիկ, — հար-
ցուցին:

— Թերևս գիւղ գնացեր է, — ըսաւ
Նոյեմի, — վասն զի անկողնէս ելլելէս ի
վեր չտեսայ զինքը և ոչ ձայնը լսեցի:

— Չեմ կարծեր, — պատասխանեց կի-
ներէն մին, — վասն զի խանութները դեռ
գոց են:

— Այն ատեն ուրեմն քարահանքը ելած
պիտի ըլլայ, — ըսաւ Նոյեմի, — վասն զի
հայրիկին գործիքները հոն մնացեր են, և
նէ չի թողուր որ բան մը կորսուի:

Բժիշկը վերադարձաւ ու վէրքերը նորէն
դարմանեց, ապա տունէն մեկնեցաւ զու-
խը թօթուելով և տարտամ խօսքեր ըսե-
լով որոնք լաւ նշանակութիւն մը չու-
նէին: Իսկ լա լուսոն չերեցաւ, ոչ կէս-
օրուան կերակուրի ժամանակ, ոչ ժամը
երկուքին, ոչ երեքին: Հայրը կը գառան-
ցէր և կը տկարանար: Յովէլ և լուսին,
լուր մը բերելու համար, զրկուեցան քարա-
հանքը, ապա գիւղը, և դարձան պատմե-
ցին թէ ոչ որ տեսեր էր լա լուսոնը:

Հիւանդը խնամող կիներէն մէկը՝ զի-
րուկը՝ որ պիտի ունէր, ըսաւ.

— Արդեօք անձնասպան եղաւ:

— Ոչ, — պատասխանեց միւսը: — Երբ
հասկցաւ թէ հիւանդութիւնը վտանգաւոր
է, բոլորովին կարծես կորսնցուց ինքզին-
քը, բայց ես լաւ հասկցայ որ նէ հիւանդը

չէր մտածեր, այլ ինքզինքը ...: Պզտիկ Նոյեմիս մի ցաւիր, բայց ես կարծեմ ալ չի դառնար նէ:

— Պզտիկներուն բան մը մի՛ բռնէր, — պատասխանեց պարզ Նոյեմի:

Նոյեմի չլացաւ: Գիւղացի կինը զարմացաւ: Երբ մուժը կոխեց, պզտիկները ըսկըսան անհանգիստ ըլլալ: Լուսիէն և Յովէլ՝ որոնք կը կարծէին թէ այդ կնոջ զաւակներն են իրենք, լալով կը հարցնէին. «Ո՞ւր է»: Պաղիսա ալ, անոնց լացը տեսնելով, միասին տան չորս կողմը դարձաւ պոռալով. «Մայրիկ, ո՞ւր ես: Մայրիկ, ո՞ւր ես»: Ու ո՛րչափ ժամանակ որ արթուն մնացին պզտիկները, իւրաքանչիւրը իր ցաւը կը յայտնէր ինչպէս և ո՛րչափ կարելի էր տասնումէկ, ութ, վեց տարեկան հասակի մէջ:

Այդ գիշերը, կէս գիշերէն սկսեալ մինչև առաւօտ, Նոյեմի հսկեց իր հօրը քովը: Մութին մէջ՝ որ երազներով, վախով և ծրագիրներով լեցուն է, ինքզինքը բուրրովին մինակ կը զգար:

Երազ, վախ և ծրագիր կը շրջապատէին զինքը, ինչպէս սարսափեցուցեր, մխիթարեր և յուսադրեր էին ուրիշ մանկամարդ կին մը, երկարօրէն օրօրոցներու վրայ ծոած, և որ իրեն կը նմանէր, ինչ-

պէս շրջապատեր էին այս նիհար, ջերմէն այրող, կրկին անգամ լքեալ խեղճ մարդը՝ որ ունեցեր էր իր երիտասարդութիւնը և իր երազները անքուն գիշերներու մէջ: Կը քնանար նա բայց քունը վրդովեալ էր սարսուռներէ, հեծեծանքներէ, ջերմին պատճառած տեսիլքներէ: Աղջիկը կը դիտէր զինքը, մերթ կը կարծէր թէ նա կը խօսի իրեն հետ, ապա, կը հասկնար թէ կը զառանցէ: Երբ հօրը չէր նայեր, երկրորդ օրուան վրայ կը մտածէր, երբ հօրը կը նայէր, կը մտածէր իր մանկութեան վրայ, հեռաւոր դէպքերու վրայ: Թերևս այդ հեռաւորութեան մէջ հայր և աղջիկ մէկգմէկ կը գտնէին, երկուքն ալ ճամբորդներ մի և նոյն յիշատակներու մէջ, առանց մէկգմէկ տեսնելու, առանց հասկնալու թէ մօտ են: Մին՝ կը զառանցէր, միւսը՝ իր պզտիկ գլուխը ձեռքերուն կռթնցուցած, կը մտածէր. ճրագը իր և հօրը մէջտեղն էր: Երբեմն պզտիկ աղջիկը ցած ձայնով խօսքեր կ'ըսէր ահաւոր միայնութիւնը կտորելու համար, չլսելու համար հովին սուլելը որ տան չորս կողմը կը դառնար և զոր լուրթիւնը աւելի կը սաստկացնէր: Խեղճ հայր. նէ չէր յիշեր թէ երիտասարդութեան ժամանակ ինչ կերպարանք ունէր նա, բայց կը յիշէր բլրա-

կի մը գագաթը շինուած տունը, անոր չորս կողմը տարածուած մեծ լոյսը, ներսի մթութիւնը, կովը՝ որ իր գեղեցիկ գլուխը կը ցուցնէր, սենեակին խորը, երբ դուռը կը բացուէր, Յովկելի օրօրոցը՝ զոր Նոյեմի, բոլորովին պզտիկ, չուանի օգնութեամբ կը շարժէր:

Քովէ քով բերաւ այդ պատկերները, և ուրիշներ՝ որոնք իրեն համար անցեալ երջանկութիւնը կը կազմէին: Ինքիւրեն կը հարցնէր թէ արդեօք հայրիկն ալ, այն ժամանակի, մի և նոյն երջանիկ յիշատակները ունէ՞ր, ու չտարակուսեցաւ թէ այդպէս պէտք էր ըլլալ: Կարծես կը քնանար նա, բայց կը տանջուէր: Այն ատեն իբր թէ ուզեր լուր մը զրկել այդ իր գոց դիմակին ետևը բանտարկուած հոգւոյն, այդ հոգւոյն՝ որ կաշկանդուած էր ցաւէ և մղձաւանջէ, սովորականէն աւելի ջղաձրգօրէն երկնցուց շրթունքները, ու յստակ և զրեթէ առանց ձայնի, նետեց մունջ սենեակին մէջ:

— Տոնասիէն:

Ապասեց, այդ ոչ սովորական բառը ջերմէ տանջուած դէմքին վրայ առաջ չբերաւ ոչ կենդանութեան, ոչ ուրախութեան, ոչ վշտի նշան մը:

Երկրորդ անգամ, մօրը՝ զոր կը սիրէր ինքը, կնկանը՝ զոր սիրեր էր նա, անունը հնչեց զիշերուան մէջ: Վիրաւորեալին արտեանունքը բարձրացաւ տկար կերպով, այնչափ որ Նոյեմի նայուածքի մը, մոլորած և հիւանդ հոգւոյն պատասխանի մը տպաւորութիւնը ունեցաւ: Պզտիկին այնպէս թուեցաւ թէ նայուածքն ի էր յանդիմանութեամբ, և թէ, վայրկեան մը վերջ, շարժող շրթունքները կ'ըսէին. «Լո՛ւ՛, մի՛ կրկնէր իմ ամէնէն մեծ ցաւիս անունը»:

Ապա դարձեալ բոլորովին ընկղմեցաւ տանջանաց մէջ, աչքերը գոց, այտերը՝ որոնք ներս կ'երթան, և որոնք կ'ըրնճմըտած բերնին մօտերը կը տժգունին:

Նոյեմի կը շարունակէր մտածել: Առաւօտ կանուխ, երբ փեղկերու ճեղքուածքներէն քիչ մը լոյս թափանցեց ներս, կաղնիներու և արտերու կողմը բացուած պատուհանին մօտեցաւ, պատուհանին առջեւ դուրս ելած փայտէ յենարանին վրայ ծռոնեցաւ, ու կռնակը դարձուց որպէս զի հայրը չիմանայ գաղտնիքը:

Գրել կ'ուզէր:

Լուռներու անդրանիկ աղջիկը դանդաղօրէն, ոչ բառեր գտնելու համար, այլ գանոնք բովէքով բերելու համար, զրեց առ «Տիկին Տոնասիէն» և անցորդէն ըն-

դունած հասցէն դրաւ վրան: Սպասեց որ արևը բարձրանայ, ապա սպասեց հաւկիթի վաճառականին անցնելուն, անոր յանձնեց նամակը որպէս զի սարահարթին վրայ, կայարանին նամակատուփին մէջ ձգէ զայն: Վաճառականը կեցուց իր նիւհար ձին որ արագ կ'երթար:

— Գլխուս վրայ, սիրունիկս, — ըսաւ:

Կարգաց հասցէն որ զարմանք չպատճառեց իրեն, իրեն՝ որ հեռուէն էր և ուրուն համար Լուսնները կարևորութիւն մը չունէին, աղքատ մարդիկ որոնց պարտէզը կառքին ճամբուն վրայ բիծ մըն էր: Բայց Նոյեմի, նամակը անոր յանձնելու ժամանակ, շիկներ էր, իբր թէ սիրոյ նամակ մ'ըլլար այն: Իր բոլոր յոյսը և իր բոլոր երազը այդ պզտիկ պահարանի մէջ դրած էր և որուն վրայ գրեր էր. « Առ Տիկին, տիկին Տոնասիէն » և երբ վաճառականի կառքին պզտկնալը, ապա անբռեոյթ ըլլալը տեսաւ, սկսաւ երեւակայել թէ ինչ հետեանք կրնար ունենալ: Ո՞րչափ ժամանակ պիտի դնէր նամակը հասնելու: Քիչ ժամանակ, անշուշտ: Թէպէտ Նոյեմի երբէք ճեպընթաց չէր նստած, սակայն անոր անցնիլը տեսեր էր, գիտեր թէ ամէնքն ալ դէպ ի Բարբիզ կ'երթան իրենց ծովսը դէպ ի ետև տարածելով, ու

այնպէս արագ, այնպէս արագ...: Մայրը ո՞ր պիտի ըլլար: Ո՞ր տան մէջ՝ զոր Նոյեմի գիւղի տուներուն նման կ'երևակայէր...: Կ'երևակայէր թէ Տոնասիէն դրան դիմաց ոտքի վրայ էր, գուլպայ կը հիւսէր, գիւղի կնիկներուն պէս, նամակը կը բանար, կը խորհրդածէր. « Նոյեմի աղջրկանս նամակն է: Մեր տան դժբաղդութիւն մը պատահեր է... »: Սակայն տղան այլ եւս չէր կրնար գուշակել թէ այնուհետև ինչ պիտի ըլլար, ու անհանգստութիւն մը կը զգար, տազնապ մը որ երթալով կը մեծնար որչափ ժամերն առաջ կ'երթային:

Եւ այդ տազնապը այնչափ սաստիկ եղաւ որ, երեկոյեան դէմ, յոգնած անտրրտունջ տանջուելէն, դեռ աւելի յոգնած վիրաւորեալին հեծեծանքը լսելէն, վայրկեան մը հիւանդը խնամող երկու բարերար կիներուն թողուց, ու նշան ըրաւ Լուսիէնի և Յովելի: Դրան դիմաց, ցած ձայնով.

— Ուր կ'երթանք, — հարցուց Լուսիէն:

Նոյեմի մատը շրթունքներուն վրայ դրաւ: Ետեւի կողմէն, կտրեցին անցանցանկապատը, Լուսիէն շէկ մագերով, վարդագոյն, նուազ վայելչակազմ և նուազ աշխոյժ, ու Յովել՝ գոուզ մագերով, նման

նաւաստի մանչու մը, հագուած էր տա-
բատ մը՝ զոր միայն փոկ մը կը բռնէր ու-
սերուն վրայ: Մէկ գծի վրայ առաջ գը-
նացին մինչև ճամբան, ապա դարձան դէպ
ի ձախ՝ ուր երկիրը կը բարձրանար:

Երեք պզտիկները՝ իրենց սրտերնուն մէջ
կրելով, մին՝ վիշտ, իբրև կին մը, միւս-
ները քիչ մը ցաւ, իբրև տղաք, կը բար-
ձրանան բլուրը: Չեն խօսիր: Յովէլ փո-
շոտ մացառներուն վրայէն մորեմուկ կը
փրցնէ ու կ'ուտէ: Գործաւորաց քարհատ
երկաթին հարուածները կը լսեն, վասն զի
աշխատութիւնը կը շարունակուէր, առանց
երեկուան վիրաւորեալին: Կաղնիները խեղճ
են և ցանցառ կողին վրայ՝ ուր ժայռն
հարթ հաւասար կը տարածուէր ամէն կող-
մը: Ճամբան դժուարութեամբ վեր կ'ել-
լըցուի: Նոյեմի քարահանքը ծայրէ ի՞ծայր
կը կտրէ կ'անցնի, քար կոտորոզներէն ու-
մանը՝ ժայռին դուրս ցցուածներու վրայ
կայնած, հեռուէն կը պոռան.

— Պզտիկ Նոյեմի, Լուսոն հայրիկը
լսու է:

Աղջիկը պզտիկ սիրուն գլխովը ժխտա-
կան նշան մ'ըբաւ ու յառաջ գնաց առանց
կանգ առնելու: Նէ չի կրնար խօսիլ. սիր-
տը չափէ դուրս կը խօսի իրեն հետ:
Կ'անցնի կիրճը ուր ճամբան ժայռուտ

պարսպին մէջ փորուածք մըն է, և անկէ
անդին փուշերով և լայն տերևներով ծած-
կուած բլուրը դէպ ի հիւսիս կը սկսի վար
իջնալ: Ոչ ոք կը տեսնէ զինքը այլ ևս, բաց
ի Լուսիէնէ և Յովէլէ որոնք կը հարցնեն.
«Ո՞ւր կ'երթանք» ու կը զարմանան: Նէ
յառաջ կ'երթայ մինչև ճամբուն եզերքը
գտնուող հրուանդանի ձևով հողակոյտն,
ուսկից կը տեսնուի ամբողջ երկիրը: Նէ,
այդ Նոյեմին, շատ անգամ, այդ տեղէն
պզտիկ քարեր նետեր է երկրորդ ձորակին
մէջ, խոր և լեցուն սրածայր ծառերով,
շատ անգամ շրջագայեր է հոն դիտելով,
ձախակողմն, արտերու, ցորեններու, խո-
տերու անվերջանալի փախուստը, և վերը՝
ճամբորդող երկինքը: Այսօր միայն սա-
բահարթը կը դիտէ՝ որ հիւսիսային կողմը
կը բարձրանայ, նեղ ձորէն անդին, կը
դիտէ ճամբան որ կը գալարի, կը կոր-
սուի, նորէն կը տեսնուի, կը դիտէ մինչև
այն կէտը՝ ուր իրերը մէկմէկէ չեն զանա-
զանուիր փոշիի հատիկներու նման. մեծ
ճամբան է որ կը մեկնի մացառներու մէջ
շինուած անտեսանելի կայաքանէն, ճամ-
բան՝ ուսկից կ'անցնին, հոն, երկրին մէջ
գործ ունեցող սակաւաթիւ ճամբորդները:
Երկու պզտիկները Նոյեմիի քով գնացին
դէպ ի առաջ ցցուած հողակոյտին վրայ:

Խոնարհած արևու ճառագայթները գետնի հաւասար են և կ'անուշցնեն զաշտը:

— Ճամբուն վրայ մարդ կը տեսնես, — հարցուց Նոյեմի:

— Ոչխարներու հօտ մը և անոնց հովիւր: Անոնք ալ շատ հեռու են...: Բժիշկը կը պիտի գայ այդ կողմէն:

— Մեր մայրը, — կը պատասխանէ Նոյեմի:

— Նէ փախեր է, լաւ գիտես, — ըսաւ Լուսիէն:

Ու կարմիր երեսները, արեւն ոսկեզօծեալ խառնափնդոր մազերը, իր մեծ քրոջ վշտահար և նուրբ դէմքին մօտեցուց: Քոյրը կը պատասխանէ դարձեալ.

— Նէ որ պիտի գայ, մեր ճամբարիտ մայրն է:

Յուշիկ կը խօսի նէ, աչքերը հեռուն սևեռած է, այնչափ լուրջ է որ պզտիկները կը հաւատան խօսքին և կը ջանան իրենք ալ, հոն, ճամբուն վրայ, նձմարել մայրիկը որ պիտի գայ:

— Պառաւ չէ, — կը հարցնէ Լուսիէն, ինչպէս հարցուցեր էր Նոյեմի:

Նոյեմի կը պատասխանէ.

— Բոլորովին պառաւ չէ: Պէտք է որ գայ նէ, ապա թէ ոչ մենք կորսուած ենք, սիրունիկներս:

Լաւ չեն հասկնար թէ ինչո՞ւ: Բայց կը յուզուին, և իրենց աչքերը արցունքներով կը լեցուին: Գիշերը հասնելու վրայ է: Ճամբան արդէն մոխրագոյն է, մոխրագոյն մինչև ծայրը: Ոչ ոք կ'անցնի անկէց: Մայրիկը չի գար: Պզտիկները կը յոգնին մի և նոյն տեղը նայելէն: Կը սկսին խաղալ քարերու և խոտերու հետ: Նոյեմի միայն աչքերը սևեռուն, դէմքին կէսը լուսաւորուած մարը մտնող արեւն, ձեռքերը միացուցած զոգնոցին տակը, երեկոյեան հովին մէջ, կ'ըսէ. «Եկ՛ուր: Եկ՛ուր»:

Ստուերը բոլորովին ծածկեց երկրորդ ձորակը, կարելի չէր որոշել մէկմէկէ ճամբան և խոպանը սարահարթին վրայ: Այն ատեն Նոյեմի կը դառնայ: Այնչափ տըխուր է որ պզտիկները երկու կողմէն գաղտագողի կը նային երեսը ու ձեռքերը կը բռնեն որպէս զի չվախնան: Երեքը միասին տուն կը դառնան: Գործաւորները մեկներ են: Օրը լմնցեր է: Լուսան միշտ ջերմունի: Կիները կ'ըսեն թէ չապրիր:

Երկրորդ օրը, Նոյեմի, Լուսիէնի և Յովելի հետ կը դառնայ նորէն բլրան գագաթը, մի և նոյն հողակոյտին վրայ: Նոյնպէս միւս օրը: Սպասուածը չերևնար: Ու չորրորդ օրը պզտիկ Նոյեմի յուսահատեցաւ, ու ալ չելաւ բլուրը:

ԺԳ.

Մ Ա Յ Ր Ը

Չորրորդ օրը ուրեմն պատիկ Լուսառնները քարահանքի բլուրը չեկան:

Սակայն այդ օրն իսկ կին մը դէպ ի իրենց կողմը կու գար:

Նամակը այդ առաւօտը միայն ընդունած էր նէ, վասն զի հաւկթի վաճառականը բաճկոնակին գրպանը մոռցեր էր թուղթը: Անձանօթ կինը անձանօթ երկիրներէ անցնելով, կը բաճ ու գլուխը ձեռքերուն մէջ, կամ երրորդ կարգի վակոնի մը անկիւնը կձկած, կու գար: Ուրիշ ամէն բանէ աւելի կէտ մը իր միտքը կը զբաղեցնէր. ինչպէս երևնալ անոնց, կը մտածէր: Ինչ պատասխանել երբ հարցնէին. «Մայրիկ, ո՞ւր էիր»: Երբէք պիտի չհաւատային եթէ ըսէր. «Սակայն և այնպէս զձեզ կը սիրէի»: Չի հաւատացուի՛լ, արհամարհուի՛լ, կամ հիմայ կամ աւելի ուշ, անոնցմէ՛ զորս ինքն ծնած է, իրեն հետ տուն տանի՛լ եօթը տարուան մեղքը, և յիշե՛լ զայն միշտ հոն, երբ անոնք համբուրեն իրեն ճակատը: Ապրի՛լ ընդ մէջ

այդ խղճի խայթին և իր էրկան հաւանական վրէժխնդրութեան ու ստոյգ յանդիմանութեանց: Գտնե՛լ հին թշուառութիւնը՝ ծանրացած հիւանդութեամբ: Թագուի՛լ երբեմնի բոլոր պարտքերու տակ, ամէնն ալ շատցած, և արի ըլլալու համար, չունենալ մինչև անգամ առաջին երիտասարդութիւնը՝ որ շատ կ'օգնէ. . . :

Ո՛հ, ի՛նչ ապագայ: Ու առ այդ չէ՛ր որ կը դիմէր. . . : Ինչո՞ւ համար մեկներ էր, կը հարցնէր ինքիւրեն: Ինքն ալ չէր հասկընար: «Ի՛նչ ըրի: Դէպ ի թշուառութիւնս կ'երթամ: Միշտ աւելի՛: Միշտ աւելի՛»:

Ճեպընթացը ժամերէ ի վեր կը վազէր: Արևը կ'այրէր այն տեղը՝ ուր կձկեր էր: Արևը դէպ ի մուտքն կը խոնարհէր: Առ ի շեղ էին ճառագայթները, նման պառկած ցորեններու: Նէ միայն իր վիշտը կը տեսնէր ու կը զգար:

Այո՛, ի՛նչպէս այսպէս յանկարծակի որոշեր էր: Մտքին մէջ շարունակ կ'որոճար այդ առաւօտ տեղի ունեցած պարագաները: Ժամը քանի՛ն էր: Եօթն ու կէս. . . այո՛, . . . թերևս քիչ մ'աւելի. . . : Տան պէտքերը հայթայթելու համար դուրս ելլելու վրայ էր. . . : Թաղին մէջ գլուխը բաց դուրս ելլելու սովորութեան հակառակ,

յարգէ գլխարկը զրեք էր գլուխը: Յրուի-
չը ներս կը մտնէ: Նամակ մը...: Գիրը
չի ճանչնար...: Կը բանայ, կը կարդայ...: Բարեբաղդաբար, սրճարանին մէջ և ոչ
մէկ յաճախորդ կար: Կընայ համբուրել
թուղթը տասն անգամ...: Նամակը գրողը
Նոյեմին է: Աղջիկը օգնութեան կը կան-
չէ...: Վարանեկու բան չկայ, խորհրդա-
ծեկու տեղի չկայ: Օգնութեան կը կանչէ,
պէտք է երթալ, տեսնել անդրանիկը, Նո-
յեմին՝ որ իրեն կը նմանի, պէտք է վերըս-
տին գտնել իր կուրծքին վրայ իր գա-
ւակներուն սիրտը, իր շուրջը ունենալ ե-
րեքն ալ՝ անոնց թեւերն իր վզին պլուսած...:
Ու այս մայրական ուրախութեան պատ-
կերը այնչափ զօրաւոր եղած էր որ Տո-
նասիէն աճապարանօք սենեակը դարձեր
էր, բացեր էր դարանը, ու ամէնէն բարձր
աչքէն, առեր էր կարուած անձեռոցի մը
մէջ պլուսած ծրար մը, մոխրագոյն՝ վրան
ղիզուած փոշիէն:

— Ի՞նչ կը փնտռես, Տոնասիէն: Ին-
չո՞ւ դարձար:

Պասդիէն Լարէյ կէս քնոյ մէջ էր:

— Բան չկայ, քնացիր. լուացարարին
կ'երթամ:

Աշխոյժիւ վար իջեր էր, հաշուասեղա-
նին բանալին առեր էր, գրպանը զրեք էր

հոն գտնուած դրամը...: Բոլոր մնացածը
անոր պիտի չըլլար: Ո՛հ, գողութիւն չէր
ըրածը, ոչ, քաւ լիցի...: Պահանջելիքէն
աւելի բան կը թողուր անոր: Ու, ուրա-
խութենէ և վախէ խեցած, մտեր էր ար-
ուարձանի ճեպընթացը, ապա կեղրոնի
մեծ գիծը:

Հիմա, երթալով կ'ուզէր որ ճամբան
չլմնայ: Իրեն կը թուէր թէ դէպ ի ան-
դունդ մը կ'երթայ: Սարսափը կը մեծնար
որչափ կը մօտենար ճամբորդութեան վեր-
ջը, ու առաջին որոշողութեան դէմ տհա-
ճութիւն կը զգար նման անոնց՝ որոնք
կ'երթան ինքզինքնին ձեռք տալու, և վեր-
ջի վայրկենին կը դժկամակին, ետ կը դառ-
նան...: Նորէն Բարիգու ճամբան բռնել,
այդ մտքէն չէր անցներ: Լմացած էր: Գե-
րութենէ մը ազատեր էր...: Սակայն ին-
չո՞ւ երթալ իյնալ միւս գերութեան մէջ...:
Գիւրին էր իջնալ այս կայարանը, միւսը,
այս գիւղը...: Միշտ պիտի կարենար իր
ապրուստը ճարել...:

Տոնասիէն գիտէր թէ վերջնական կա-
յարանէն առաջ, շատ ուրիշ կայարաններ
չկային, վասն զի մուլթը կոխելու վրայ
էր: Երկինք բոլորովին ոսկեգօծուեր էր:
Օղինի չորցած փունջերու մէջ, ցախերով
և արօտով ծածկուած սարահարթին վրայ

կը փայլէին լճակները՝ որոնց արդէն մանիշակագոյն եզերքները կը միացնէին ոսկեղէն ալիքներ. հոս հոն, ջախջախեալ ճիւղ մը կը տեսնուէր: Արևուն վերջին փայլն էր, իսկ իրեն համար հասնելուն ժամը: Ճամբորդ կինը, երբ ճեպընթացը կանգ կ'առնէր, երեք անգամ նստարանին վրայ դրուած ծրարին տարաւ ձեռքը, ոտք ելաւ, որոշեց իջնալ այդ գիւղերէն մէկը, որոնք միայն անծանօթ ըլլալուն սարսափը կ'ազդէին վրան: Բայց վախէն աւելի զօրաւոր բան մը զինքը փախուստէն ետ կեցուց, երեք անգամ, անտեսանելի անձաներու մէջ ծովու մոնչիւնի նման, լսեց Նոյեմբի, Լուսիէնի և Յովելի անուները: Յիշեց ծոցը դրած նամակին խօսքերը. «Դժբաղդութեան հանդիպեցանք, այսօր հայրիկին սրունքները ջախջախուեցան, կը պոռայ, թերևս կը մեռնի. ապահովապէս այլ ևս պիտի չկարենայ աշխատիլ քարահանքի մէջ: Ախ, մայրիկ, եթէ նամակս ձեռքդ հասնի, դարձի՛ր անոր համար, դարձի՛ր Նոյեմբի համար»:

Նորէն կը նստէր. մինչև մօտաւոր կայարանը երթալու սիրտ կ'ընէր...: Արևը աւելի խոնարհեցաւ...: Ճեպընթացը կանգ առաւ, պաշտօնեայն անուն մը պոռաց, գիւղին անունը ուսկից զրուեր էր Նոյեմբի նամակը:

Հոն էր:

Կին մը կայարանը իջաւ, մինակ, ձեռքը ծրար մը բռնած: Վակոնները սկսան շարժիլ: Երբ աներևոյթ եղան, իր ճամբան հարցուց, և երբ ցուցուցին իրեն ճամբան, անշարժ կեցաւ, այնչափ գունաթափ որ կայարանի զլխաւոր պաշտօնեայն հարցուց. «Հիւանդ ես»: Նէ գլուխը շարժեց: Պարզապէս անկարող էր վիշտը աւելի յառաջ տանելու, շարժուունք մ'ընելու:

Պաշտօնեայն բան մը չհասկնալով, հեռացաւ քովէն: Այդ վիճակին մէջ մնաց քանի մը վայրկեաններ: Ապա առանց վերստին խորհրդածելու իր որոշողութեան վրայ, առանց բանի մը որ ցուցնէր իր հոգւոյն մէջ կռիւ մը և յաղթութիւն մը, առաւ այն առաջին քայլը որ նշան էր թէ կ'ընդունի ճակատագիրը: Աննշան կամք մ'եղաւ, գործ մը գրեթէ անգիտակից ներկային մէջ և որուն պատճառները հին էին: Սակայն, ամենախեղճ կերպով, և շատ ուշ կատարուած ամենափոքր զոհողութիւնը կը վերանորոգէ հոգի մը: Տոնասիէն, հազիւ անցեր էր կայարանի քարափը, աւելի ուժով զգաց ինքզինքը: Շարունակեց ճամբան դէպ ի ձախ դառնալով ու կրկնելով. «Չձեզ տեսնելու համար է, իմ երեք պըրտիկներս»: Ու սիրտը անոնց համար կրե-

լու տեսակ մը ուրախութեամբ լեցուեցաւ :
Քայլերը երազեց : Դիմացը կը նշմարէր
սարահարթին եզերքը, ու, արևմտեան
կարմիր փոշիին մէջ, ընդարձակ դաշտը՝
ուր հարկ էր իջնալ :

Հարկ էր :

Կայարանէն քիչ մը հեռուն, որովհետև
ճամբուն վրայ մարդ չկար, անձեռոցին
մէջ պլլուած ծրարը բացաւ, պզտիկ ծալ-
քերով ու թաւշեայ եզերքով սեւ զգեստ
մը հանեց, — այն զգեստը որով երբեմն
Բարիզ եկեր էր, — հոն գտաւ նաև նուրբ
կտաւէ երեք գլխադիրները, Բլէօքի երեք
գլխադիրները որոնք արջտակի ծաղիկի կը
նմանին, և անոնցմէ մին ընտրեց, թէպէտ
կտաւը ճրմութկուած և դեղներ էր : Ու,
արտի մը եզերքին մացառներու ետեւը
անցնելով, Պրէդայնի հին տարազը հագ-
ուեցաւ, իսկ քաղաքը գնած զգեստը դրաւ
անձեռոցին մէջ :

«Սոսպէս աւելի լաւ պիտի ճանչնան
զիս», խորհրդածեց :

Ճամբան շարունակեց, ու վերստին զգաց
երեսին վրայ կտաւէ գլխադրին եզերքնե-
րուն հարուածը :

Տոնասիէն սարահարթը կտրեց անցաւ,
դաշտ իջաւ ուր՝ քիչ մ'առաջ, սարսափի
նայուածքով մը, ջանացեր էր որոշել տու-

նը : Որոշեր էր մտնել : Ելաւ առաջին բլրան
վրայ, այն բլուրն՝ ուր կը գտնուէին ժայ-
ռերը, ու անկէ անդին ցանկապատն էր :
Բայց ինքը չէր գիտեր : Երկիրը բոլորովին
նոր էր իրեն համար : Ինք իրեն սիրտ տա-
լու համար, կը մտածէր թէ արդեօք պի-
տի ճանչնային զինքը զաւակները, և թէ
երեք լքեալներէն ո՞րը առաջին անգամ
պիտի ճանչնար զինքը :

Օրը վերջանալու մօտ էր, և գործաւոր-
ները դեռ կ'աշխատէին : Անոնց քարհատ-
ներու աղմուկը լսեց : Ճամբուն եզերքը տը-
ղայ մը կը խաղար, քարերով բուրգեր կը
շինէր : Պաղիստն էր, զոր գործաւորները
որդեգրեր էին, դժբաղդութենէն վերջ, ու
առաւօտները իրենց հետ կը տանէին, ա-
ման մը ապուր կու տային տղուն որպէս
զի զիւզ իջնէ և իրենց յանձնարարութիւն-
ները կատարէ : Տոնասիէն անոր քովէն
պիտի անցնէր :

— Բարի իրիկուն, պզտիկ... :

— Բարի իրիկուն, տիկին :

— Ժան Լուսանի տունը հեռո՞ւ է :

Տղան իր քառակուսի դէմքը և կենդանի
աչքերը՝ որոնք երբէք չէին ունեցած պրէ-
զոն ծովերու երազը, դարձուց դէպ ի կիներ :

— Ոչ, հեռուն չէ : Բլրան ստորոտը
առաջին տունն է :

Երբ նէ գէպ ի վար կը նայէր ձորերու վրայ տարածուող մթութեան մէջ.

— Ես քեզի կ'առաջնորդեմ, — ըսաւ պզտիկը, — մեր տունն է, ես ալ Լուանն եմ:

— Դո՞ւն: Ճշմարիտ չէ ըսածդ:

— Ճշմարիտ չէ: Դուք ըսէք, խնդրեմ, ես Լուանն չեմ, ես, Պաղիստ Լուանն: Տիկինը չուզեր հաւատալ ինծի:

Խռպոտ ձայներ՝ որոնց արձագանգ տուին ժայռերը, պատասխանեցին.

— Այո՛, այո՛: Կրնաս անոր վստահիլ: Մեր ընկերոջ աղան է:

Եւ երբ պզտիկը, խրոխտ, կը սպասէր թէ ինչ պատասխան պիտի տայ, տեսաւ որ կնոջը երեսը ճեպ ճերմակ եղաւ, ու յեջեց վիրաւորեալ հօրը գէմը: Միւսին գաւակն էր որ առաջին բարկը կու տար իրեն...:

Այն ատեն, իր ցեղին անցելոյն և իր իսկ անցելոյն խորերէն, գոչ մը առ Աստուած բարձրացաւ: Իր սրտին հոգեվարքին մէջ, կանանչներու մէջ փնտոնեց խաչ մը պզտիկ աղօթք մ'ընելու համար, խաչ մը ինչպէս կը տեսնուէր միշտ, Պրէդայնի մէջ, ճամբաներու կիցերուն վրայ: Բայց չտեսաւ:

Վայրկեան մը ամփոփեց ինքզինքը, և քիչ մը դժ առած, նորէն տղուն նայեցաւ:

— Պաղիստ Լուանն, մայրիկդ տո՞ւնն է:

— Ոչ, տիկին: Կ'ըսեն թէ ալ պիտի չդառնայ նէ:

— Ո՞վ կ'ըսէ:

— Իմ քոյրերս, ինչպէս նաեւ զիւրի կիները:

Տոնասիէն տղուն ձեռքէն բռնեց:

— Առաջնորդէ ինձի, պզտիկ: Լնոնք կը խաբուին: Քու մայրդ դարձեր է արդէն, ահաւասիկ՝ ես:

Տղան չհասկեցաւ ըսածը: Երկուքն ալ, քովքովի, սկսան վար իջնալ: Տղան մատովը կը ցուցնէր, կաղնիի ճիւղերուն մէջէն, տանը տանիքը: Նէ չէր տեսներ այլ ևս: Աչքերը խոշոր բացեր էր, քիչ մ'ալ վեր վերցուցեր, ու շրթունքները՝ որոնք հովը կը ծծէին ու կը շարժէին: Տոնասիէն կ'ըսէր. «Մեռնիլ կը փափաքիմ՝ տուր ինձի տանիլ կեանքը»:

Պաղիստ հագիւ լսեց, վասն զի շատ ցած կը խօսէր: Տղան կարծեց թէ Նոյեմիի անունը կու տար, ու ըսաւ.

— Նէ հիմա կու գայ: Մեծ քոյրս երբ զիս տեսնէ, անմիջապէս զիմացս կու գայ:

Այդ միջոցին բլրան ստորոտը կը հասնէին, ու կը տեսնէին Լուսոններու կանանց մացառը և անոր վերեր կաղնիններու տերևները՝ որոնք կը շարժէին: Գուռը բաց էր: Այն ժամն էր յորում դաշտը կը լռէ ծծելու համար առաջին ստուերն և առաջին զովութիւնը: Պաղիստ երկու անգամ սուլեց: Կէս մթութեան մէջ, պարտէզին խորը, երիտասարդ գլուխ մը, ցընցընելով, պատասխանեց գոչին, ու գլուխը դռնէն դուրս հանեց: Պիտի ժպտէր: Պիտի խօսէր: Բայց յանկարծ ցնցուեցաւ, կարծես ներս քաշուիլ ուզէր: Աչքերը խոշորեցան: Պաղիստի մօտ կին մը տեսած էին որ դրան կը կոթնէր, նուրբ էր, դեռ երիտասարդ, ու տժգոյն և որ երկրի կիներէն տարբեր գլխադիր կը կրէր:

Նոյեմի վայրկեան մը վարանեցաւ, ապա ուժ բրաւ չպոռալու, ու դուրս վազեց մունջ, կտրիճ, աչքերը սևեռած իր ուրախութեան առարկային վրայ: Ապահով էր, աչքերէն աւելի սիրտը ճանչցեր էր մայրը:

Մայրը անոր մօտենալը կը տեսնէր, ու անշարժ կեցեր էր: Երջանկութեան և ցաւոյ ազդեցութեան տակ աչքերը գոցեց, երբ Նոյեմի մօտեցաւ իրեն, ու, այնպէս կանգնած, թողուց որ աղջկան թևերը զին-

քը զրկեն. աղջիկը կ'ըսէր այն բառը՝ զոր շատ անգամ փափաքեր էր լսել. «Մայրիկ, մայրիկ Տոնասիէն»:

Սակայն անարժան կը զգար ինքզինքը, և ուրախութիւնը կը փախչէր, մինչ տակաւ տակաւ իր սրտին մէջ կ'իյնար:

— Մայրիկ Տոնասիէն, հայրիկը այս առաւօտուրնէ ի վեր աղէկ է, մարդ կը ճանչնայ. ջերմը նուազեր է... Ախ, մայրիկ, ալ յոյսս կտրեր էի քեզմէ:

Ոչ ոք կը լսէր անոնց ձայնը, մին՝ որ կու լար, միւսը՝ որ ցած կը խօսէր:

Մութը զրեթէ կոխեր էր բոլորովին. պարտէզը լուռ էր: Բայց կրնային գալ: Մայրը զինքը զրգող թևերը քակեց, հեռացուց զտղան որ կ'ուզէր դեռ համբուրել զինքը ու խօսիլ, ու, ջղաձգօրէն, մատուրները Նոյեմի շրթանց վրայ դրաւ, վախնալով թէ զինքը տանջող հարցմունք մը կ'ընէ.

— Բան մի հարցներ, — ըսաւ: Ես զձեզ միշտ սրտիս մէջ ունեցեր եմ, զաւակներս...: Չեզի համար դարձայ...: Տար զիս:

Աղջիկը՝ թեթեւ, յուզուած և խրոխտ, բռնեց մօրը ձեռքէն, ու ճակատը բարձրացընելով անցաւ կաղամբի արտը, ջրակոյտը, և դարձաւ՝ տունը մտնելու համար:

Սենեակին մէջ վառուած կանթեղ չկար, բոլոր լոյսը պատուհանէն ներս եկող տրկար ճառագայթ մըն էր՝ որ, առ ի շեղ, հօրը անկողնոյն վրայ կը տարածուէր, և որ երթալով կը մարէր մութին թանձրանալովը:

Դրացի կիները պատուհանին քով նստեր էին. Լուսիէն և Յովէլ, մութին մէջ, մերկ գետնի վրայ կը խաղային: Վիրաւորեալը կը քնանար:

Երբ Տոնասիէն Նոյեմիի ետեւէն ներս մտաւ, ոչ ոք ուշադրութիւն դարձուց: Առանց նկատուելու, յառաջ գնաց մինչեւ անկողնոյն քովը: Քնացող Լուսնի գլուխը մութին մէջ էր: Իր կնոջ գլխուն կը զարնէր լոյսը տկար կերպով: Դրացի կիները փսփսացին. «Ո՞վ է»: Կտաւէ գլխադրին եզերքները ծոցան վիրաւորեալին վրայ: Տոնասիէն Լուսնը կը դիտէր: Ու այդ կինը՝ որ մեղանչեր էր և կրեր, գէթ այդ վայրկենին գութ կը զգար: Կը դիտէր նիհարցած, տանջուած, ծերացած, վիշտէ և աշխատութենէ սպառած դէմքը, դէմքը՝ զոր ինքը այդ վիճակին հասցուցեր էր հեռանալովը: Ու շրթունքները կը դողդողային:

Նոյեմի՝ որ քիչ մը ետև քաշուեր էր, բայց միշտ մօտ պզտիկ ծալքերով շրջա-

ըզգեստին՝ զոր կը բռնէր ձեռքովը, լուս սենեակին մէջ բառ մը միայն հնչեցուց.

— Մայրիկ:

Մարդը արտևանունքները վեր վերցուց, ու, քնոյ ու մոռացութեան խորերէն հոգին դանդաղօրէն բարձրացաւ. դէպ ի աչքերը՝ որոնք ի տես պրէզոն գլխադիրին, շմուրեցան և դէպ ի վեր աներևոյթ եղան, ապա նորէն գլխադիրին վրայ դարձան, ապա սարսուացին, ապա կենդանացան ու կրկին արցունքներ վար սահեցան: Այնչափ լացեր էր առաջ որ այս արցունքները աւելի արագ կ'իջնային վար:

Հարցուց.

— Դո՞ւն ես, Տոնասիէն:

— Այո՛, ես եմ:

Չայները տկար էին լոյսին պէս: Լուսնի աչքերը կարծես ներս ինկան:

Տեսնողը պիտի ըսեր թէ ճամբայ կը բացուէր մինչև իր հոգւոյն մէջ ծածկուած վիշտը:

— Ո՞րչափ ուշ դարձար, — ըսաւ: — Հիմա քեզի տալու ուրիշ բան չունիմ, բայց եթէ թշուառութիւն:

Նէ կ'ուզէր պատասխանել: Բայց վիրաւորեալին աչքերը զոցուեցան, ու դէմքը կողմնակի ինկաւ բարձին վրայ, անշարժ, ընկճուած քունէն:

Տոնասիէն դէպ ի սրահը դարձաւ: Արագ արագ կը շնչէր, լալու վրայ եղողներու պէս: Գիւղացի երկու կիները մօտեցեր էին: Նոյեմին իրեն կը բերէր Լուսիէնը և Յովէլը՝ որոնք չէին ուզեր մօտենալ, ի զուր կ'ըսէր անոնց. «Մայրիկն է, ճշմարիտ մայրիկը, կ'ըսեմ ձեզի»: Զինքը չէին ճանչցած. կը վախնային: Ու, հազիւ համբուրեր էր զիրենք Տոնասիէն, փախան ու մութին մէջ պահուրտեցան:

Այն ատեն, անկողնոյ քով կեցած ուսկից չէր բաժնուած.

— ձրագ մը բերէր, զաւակներս, — ըսաւ:

Երբ լոյսը մէջտեղի ստուիւն վրայ դրուեցաւ, տեսան որ պզտիկ Պրէդոնուհին չէր կրցած իր արցունքները բռնել, բայց չէր ալ ուզեր բոլորովին տեղի տալ անոնց: Նոյեմի ըով ոտքի վրայ, կարծես քոյր մըն էր քիչ մ'աւելի բարձր, և վըշտակիր: Երկայն հառաչեց:

— Նոյեմի, — ըսաւ յուշիկ, — ընթրիքը պատրաստելու ժամանակն է:

— Այո՛, մայրիկ:

Տոնասիէն վայրկեան մը կանգ առաւ, կարծես ըսելիք խօսքերը դժուարաւ բերնէն կ'ելլէին:

— Գնացողին սանդալները ինձի տուր:

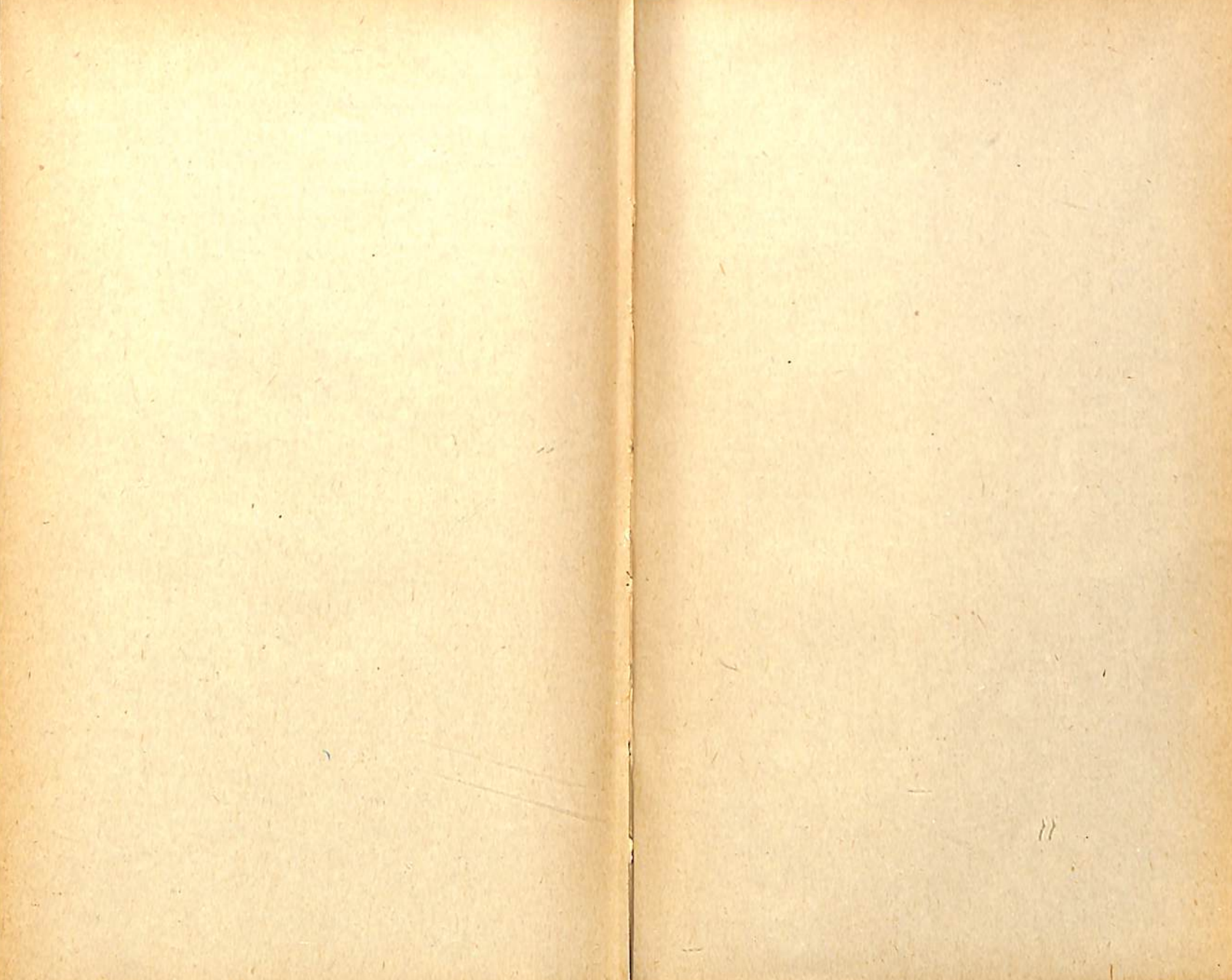
— Այո՛, մայրիկ:

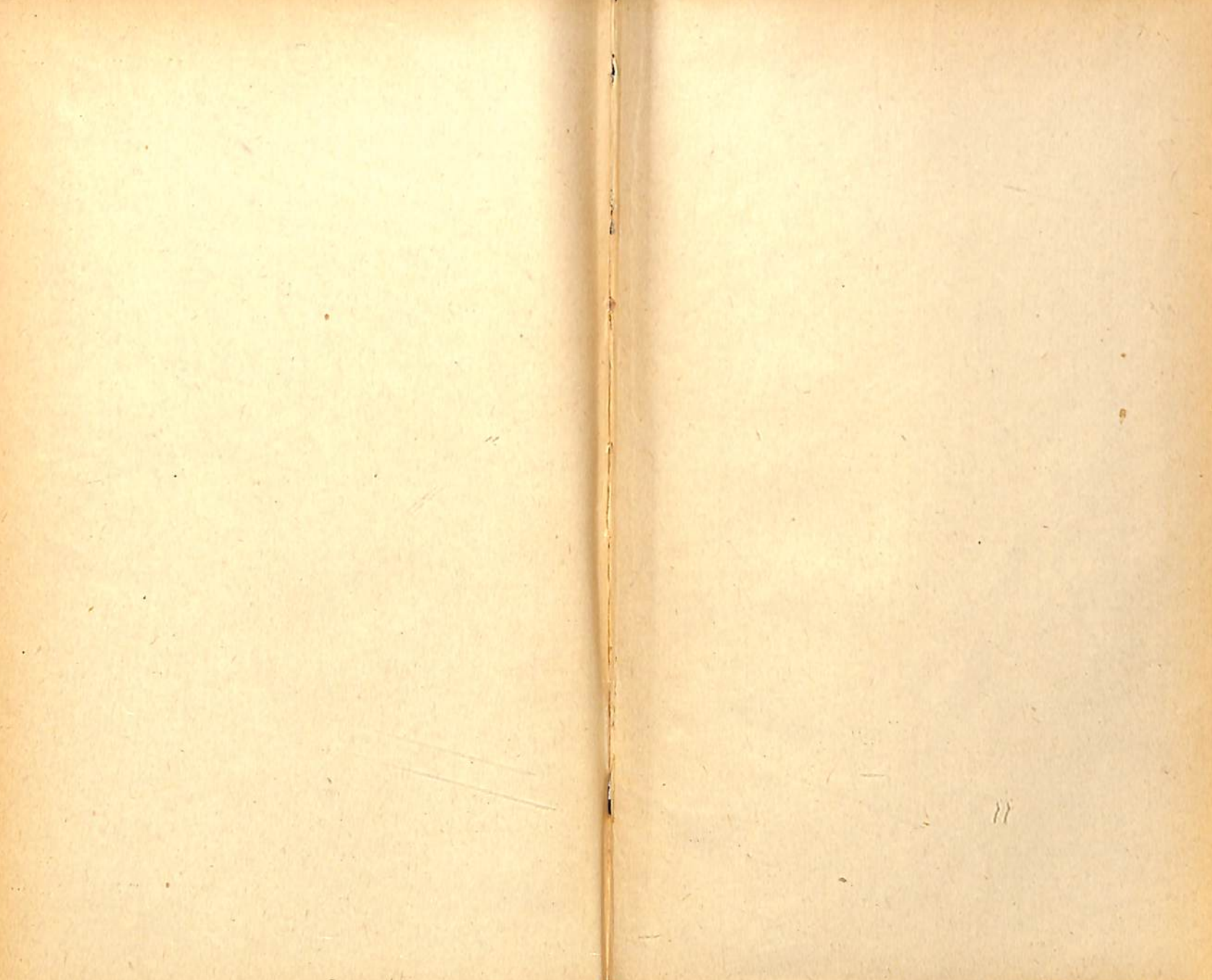
— Երթամ ջուր բերեմ և ձեր չորսին ընթրիքը պատրաստեմ:

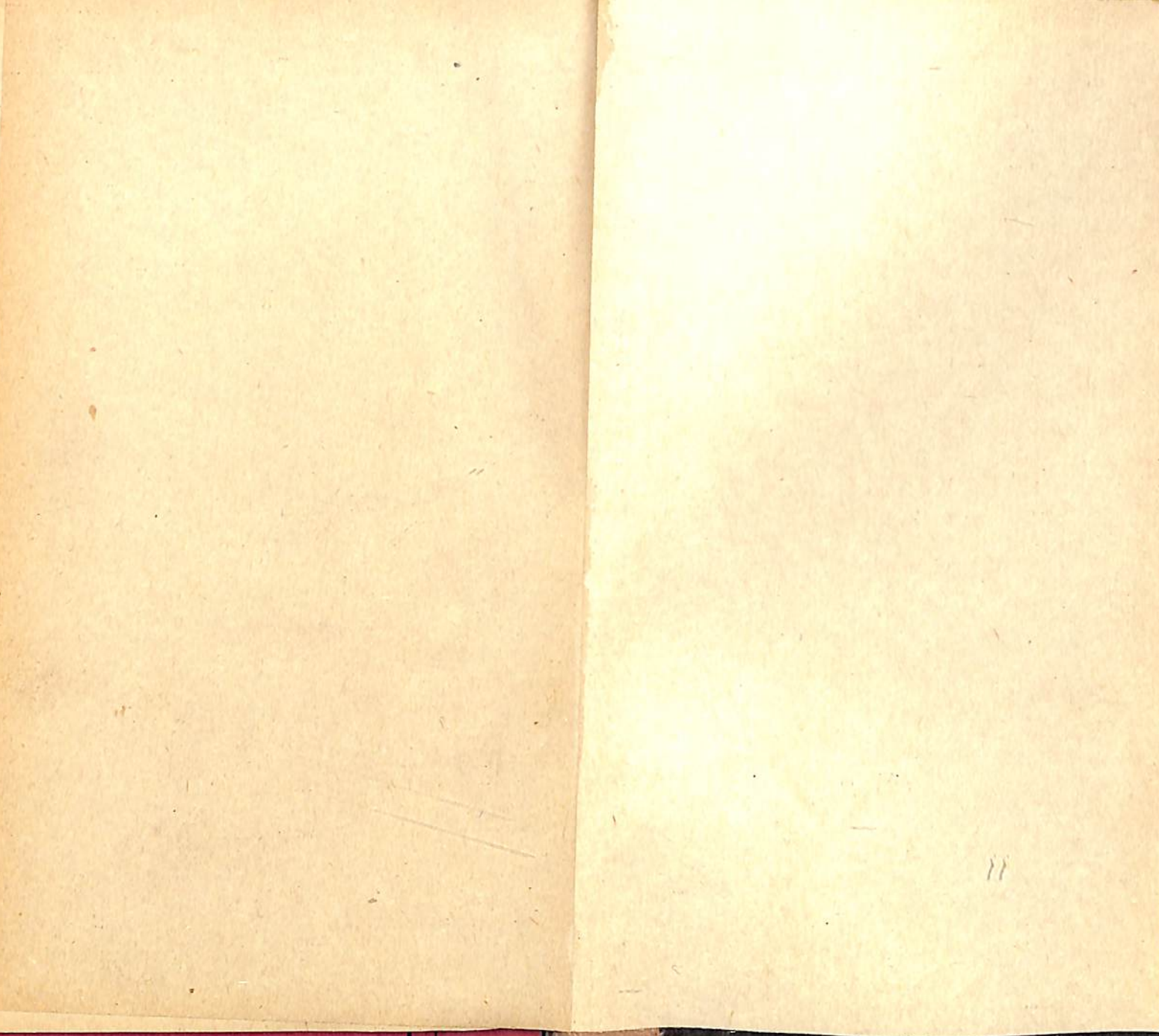
Ու, միւսին սանդալները հագած, ըսկըսաւ աշխատիլ:

Վ Ե Ր Զ

« Ազգային գրադարան

NL0167263

5223

